

R 496

ГУЛИСТОН

2

1990

Акмал Икромов ҳайкали (Тошкент).

Р. Нурибоев олаған сурат.

№ 2 (480)

Феврал

(Хут)

1990

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган
Ўзбекистон Компартияси
Марказий Комитетининг
нашриёти

Бош муҳаррир:

МИРМУҲСИН

Таҳрир хайъати:

Сарвар АЗИМОВ,

Баҳодир АМИНОВ,

Хуршид ДАВРОН,

Наримон ИБРОҲИМОВ,

Ўктам МИРЗАЕР,

Эргаш МУҲАММАД

(масъул котиб),

Шомурод СИДДИҚОВ,

Саидмаҳмуд УСМОНОВ,

Азиз ҚАЮМОВ,

Оқилжон ҲУСАН

(бош муҳаррир ўринбосари)

Бош мусаввир

Т. Саъдулла

Саҳифаловчи

М. Абдуллаев

Тузатувчи

З. Турсунов

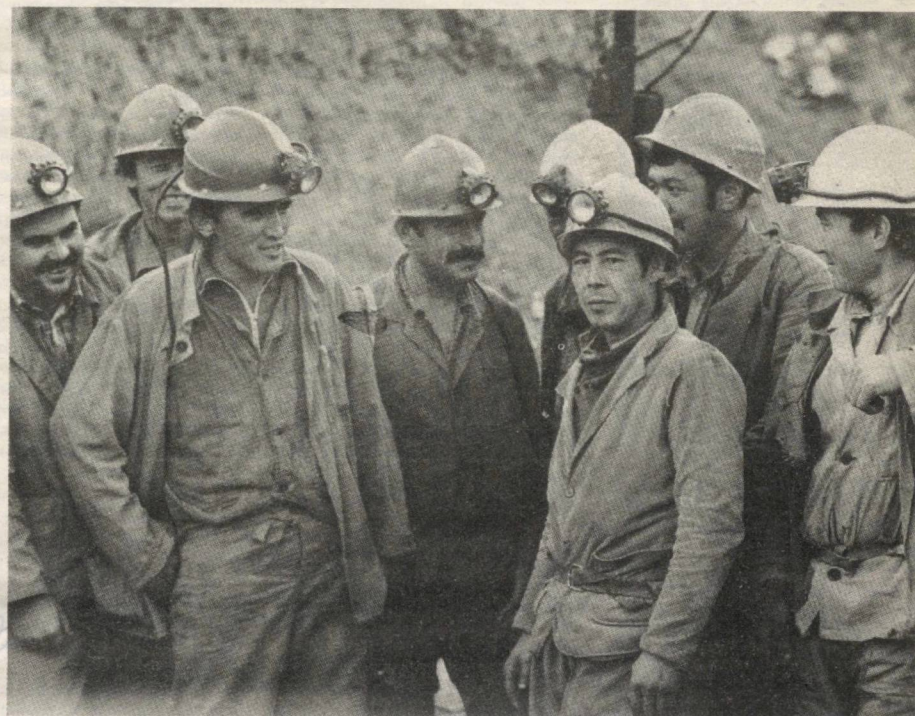
«Гулистон» — ежемесичный, общест-
венно-политический, литературно-ху-
дожественный журнал ЦК КП Ўз-
бекистана (на узбекском языке).

Редакция телефонлари: бош муҳар-
рир — 33—35—20; бош муҳаррир
ўринбосари — 33—35—90; масъул
котиб — 32—58—33; ижтимоий-сиё-
сий бўлим — 33—36—02; адабиёт ва
санъат, фан ва маданият бўлим-
лари — 33—36—59; мусаввирлар бў-
лими — 32—58—77.

Адресимиз: 700000, Тошкент — П.
«Правда» кўчаси, 41.

Р. Нурибоев сурати

Қўйиш волфрам кончилари.

БУ СОНДА:

ГБ УзССР

Н

Фозила СУЛАЙМОНОВА:

Навоий расмда кулча юзли, қирра бу-
рун, калта қилиб олинган қизғиш соқол-
мўйлаб, қобқлари кенг этиб тасвирлан-
ган. Шоирнинг либоси ҳам ўзига хос —
оқ кўйлак устидан ёқасиз мовий камзул,
устидан узун енглик, пушти астарлик
жигарранг чакмон, оёғида оқ чувак, бо-
шида эса яшил дўппига оқ салла ўрал-
ган.

Абдурраззоқ КАРИМОВ:

Жумҳурият ҳукумати ташаббуси
билан қишлоқ аҳолисига кўрсатилган
бу амалий ёрдам биз меҳнаткашларнинг
мамлакатимизда кечаётган қайта қуриш
ишига бўлган ишончимизни янада мус-
таҳкамлади, — дейди томорқа учун ер
олган колхозчи Боқижон Ботиоров.

Шомурод СИДДИҚОВ:

Оилада ўғил боланинг соғлом ўсиб,
жанговар хизматга лаёқатли бўлиб ети-
лиши, сирасини айтганда, йигитнинг ўзи
учун ҳам, унинг ота-онаси учун ҳам
фахр. Мабодо, фарзандингиз касалманд
бўлиб, у ҳарбий хизматга лаёқатсиз бў-
либ чиқса, унда сиз бошқалар олдида
ўзингизни маънос тортасиз.

СЪЕЗД САБОҚЛАРИ

(1989 йил 12—24 декабр кунлари Москвада
СССР Олий Совети II съезди бўлди)

Мамлакатимиз тараққиётида тарихий аҳамият касб этган СССР халқ депутатларининг биринчи съезидан олган таассуротларимизнинг ҳовури босилмасдан халқ ноиблари яна улугъ анжуманга йиғилдилар. Гарчи съезд расман 12 декабрда иш бошлаган бўлса-да, узоқ-яқиндан Ватанимиз пойтахтига эртaroқ ташиф қила бошлаган халқ депутатлари орасида турли мавзуларда баҳс ва мунозаралар қизиб кетди. Улар мамлакат аҳамиятига молик бўлган масалалар юзасидан фикрлашиш, тортишиш, бир сўз билан айтганда, қайта қуришнинг илғор ҳаракатлантирувчи омилларини ҳал қилиш учун бу ерга улкан режалар, катта умид билан қадам қўйдилар. Съезд бошланишини сабрсизлик билан кутаётган депутатларимиз бир кун аввал депутатларига мадад, руҳ бағишлаш учун пойтахтга келган ўз сайловчилари билан учрашувлар ўтказдилар.

Ниҳоят, 12 декабрда Кремлнинг Съездлар саройи халқ фарзандларини ўз бағрига олди. СССР халқ депутатлари иккинчи съездининг биринчи мажлисини очиб деб эълон қилган СССР Олий Совети Раиси М. С. Горбачев йиғилганларни кутлаб, табрик нутқи сўзлади. Съездлар оралиғидаги ярим йиллик муддат мамлакатимиз ҳаётида муҳим синов даври бўлди. Чунки, мамлакатимизнинг ижтимоий-сиёсий аҳволи ҳар дақиқа жамоатчиликнинг назарида турди. Аҳолининг моддий-маънавий, иқтисодий масалалар билан боғлиқ талаб ва истаклари қисқа вақт оралиғида кескин ўнгланишни тақозо қилар, ечимини кутаётган муаммоларнинг эса кети кўринмас эди. Утган давр мобайнида бўлиб ўтган СССР Олий Советининг сессиялари ана шундай долзарб масалаларни атрофлича таҳлил қилди. Съезд ишига мустаҳкам асос яратилди. Мамлакат аҳли Совет ҳокимиятининг янги парламенти ишини кузатди.

Съезд СССР халқ депутатларининг иккинчи съезди секретариатини тасдиқлади. Шундан сўнг съезд иштирокчилари кун тартибидаги «СССР Халқ депутатларининг биринчи съезидан кейин сайланган СССР халқ депутатларининг ваколатларини тан олиш ҳақида»ги

биринчи ва «Иқтисодни соғломлаштириш тадбирлари, иқтисодий ислохот босқичлари ва ўн учинчи беш йиллик планини ишлаб чиқишга принципиал ёндашувлар тўғрисида СССР Министрлар Советининг доклади ҳақида»ги иккинчи масалани бир овоздан маъқуллади. Аммо қолган масалалар юзасидан мунозаралар қизиб кетди. Айниқса, «СССР Конституцияси (Асосий Қонун)га сайлов системаси масалалари юзасидан ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида»ги учинчи бўлим кескин тортишувларга сабаб бўлди. Бир қанча депутатлар кун тартибига Конституциянинг олтинчи моддасини қайта кўриб чиқиш масаласини ҳам киритишни талаб қилдилар.

Шу тариқа Съезднинг кун тартибига қўйилган қолган олти бўлими ҳам халқ депутатлари томонидан тасдиқланди.

Съезд ишида иштирок этаётган жумҳуриятимиз вакиллари-нинг бир қадар фаоллашгани пайдар-пай кўзга ташланиб турди. Ҳаммамизга маълумки, ўтган биринчи съездда ўзбекистонлик депутатлар, очигини айтиш керак, маъмурий буйруқбозлар таъсиридан чиқиб кета олмагандилар. Акс ҳолда жумҳуриятимиздаги умумиттифоқ миқёсида ҳал қилиниши лозим бўлган муаммоларнинг талайгина қисми съезднинг кун тартибига киритилган бўларди. Утган съезд ва СССР Олий Советининг бўлиб ўтган сессиялари том маънода халқ депутатларининг жиддий суратда фаоллашувларига олиб келди.

Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми Раиси депутат Мирзаолими Иброҳимовнинг иккинчи съездда сўзлаган нутқи ўзининг батафсиллиги, ошқоралиги билан қадрлидир. Мамлакатнинг асосий пахта базаси бўлиб қолган жумҳуриятимиздаги иқтисодий танглик сабаблари атрофлича, асосли таҳлил этилган мазкур нутқда биринчи марта пахта, жун, пилла каби хомашёларга давлат буюртмаси адолат юзасидан бўлиши кераклиги съезд минбаридан янгради. Шунингдек, жумҳурият табиати билан боғлиқ масалалар — Орол ва Орол бўйидаги танг аҳвол умумиттифоқ миқёсида ҳал этилиши кераклиги алоҳида таъкидланди.

Мамлакат иқтисодини соғломлаштириш тадбирлари, иқтисодий ислохот босқичлари ҳақида қилинган СССР Министрлар Советининг Раиси Н. И. Рижковнинг доклади юзасидан сўзга чиққан ўзбекистонлик депутатлар А. Р. Отажонов, М. А. Сарсеновларнинг мазмунли нутқларида ҳам жумҳурият ҳаётига оид муҳим масалалар кўтариб чиқилди. Айниқса, Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Раиси, депутат М. М. Мирқосимовнинг съезд минбаридан сўзлаган нутқида халқ дилидаги муҳим гаплар ўз ифодасини топди (Қуйида нутқни тўлалигича эътиборингизга ҳавола этаёбимиз).

Съезд ишида фаол иштирок этаётган ўзбекистонлик депутатлар фаолияти ҳақида сўз кетар экан, албатта, ҳурматли ёзувчимиз, СССР халқ депутати Одил Ёқубовнинг жонкуярлигини алоҳида таъкидлашимиз зарур. Унинг марказий телевидение мухбирлари саволларига берган жавобларидан ҳам съезд ниҳоятда мураккаб, баъзан асабий аснода кечаётганлигини, депутатларимиз съездлар саройидан ташқарида ҳам бир минут халқимиз манфаатидан ўзга нарсани ҳаёлларига келтирмаётганлигини ҳис этдик ва халқимизнинг жонкуяр фарзандлари фаолиятдан қониқиш ҳосил қилдик. Бундан ўзгача ҳам бўлиши мумкин эмасди. Чунки, кейинги йилларда Марказий матбуотларда, ҳатто съездда сўзга чиққан,

жумҳуриятимизнинг ички иқтисодий аҳволини яхши билмайдиганлар ҳам ўзларининг турли-туман асоссиз қарашларини Ўзбекистон билан боғлаб гапирини, халқимиз шаънига ўринсиз таъна-маломатлар ёғдирини одат қилиб олдилар. Айрим мутаассиблар бир гуруҳ порахўр ва товламачиларнинг ишини «Ўзбек халқининг иши», деб талқин этишдан ҳам уялишмади. Утган съезддан кейин СССР халқ депутати Рой Медведевнинг чет эл матбуотида берган интервьюсида ўзбек халқи шаънига ёғдирган бемаъни бўҳтони ҳаммасиникидан ошиб тушди. Фарғона воқеаси атрофида бўлиб ўтган «дув-дув» гапларнинг оқибатини-ку қуяверасиз.

СССР Халқ депутатларининг иккинчи съезди минбаридан туриб маъруза қилаётганлар орасида ҳануз Ўзбекистон ва ўзбекистонликлар ҳаётидан мисоллар келтириб нутқини безаётган калтабинлар учраб турибди. Шу ва шу сингари қарашларга кўксини қалқон қилиб жумҳуриятдаги ҳақиқий иқтисодий, маънавий аҳволни улугъ минбардан туриб баён қила олиш, халқ шаънини ҳимоя қилиш вазифаси бизнинг ишонган депутатларимиз зиммасида.

Эстониялик СССР халқ депутати М. Л. Бронштейн съездда ўзбекистонлик депутатларнинг жумҳуриятдаги иқтисодий аҳвол, пахта яккахокимлиги оқибатлари, экологик вазият, ишлаб чиқарилаётган маҳсулот-

СССР халқ депутатларининг II съезидан иштирок этган Ўзбекистон

ларнинг харид нархлари парта-
лиги ҳақидаги фикрларини ино-
батга олмай, Ўзбекистондаги
иқтисодий тангликнинг бош
сабаби демографик ўсиш, яъни
туғилиш даражасининг ниҳоят-
да юқорилигида деб айтиди.
Хайрият, ўзбекистонлик депу-
татлар бу гал одатдаги тортин-
чоқликини йиғиштириб қўйиб, ўз
халқини ўринсиз маломатдан
қутқаздилар.

СССР халқ депутати, Ўрта
Осиё ва Қозғистон мусулмон-
лари диния бошқармаси раиси
муфти Мухаммад Содик Му-
ҳаммад Юсуф ҳазратлари мар-
казий телевидение муҳбири
саволларига берган жавобида
депутат Бронштейннинг нутқи-
дан ранжиганини, шу сингари
чиқишлар миллий низолар чир-
силлаб турган бир пайтда дўст-
лик ва ўзаро ҳамкорликка соя
солишини, умумманфаатларга
зарар келтириши мумкинлиги-
ни баён қилди.

Ўзбекистон ССР Фанлар ака-
демияси иқтисод институтининг
директори, депутат Р. А. Убай-
дуллаева съездда сўз олиб,
М. Л. Бронштейн қарашларини

танқид қилди ва жумҳуриятдаги
моддий-маънавий аҳвол ҳақида
батафсил тўхталди. Жумладан,
у шундай деди: «...табиий
хомашё ресурсларига бой рес-
публика шундай аянчли аҳволга
тушиб қолди... Республика ўзи
ишлаб чиқарган маҳсулотлар-
нинг юз фоизини давлат буюрт-
масига биноан, ҳатто сарф қил-
ган харажатида ҳам паст нарх-
да ҳукуматга етказиб беради.
Етиштирилган пахтанинг атиги
8-10 фоизи республиканинг
ўзида қайта ишланади. Ўзбек
пахтакори бутун мамлакатни
газламага ўраса-да, истеъмол
қилаётган гўшти йилига атиги
11 килограмдан ошмаяпти, ҳа-
мон қишлоқ болаларининг
емиши нон билан чойдан
иборат бўлиб қолаяпти. Меҳ-
наткаш ва байналмилал ўзбек
халқи советлар оиласидаги ўза-
ро ҳурмат ва эътибор таомили-
ни қадрлагани ҳолда ўзи ҳам
ана шу ҳурматга лойиқ...»

Р. Убайдуллаева Бронштейн-
дан ўзбек халқидан омма олди-
да кечирим сўрашни қатъий
талаб қилди. Съездга раислик
қилувчи шундан сўнг Брон-

штейннинг ўзбек халқидан авф
сўраб ёзган мактубини ўқиб
эшиттирди...

Таниқли журналист А. Жўра-
боев съезд депутатлари билан
олиб борган суҳбатларидан
бирида СССР Министрлар Со-
вети раисининг ўринбосари,
иқтисодий ислоҳат Давлат
комиссиясининг раиси
Л. И. Абалкиндан Бронштейн-
нинг ўзбек халқини «боқиман-
да»ликда айблашига муноса-
бат билдиришини илтимос қил-
ди. «Халқлар ҳеч қачон боқи-
манда бўлмаган, — деди Абал-
кин, — бўлмайди ҳам. Айниқса,
меҳнаткаш ўзбек халқи». Шу-
нингдек, у Ўзбекистон тупроғи-
дан қазиб олиб кетилаётган
олтинлардан тушаётган фойда
жумҳурият бюджетига тушма-
ётганлигини: «Жуда катта
муаммо. Бу — табиий бойлик-
ларнинг кимга тегишлигидан
келиб чиқади», деб шарҳлади.

...Минбарга кўтарилган ҳар
бир нотиқ ўзига берилган
имкониятдан тўла фойдалани-
ши лозим. Депутат А. Эргашев-
нинг чиқишидан кўпчиликнинг
кўнгли тўлмади. Нотиқ ўз

маърузасида жумҳурият миқё-
сида, унинг муаммолари ҳақида
изчил фикр юритмади. Ахир
жумҳуриятимиз маданий ҳаё-
тидаги муаммоларни наҳотки
жонлироқ ифодалашнинг ило-
жи бўлмаса? Жумҳурият қиш-
лоқларидаги маданий ҳаётнинг
нақадар пастиги мактаб ва
бошқа тарбия муассасаларида
музыка, расм каби дидни на-
фислантирадиган маданий
ўчоқларнинг ниҳоятда камли-
ги, хотин-қизлар муаммолари
моҳияти наҳотки муҳим бўлма-
са! Маданий масалалари ўлда-
жўлдалиги ёки ёш оилаларнинг
бузилиб кетиши, маънавий бу-
зуқлик ва ҳоказоларнинг сабаб-
ларини ижтимоий турмушдан
изламай қаердан излашимиз
керак?

СССР халқ депутатларининг
иккинчи съезди ўз ишини якун-
лади. Қилинажак ишлар, режа-
лар аниқ бўлиб қолди. Лекин,
халқимизнинг ишончли вакил-
лари зиммасидаги масъулият-
нинг залвори камайгани йўқ.
Бўлиб ўтган съездлар сабоғи
келгуси ишларимиз учун маёқ
бўлиб қолиши лозим.

ЎЗБЕКИСТОН ССР МИНИСТРЛАР СОВЕТИНИНГ РАИСИ, СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТИ М. М. МИРҚОСИМОВ НУТҚИ

(ТОШКЕНТ ОБЛАСТ, ЯНГИЙЎЛ ТЕРРИТОРИАЛ САЙЛОВ
ОКРУГИ)

Депутат ўртоқлар! Ҳукумат Съездга тақдим этган иқтисодий
ислохотнинг асосий муаммоларига доир докладнинг лойиҳаси олдин-
дан тарқатилган эди. Бу эса халқ депутатларига унинг асосий
қоидаларини олимлар, иқтисодчилар, хўжалик ходимлари, республи-
ка мутахассислари иштирокида пухта ишлаб чиқишга имкон берди.
Таклиф этилаётган принципиал ёндашувлар етилган муаммоларни

ҳал қилиш учун жиддий асос бўлади, деб ҳисоблаймиз, бироқ очигини
айтишим керак, белгиланаётган тадбирлар регионлар тараққиёти
турли даражаларини, иттифоқдош республикаларнинг ўзига хос
жиҳатлари ва қийинчиликларини етарли даражада ҳисобга олмайди.
Умуман мамлакатда иқтисодийёт ноқулай аҳволга тушиб қолган бўлса.
Ўзбекистонда эса масалан, у тагин ҳам оғирроқ аҳволда. 20 миллион
аҳолиси бўлган Ўзбекистонда аҳолининг ўсиш суръати Иттифоқдаги
ўртача даражадан уч барабар юқориридир. Бу эса агар мамлакат олдин-
га томон бир қадам қўйса, биз уч қадам қўйишимиз керак демакдир.
Мамлакатдан ўзиб кетиш учун эмас, балки ижтимоий тараққиёт
масалаларида яна ҳам орқада қолмаслик учун шундай қилишимиз
керак.

Мамлакатда чекка ўлкаларга ана шундай муносабат мавжуд
бўлгач, биз ривожлана олармидик? Бир қаранг, сўнгги 30 йил ичида
бизга аҳоли жон бошига ҳисоблаганда уй-жой ва ижтимоий, маданий-
маиший қурилишга мамлакатдаги ўртача даражага нисбатан икки
барабар кам давлат капитал маблағи ажратилди. Шугина эмас, мак-
таблар, касалхоналар, болалар боғчаларини нормал қуриш ўрнига
ноиложликдан уларни жойлаштириш учун мосланмаган бинолар
оммавий тартибда берилди, бу бинолар ҳозир ҳам баландда турибди ва
таъминлашни ҳисобга олиш чоғида Госплан уларни эътиборга олмақ-
да.

Шу сабабли бизнинг ижтимоий масалалардаги қоқоқлигимизни
рақамлар билан кўрсатиш камлик қилади, конкрет чора-тадбирлар-
ни кўзда тутиш учун ижтимоий масалаларда қандай даражада
турганлигимизни кўз билан кўриш керак. Ҳозирги вақтда республика-
да 9 миллионга яқин киши жон бошига 75 сўмдан кам даромад олмақ-
да. Бу эса энг паст даражада яшашни ҳам таъминламайди. Меҳнатга
лаёқатли аҳолининг тўртдан бир қисми ижтимоий ишлаб чиқариш со-
ҳасига жалб қилинмаган. Одамлар турмушини таъминлашнинг кўп-
гина масалалари ҳал этилмаган.

Қандай қилиб бу аҳволга тушиб қолдик? Нима учун аҳоли тур-
мушининг муносиб даражада бўлишини таъминлай олмаётимиз?
Бунинг асосий сабабларидан бири шундаки, Иттифоқ идоралари-
нинг инвестиция сиёсати шу вақтга қадар нуфус вазиятини ҳисобга

вакиллари.

Ф. ҚҰРБОНБОВЕВ суратлари. (ТАСС)

олими, бу эса республикада ишчиларнинг вужудга келишига, жиддий ижтимоий кескинлик пайдо бўлишига қўмаклашди. Юз берган вазиятни енгиллаштириш учун биз Иттифок миқёсида иқтисодийни соғломлаштиришга доир қарорлар қабул қилинишини кутмай, ўз кучимиз ва имкониятимиз доирасида қувватлардан мумкин қадар тўла фойдаланиш, ишнинг сменалигини ошириш, кичик корхоналар ташкил этиш, касаначилик соҳасини ривожлантириш юзасидан ўз чора-тадбирларимизни кўрмоқдамиз.

Бизнинг назаримизда, асосий тадбирлардан бири — томорқа участкалари учун ва якка тартибда уй-жой қуриш учун ер ажратиб беришдир. Биз деҳқонларга 250 минг гектар, яъни ҳозир аҳолининг ихтиёрида қанча ер бўлса, яна шунча ер ажратиб беришга қарор қилдик. Бу тадбир уй-жой, иш билан таъминлаш, озиқ-овқат муаммосини ҳал қилиш билан боғлиқ эканлигини тушунамиз.

Бошқа йўллари ҳам қидираяпмиз. Аммо ҳозир республика шундай ахволдаки, бу ахволни республиканинг ёлғиз ўзи ўнглай олмайдди. Шунинг учун биз мамлакат иқтисодиётини соғломлаштириш юзасидан белгиланган чора-тадбирлар орасида турли регионларнинг асосий шароитларини тенглаштиришга доир амалий тадбирлар қўрилади, деб умид қилаяпмиз.

Иттифок бюджетидан аниқ мақсадга мўлжаллаб маблағ ажратиб албатта қўзда тутилиши керак, бу маблағ қолоқ республикаларни аҳоли жон бошига ижтимоий таъминлаш жиҳатидан Иттифокдаги ўртача кўрсаткичга олиб чиқиш имконини беради.

Мен буни фақат Ўзбекистон ССРнинг фикри бўлмаса керак, деб ўйлайман. Биз ижтимоий ривожланишнинг кечиктириб бўлмайдиган вазифаларини иқтисодийни соғломлаштириш, ҳўжалик ислохотини чуқурлаштириш масалалари билан узвий боғлиқ ҳолда кўриб чиқмоқдамиз. Бундан бошқа йўл йўқлиги ҳозир равшан. Шу билан бирга тақдим этилган докладнинг баъзи қоидалари республикаларнинг суверен ҳўқуқларини кенгайтиришнинг умумий принциплари-га, мулкчилик ва маҳаллий ўзини-ўзи бошқариш тўғрисидаги қонунларнинг лойиҳаларига қарама-қаршидир.

Мулкчилик муаммоларига ёндашиш — қишлоқ ҳўжалик ислохотининг бosh масаласидир. Биз республика территориясидаги ишлаб чиқариш, илмий-техника потенциалли, ер, ерости бойликлари ва бошқа табиат бойликлари шу республиканинг мулки бўлиши керак, деб ҳисоблаймиз. Республикани бу мулкни аввало ўз халқининг, шунингдек ССР Иттифоқи халқларининг манфаатлари йўлида мустақил тасарруф этиши лозим. Ҳолбуки, Ўзбекистонда иттифок идоралари ханузгача республика билан келишимай, ерости бойликларида фойдаланмоқдалар. Бундай бойликлардан табиатга ҳалокатли оқибат келтириб, ваҳшийларча фойдаланиш ҳўллариға жуда кўп йўл қўйилмоқда, қазилма бойликларнинг запаслари ҳам ҳад-ҳудудсиз эмас. Биз шунга қатъий ишонамизки, фақат мулкчилик масалаларини тўғри ҳал қилибгина иқтисодиётда, ресурсларни тежашда ҳам, экологияда ҳам тартиб ўрнатиш мумкин. Бунда биз давлат мулки устун даражада бўлиши кераклигини қўзда тутамиз.

Халқ ҳўжалиги комплексининг яхлитлиги республикалар билан марказ ўзаро муносабатларининг бosh принципи бўлиши керак. Ишончимиз комилки, барча қўчалари жипслаштириш, республикалар ва регионлар ўртасидаги бевосита, тенг ҳўқуқли, ўзаро манфаатли, иқтисодий алоқаларни чуқурлаштириш йўли билангина энг кўп самарадорликка эришиш мумкин. Яқинда биз регионларимизнинг кенг имкониятларидан фойдаланишни қўзлаб, Ленинград области билан ҳамкорлик тўғрисида шартнома туздик. Тюмен области билан ҳам шундай алоқаларни йўлга қўйяпмиз.

Мамлакатни парчалаб ташлаш ўрнига берилашиш ва ҳамкорликни мустаҳкамлаш лозим, деб ўйлайман. Ўзбекистоннинг табиат ресурслари жуда бой газ, олтин ва бошқа қимматбаҳо металллар қазиб чиқарилиб, мамлакатни барқарор валюта билан кўп даражада таъминламоқда. Биз жаҳон бозоридаги нарх-наво таъсир қилмайдиган маҳсулот етиштиряпмиз. Пахта, ипак, қоракўл ва бошқалар ана шундай маҳсулотлардир. Мева ва сабзавотларимизнинг хилма-хиллиги ҳам барчага маълум. Бизнинг энг асосий бойлигимиз — меҳнатсевар одамларимиздир. Шунинг учун ҳам республика биргаликда қилинадиган ишларда муносиб шерик бўлиши мумкин.

Республикаларо маҳсулот етказиб бериш масалаларида қуйидаги вазиятга эътиборни қаратмоқчиман. Ҳўкумат тақлиф этган тадбирлар ҳамма регионларни барабар кўрмайди. Масалан, бизда пахта толасига давлат буюртмаси 100 фоизни ташкил этади. Яъни пахта толасининг ҳаммасини Иттифок идоралари тақсимлайди. Бунда марказни кучайтириш истаги сезилиб турибди. Лекин республикалар оқиз ва ҳўқуқсиз бўлса, марказ ҳеч қачон кучли бўла олмайдди. Шу сабабли биз пахта толасига давлат буюртмасини ишлаб чиқариш ҳажмининг 70-75 фоизи даражасида белгилаб, уни мамлакатда етиштирилаётган қишлоқ ҳўжалик маҳсулотларининг бошқа турларига тенглаштириш зарур, деб ҳисоблаймиз. Фақат шундай йўл тутилганидангина барабар айирбош қилиш ва республикаларнинг реал иқтисодий тенглиги таъминланиши мумкин.

Шу муносабат билан нарх белгилашни ислох қилиш тўғрисида гапирмоқчиман. Бу масалани ҳал этиш чўзилиб кетаётганлиги ва бу ишда изчилликнинг йўқлиги бизни жуда ташвишга солмоқда. Чунотчи, 1991 йилдан бошлабгина харид нархлари системасини такомиллаштириш тадбирларини амалга ошириш қўзда тутилган, бунинг устига пахта толасининг харид нархи жуда арзон бўлиб, у биз учун мақбул эмас.

Бунинг устига ҳозир бир центнер пахта етиштириш учун меҳнат сарфи бир центнер дон етиштириш учун сарфланаётган меҳнатдан

кўп марта оғир кетмоқда, харид нархлариға эса арзимас фарқ бор. Бироқ Иттифок идораларида биз келтирган далилларга тегишлича қўлоқ солишмаяпти. Пахта толасига асосли нарх белгилаш биз учун ҳаётий аҳамиятга эгадир. Пахта толаси харид нархида сув, мелiorация, техника ва ўғитга кетган қаражатлар, шунингдек аҳоли турмушининг нормал ижтимоий шароитларини таъминлаш учун зарур маблағлар тўла акс этиши керак. Бунингсиз республиканинг регионал ҳўжалик ҳисобига ўтиши мумкин бўлмайди. Бунинг устига пахта толасини кейинчалик қайта ишладдан олинган асосий фойда ханузгача республикадан ташқарида қолмоқда. Бунинг оқибатида бюджетда қамомад вужудга келмоқда. Пировард натижада одамларда пахта етиштиришга салбий муносабат кучайиб бормоқда.

Биз Иттифок ҳўкуматиға яна бир марта янги нарх белгилаш юзасидан асослаб берилган тақлифларни киритдик ва ижобий қарор қабул қилинишиға умид боғламоқдамиз. Акс ҳолда биз толани шартномада қўзда тутилган нархларда сотиш масаласини кўямиз.

Депутат ўртоқлари! Ун учинчи беш йиллик планини ишлаб чиқиш чоғида ишга лаёқатли аҳолини иш билан таъминлаш муаммосини изчиллик билан ҳал этиш Ўзбекистон учун асосий аҳамиятга эгадир. Ҳозир бизда чинакам ишсизлик мавжуд. Лекин биз ҳамма нарсани ўз номи билан аташни истамаймиз, холос. Ҳўкумат Фарғона водийсига доир бир қанча масалаларни ҳал этишда ёрдамлашди, лекин бу билан айрим қийинчиликлариниға бартараф этамиз. Қолган областлардаги ахволи қандай ўнглаш керак?

Бугун шу юксак минбардан туриб, яна бир бор ана шу масалани кўймоқчимиз. Иттифок идоралари Ўрта Осиё регионидида сув билан таъминлаш ва нуфус вазияти кескин ёмонлашган шароитда бу регионни иқтисодий ва ижтимоий ривожлантириш дастурини ишлаб чиқиш юзасидан мамлакатнинг идора қилувчи органлари берган топшириқларни тегишли равишда бажаришға нима учун киришмадилар?

Меҳнат ресурсларидан фойдаланишға кенг умумийлашув нўқтани назардан ёндашиш лозимлиги ҳозир мутлақо равшан бўлиб қолди. Бу фақат Ўзбекистонға ва Ўрта Осиёнинг бошқа республикаларига эмас, балки бутун мамлакатта тааллуқли муаммодир. Шунинг учун иттифокдош республикаларнинг марказий иқтисодий идоралари, илмий ташкилотлар иштирокидида аҳолини иш билан таъминлашнинг умумийлашув тarmoқ программасини ишлаб чиқиш зарур.

Бу программда аҳолининг иш билан реал банд бўлишиға ва кадрларнинг касб тайёргарлиги, айнққса туб миллатлардан ёш ишчилар ва инженер-техник ходимлар тайёрлашға шароит яратиш учун айнқ чора-тадбирларни белгилаб қўйиш лозим. Чўнки сановат ривожланмаса миллий ва ижтимоий юксалишға эришиб бўлмайди. Ахир бошимизға тушган кўпгина қўлфатлар ишлаб чиқарувчи кучларни жойлаштиришдаги ўзбошимчиликнинг ва территориал сўёсатни асослашдаги ноизчилликнинг натижаси эканлиги сир эмас, айни шулар халқ ҳўжалиги структурасида бирёқламаликка олиб келди.

Республика сановат маҳсулоти ҳажмининг учдан икки қисми хомашё ва ярим тайёр маҳсулотлардан иборат эканлигиға ортик тоқат қилиб бўлмайди. Қишлоқ ҳўжалик маҳсулоти аслида қайта ишланмай реализация қилинмоқда. Ўзбекистон энди хомашё базаси бўлиб қолмайдди, у иттифокдош республикаларнинг оиласида тенг ҳўқуқли иқтисодий шерик бўлиши шарт. Иттифок идораларининг бизға хомашё етказиб берувчи республика деб қарашига барҳам бериш керак.

Ана шуларни ва нуфус вазиятни ҳисобға олиб, биз Ўзбекистонда юксак даражада тайёр пировард маҳсулот ишлаб чиқарадиган кўп меҳнат ва илмни талаб қиладиган корхоналарни устун даражада ривожлантириш ва жойлаштириш юзасидан катта тадбирларни амалга оширишни талаб қиламиз.

Сўзимнинг охирида эътиборингизни Орол тақдирига жалб қилмоқчиман. Орол бўйидаги экология мувозанатини тиклаш — умумийлашув муаммосидир. Нақадар таажжубли бўлмасин, мамлакатнинг пахта мустақиллигиға эришиш денгиз учун, унинг атрофидаги жуда катта территорияда яшовчи миллионлаб кишилар учун фожиага айланди. Бу фожиа оқибатларини биргалишиб тугатишимиз керак. Партия ва ҳўкумат қўзда тутган табиатни муҳофаза қилиш тадбирлари ва санитария ҳолатини яхшилаш программаси айнқ мақсадни қўзлаб маблағ ва моддий-техника билан таъминланган тақдирдагина аниқ бажарилиши мумкин. Бунинг учун ягона бюртмачи вазифаси билан маҳсус Иттифок ташкилоти тузилиши керак, ана шу региондаги бутун сув ҳўжалиги ва мелiorация қурилишини шу ташкилотта бериб қўйиш лозим.

Республикада сув ресурсларининг етишмаслиги фалокатли даражада кучайиб бормоқда. Шунинг учун сувни тежайдиган чора-тадбирларни амалга ошириш билан бир вақтда Ўрта Осиёға сув ресурсларини келтириш билан боғлиқ масалаларни илмий жиҳатдан ишлаб чиқишни давом эттириш зарур. Бунингсиз аҳоли тараққийти ва унинг ҳаётини бундан буён таъминлаш истиқболли бўлмайди.

Сўзимни тугатайман. Тақдим этилган докладди республика халқ депутатлари номидан умуман маъқуллашни тақлиф қиламан. Унда белгиланган чора-тадбирлар туб ҳўжалик ислохоти жарайларини чуқурлаштиради, иқтисодийни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш учун янги имкониятларни очиб беради. Николай Иванович Рижков бошчилик қилаётган ҳўкумат доллар вазифаларини ҳал қилишнинг тўғри йўллариини топа билган. Бу Ўзбекистонлик барча депутатларнинг фикридир. Сўзсизда айтилган тақлифлар ва қўшимчалар тақдим этилган программани бойитади ва биз иқтисодиётдаги танг ҳолатдан чиқа оламиз, бунга ишончим комил.

(Қарсаклар).

Абу Али ибн Сино: «Агар ҳавада чангу ғубор бўлмаса эди, инсон минг йил яшаган бўлурди», деган экан. Инсон ҳаёт экан, бу ҳикмат ҳеч қанон ўз қимматини йўқотмайди. Чунки умримиз, соғ-омонлигимиз барча яхши-ёмон жиҳатлари билан бизни ўраб турган табиатга ва унга бўлган муомала маданиятимизга боғлиқ. Табиатни меҳрибон она десак, инсон шу она қалбининг ёниқ бўлаги, табиат бамисоли тўкин дастурхон бўлса, инсон ундан ўз насибасини олувчи меҳмонга ўхшайди. Шубҳасиз, фарзанднинг ҳам, меҳмоннинг ҳам ҳар ҳили бўлади. Шу боисдан ҳам ҳозирги пайтда табиат билан инсон ўртасидаги муносабат замоннинг муҳим муаммоларидан бирига айланиб қолди. Табиатни унутганлигимиз аслида ўзимизни унуттаётганлигимиздир.

Ҳўш, бу «унутиш» нимада намоён бўлди? Дастлаб, табиатга бўлган муомала маданиятимизнинг саёзлигида. Айниқса, деҳқончилик ишида табиат ўз-ўзини тартибга солиб турувчи табиий жараён эканлигини унутдик. Буйруқ-бозлик, калтабинлик усули деҳқонни ҳам ўз ҳо-

лиги бизни жар ёқсага тасон суриб кетмокда, лекин ҳамон оёғимиз остига тузуқроқ қарамаямиз.

Кейинги йилларда жумҳуриятимизда Навоий кимё комбинати ва цемент заводи, Қўқон кимё заводи, Бухоро графит-гипс комбинати, Олмалик, Чирчиқ корхоналари каби заҳар сочуви «пахлавонлар» бунёда келди. 1988 йилда жумҳуриятимизда 110 та саноат корхонаси атмосферага меъёридан ортиқ заҳарли моддаларни чиқариб турди. Улардан тарқалаётган заҳарли моддаларнинг саломатликка таъсири-ни эндиликда рўй-рост айтаямиз. Лекин бу таъсирлар инсон учун қанчага тушяётганлигини ҳали ҳеч ким ҳисоблаб чиққан йўқ. Табиат тобора инсоннинг заволига айланаётган экан, бунга аслида одамларнинг ўзлари бу ишнинг калтабин ташаббускори бўлаётдилар. Ҳа, табиат катта донишманд: унда ҳамма нарса ҳисобли, ҳамма нарсанинг қатъий ўрни бор. Шу боисдан Ф. Энгелс айтганидек, табиат биздан ножўя хатти-ҳаракатларимиз учун қасос олмокда.

хавотирли овозига ҳам ҳеч ким қўлоқ солмади. 80-йилларга келиб жумҳуриятимизда ҳаво ҳавзасини ифлослантирувчи саноат чиқирларининг ўртача йиллик ҳажми 1,5 миллион тоннадан, сувни ифлослантирувчи оқовлар эса 500 миллион куб метрдан ошиб кетди.

Ноаниқ режалар талабига ёлгон жавоблар айтиб «қутулиб» келдик, лекин саломатлик ишида ёлгон кетмас экан. Касални яширгани билан иситмаси ошқор қилади. Ер заҳарланган, ҳаво заҳарланган, озиқ-овқатларимиз ҳам заҳар-олуд бўлганидан сўнг саломатлик ҳақида қандай гап бўлиши мумкин.

Бир деҳқон: «Ернинг кўпи, қўйнинг ози чарчатади», деган эди. Бу ҳикмат халқимизга қадим-қадимдан аён экану, биз гоҳ жадал, гоҳ фавқуллода жадал тараққий кетидан чопувчилар халқнинг қалбига тузуқроқ қўлоқ ҳам тутмадик. Қўлқуварлар бўлиб, яшил яйловларни емирдик. Оқибатда қўйлар камайиб кетиб, чўпонни ҳолдан тойдирди. Натижада гўшт ва сутни кам қўриб, кам ейдиган бўлиб қолдик. Маълумотлар жон бошига тақсимланганда йилига мамлакатда 62—64 килограмм гўшт ва гўшт маҳсулотлари истеъмол қилинганлигини, жумҳуриятда эса бу 29—30 килограммга тўғри келишини кўрсатди.

Яйловлар ҳисобидан кўпайтирган ерларимиз эса, деҳқоннинг силласини қуритди. Наманган, Сирдарё, Фарғона вилоятлари ва шунингдек, бошқа ноҳиялар ҳўжаликлариде озуқа экинлари майдонининг 4—5 минг гектарига пахта экилганлиги аниқ бўлди. Умуман, жумҳурият бўйича озуқа майдонлари учун ажратилган ерларнинг 40 минг гектарига қўшимча чигит экиб юборилди. Ҳолбуки, ҳар бир гектар ерга экилган ингичка толали пахта — 4 минг 136 сўм, оқ пахта — 2 минг 400 сўм, сабзавот — 6 минг 379 сўм, картошка эса 2 минг 983 сўм даромад бериши баъзиларга яхши аён эди. Лекин улар ҳам миллионлар кетидан қувиб, буйруқлар кучи билан деҳқонни фақат пахта экишга мажбур қилдилар.

Шунинг учун ҳам мамлакатда мева ва сабзавот истеъмол қилиш ўрта ҳисобда ҳар йили жон бошига 260—270 килограммга тўғри келгани ҳолда, жумҳуриятимиз аҳолиси атғи 170—173 килограмм мева ва сабзавот истеъмол қилди. Жумҳурият мева, узум, сабзавот ва қовун-тарвуз етиштиришда умумийтифоқ аҳамиятига эга бўлса-ю, деҳқон оғзи тўлиб мева ея олмаса? Баъзи масъул ходимларнинг фикрича, сабзавот етиштириш бирдан кўпаядиган бўлса, уни сақлайдиган қувватлар етишмас эмиш! Меҳнаткашининг оилавий омбори бўм-бўш тургани ҳолда мева-сабзавот сақлайдиган жой муаммо бўлиб қолади, дейишга қандай асос бор? Мева ва сабзавот камчилигининг сабабларини асосан, унинг кам экилаётганлигидан ҳамда сақлашда исрофгарчиликка йўл қўйлаётганлигидан излашимиз лозим.

Ҳўш, бу фожиалардан қандай хулоса чиқардик, келажакда нималар қилмоқчимиз? Мододик, фожиалар пахта акка зироатчилиги билан боғлиқ экан, алмашлаб экишни жорий қилмасдан, касалланиб ётган заминни доволамасдан, деҳқоннинг елкасидан тоғдек босиб келаятган планларни ҳаётини андазага солмасдан туриб, халқ на ўз саломатлигини тиклай олади, на қадр-қимматини. Бу — масаланинг бир томони. Иккинчидан, жумҳуриятда, умуман бутун мамлакатда кенг миқёсли атроф-муҳитни муҳофиза қилиш режаларини ишлаб чиқишимиз лозим. Табиий муҳитга заҳарли моддалар чиқарувчи корхоналарни ёпиб қўйиш, ҳеч бўлмаганда уларнинг сонини келаш, чиқиндиларни тозалаш ёрдамида экологик жиҳатдан тоза ишлаб чиқариш жараёнини ҳосил қилишимиз зарур. Усимликларни ҳимоя қилишда биологик усуллардан фойдаланишни кучайтириш, сувнинг тозаланиши муҳофиза қилиш, маҳаллий ўғитлардан унумли фойдаланишимиз керак.

Табиатга зуғум қилишдан қўрган талофатларимиз биз учун аниқ сабоқ бўлсин. Соғомонлигимиз ҳам, фаровонлиги бахтимиз ҳам, ҳаммаси табиатга бўлган муҳаббатимиз билан ўлчанади. Ҳа, она табиатга меҳр кўрсатмай, ундан марҳамат кутиш инсонлик шаънига ноилойикдир.

Рустам ШОКИРОВ,
фалсафа фанлари номзоди

СИРАСНИ АЙТСАК...

ли-жонига қўймади. Деҳқон табиатнинг ўзини табиатга қарши қўйиб, манфаат ҳосил қилиш санъатини қадимдан яхши билган, бундан табиат ҳам, инсоннинг ўзи ҳам озор чекмаган. Қўшлар, қувалчанг, қирқоёқ каби жонзотларнинг кўпайиши заминни юмшатиш, бойитиш учун муҳим аҳамиятга эга бўлган. Азалдан деҳқон учун қувалчангнинг қўлғи заминнинг соғломлиги, ёмғирга қўшилиб қурбақа ёққани эса арзончилик белгиси ҳисобланган. Бизнинг «зўрлаб ундириб олиш» йўлига тушиб қолган деҳқончилигимиз эса, кейинги йилларда ўзининг «кимёвий тиғи» билан заминнинг ҳам остки, ҳам устки қисмидаги жониворларга кескин ҳужум қилди. Айрим саноат корхоналаримиз эса, ўз чиқиндилари билан гоҳ ердан, гоҳ осмондан «ёрдамчи зарбалар» уюштирдилар. Утмишга ҳам, келажакка ҳам эътиборсиз ҳолда табиатга устма-уст зуғумлар қилинди.

Яна бир айбимиз бетежам ва аёвсизлигимизда намоён бўлди. Табиат ҳар қанча тўкин дастурхон бўлмасин, у тежамга муҳтож. Бир тишлаб улоқтиришга Ҳотамнинг давлати ҳам чидамайди. Биз эса олган насибларимизнинг ўрнини тўлдиришни ҳаёлимизга ҳам келтирмадик. Табиат бағридаги бойликларни аёвсиз сочиб ташладик. Айниқса, иқтисодий фойдани ҳамма нарсадан устун қўйиш калтабинлар кўпроқ бу ишнинг ташаббускори бўлдилар. Аёвсиз конлар қазидик, «зангори олов»лар ёқдик, ҳайбатли мурилардан заҳарли тўлғулар ўрлатдик. Шовқин устига шовқин, ғубор устига ғубор қўшдик, яна кўнглимиз жойига тушмади. Сувга тупуриш увол деб билган оталарнинг фарзандларига нима бўлди ўзи?! Турли-туман кимёвий заҳарлар — фосфатлар, нитратлар, гербицид ва пестицидлар... Сув танқислиги, тоза ҳаво танқислиги, осудалик танқислиги ва яна аллақанча танқисликлар юзага келди. Ҳатто атмосферанинг озон қатламини ҳам заҳарлай бошладик. Ниҳоят, буларнинг барчаси тўпланиб «саломатлик тугуллигини» ҳосил қилди. Бугун яхшироқ ўйлаб қарасак, бундай пала-партишлик фақат табиатга эмас, инсоннинг маънавиятига ҳам дахлдор эканлиги аниқ бўлиб қолди. Бу — энг даҳшатли ҳодиса. Шундай бемулоҳазалиқларимиз тўғайли ҳам ҳозир мамлакатимиз ҳар йил табиат муҳофазасига 70 миллиард сўм сарфламокда. Бу кам маблағ эмас. Лекин лоқайдлигимиз тобора хуруж қилаверса, соғ-омон яшаб қолишимиз олдида бу маблағ жуда камлик қилиб қолиши ҳам мумкин. Табиатга муомала маданиятимизнинг ночор-

Биз ҳозир ҳам ерга заҳарли моддалар солиш одатимиздан қўнғилдагидек қутула олганимиз йўқ. Ҳар йили Қорақалпоғистон жумҳурияти, Хоразм вилояти, қўшни Туркменистоннинг айрим жойларида ҳар гектар ерга «Орол саҳроси»дан кўтарилган 500 килограмм шўр-қум ёғилиб турибди. Ҳа, эндиликда Орол қирғоқлари 70—80 қақирим ичкарига чекиниб, 2 миллион гектардан ошқ майдон очилиб қолганлиги уни саҳро дейишга асос беради. Бу жойда ўсимликлар ва ҳайвонларнинг қанчалар турлари қирилиб кетди. Қўлфатларнинг асосийси яна келиб инсон бошига тушди. Унинг саломатлиги билан бир қаторда қадр-қимматига ҳам эътибор сусайиб кетди. Инсоннинг ижтимоий, маънавий эҳтиёжлари четга суриб қўйилиб, кўпгина унга фақат меҳнат қилувчи куч сифатида қарашга ўргана бошладик. Фаровонлик инсон учун эмас, аксинча инсон фаровонлик учун хизмат қилди. Ана шу лоқайдликлар сабабли ҳам СССР бир ёшгача бўлган болалар ўлими жиҳатидан Япониядан 5 март, АҚШ, Англия, ГФРдан эса 2,5 март узиб кетди. Ўзбекистонда бир ёшгача бўлган болалар ўлими салмоғи ҳар йили 33 минг нафарга етди. Касалхоналар, врачларимиз кўп бўлса-да, саломатлигимиз мустаҳкамлиги билан мактана олмаймиз.

Ҳозир СССРда ўртача умр узунлиги 69 ёшни ташкил этади ва бу соҳада мамлакатимиз жаҳонда ўттиз иккинчи ўринни эгаллайди. Туркменистоннинг Ашхобод вилоятидаги илгор пахтакор колхозлардан бирида текшириш ўтказилганда 14 ёшгача бўлган 368 нафар боладан бор-йўғи 3 нафар тўла соғлом деб топилди. Қозоғистоннинг Чимкент вилоятида текшириш ўтказилганда ҳар минг болага 33,7, шу вилоятнинг пахтакор ноҳияларида эса, ҳар минг болага 47—50 ўлим тўғри келмокда. Булардан кейин Ўзбекистон ҳақида гапирмасак ҳам бўлади. Заҳарли моддалар таъсириде, одамларимизда айниқса жигар, ошқондон, ўпка, юрак касалликлари хуруж қилиб кетди. Ҳозир Бухоро жумҳуриятда жигар касаллиги энг кўп учрайдиган вилоят бўлиб қолмокда.

Ана шу фожиаларнинг кўпчилигида пахта якка зироатчилиги сабаб бўлди. Кейинги йилларда «оқ олтин»дан тоғлар ясагча чунонам киришиб кетдикки, ҳатто ўзимизни ҳам унуттаёздик. Самолётлар заҳар сочилар, ичимлик сувларимиз тузга, лавазити меваларимиз оғуға айлана бошлади — парво қилмадик. «Ҳўрматли зотлар»нинг «доно раҳбарлигида» план кетидан итоаткорона чопавердик. Бундай «кимёвий қирғин» давриде шифокорларимизнинг

Она заминимизнинг табиий-қўлим шароити шунчалар бебаҳоки, тупроғига чўп қадасанг кўкаради. Шу боис бўлса керак, унинг ҳар заррасини олтинга менгазишган бободоҳқонларимиз. Минг афсуски, эндиликда бундай эмас... Сўнгги 30-40 йил ораллиғида деҳқончилик соҳасидаги нотўғри тутумлар, пахта якка-ҳокимлиги, зироатчиликдаги пала-партишликлар унумдор тупроқ таркибини бузиб юборди. Ерга унинг тилини билган деҳқон эмас, қишлоқ хўжалигининг маъмурлари хўжайин бўлдилар, буйруқбардорлик билан иш олиб бордилар, меҳнат аҳлининг ғурурини паймол қилдилар, ишончини сўндирдилар. «Катталарнинг зуғумига кўникиб қолганлар энди кўрсатма асо-

қа туриб олиш учун бар қарорни изчиллик билан амалга оширишимиз керак. Хўжалигимиз маъмуриятига уй-жой ва томорқа ажратиб берилишини сўраб 150 та ариза тушган эди. Биз хўжалигимиз аҳлининг умумий йиғилишида мазкур аризаларни кўриб чиқиб, ҳар бир оиллага 0,16 ҳектардан ер бериш ҳақида қарор чиқардик. Сўғориладиган, унумдор ерлардан 41 ҳектар ерни ўн кунлик муддат ичида аҳолига ажратиб бердик. Амалга оширилаётган бундай тадбирларимиз, шубҳасиз, сўғориладиган ери ниҳоятда чекланган Фарғона водийсидаги вилоятларда вужудга келган оғир ижтимоий-иқтисодий, сиёсий-маънавий аҳволни ўнглашга хизмат қилади...

маган қисмидан тўлароқ фойдаланишга ёрдам беради.

Чорвачилик маҳсулотлари етиштиришни кўпайтиришда шахсий хўжаликлар ҳиссасининг ортиши ҳам кўп жиҳатдан томорқа хўжалигини ривожлантириш билан боғлиқдир. Ҳозиргача Наманган вилоятидаги аҳолининг 64 фоизиди чорва моллари йўқ. Қишлоқ хонадонларида чорва моллари боқиб муаммосини ҳам томорқа хўжалиги орқали ҳал қилиш мумкин.

Шу мақсадда ўтган йилнинг 5 декабригача 96921 кишига ер ажратиб берилди. Айниқса бу иш Зафард, Тўрақўрғон, Чуст, Учқўрғон ноҳияларида изчиллик билан амалга оширилди. Тўрақўрғон ноҳияси бўйича 15546 ҳектар сўғори-

ҚАЙТА ҚУРИШ НИШОНАСИ

ЎНГЛАНИШ

сида иш бажарадиган «робот»ларга айландилар. Хусусий мулкчиликни келтириб чиқаради, деган вазвасига тушиб қолган калтабин маъмурлар ҳатто қишлоқ аҳлининг шахсий томорқаларини ҳам қисқартирдилар. Аҳвол шу даражага бориб етдики, одамлар қишлоқда яшаб, бир коса қатиқни ҳам пулга сотиб оладиган, кунни нону чойга қолган болаларининг қоринини қовзантириш учун шаҳар кезиб, дўконларда соатлаб сарғеб сотиб олиш учун навбат қуттишга мажбур бўлиб қолдилар. Бир пайтлардаги «меваги боғлар» ўрнини тутзорлар эгаллади. Халқнинг моддий турмуш даражаси ниҳоятда қашшоқлашди. Ҳозир жумҳуриятда ижтимоий ишлаб-чиқариш билан машғул бўлмаётган бир миллиондан ортиқ ишсиз, ойига 75 сўм миқдоридан мोजना олиб кун кўраётган 9 миллион киши бор. Камдаромадлик ва ишсизлик жумҳурият аҳолисининг учдан икки қисми яшайдиган қишлоқ жойларига тўғри келади.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Қўмитаси, Ўзбекистон ССР Олий Кенгаши ҳаёяти Жумҳурият Министрлар Совети мавжуд аҳволни ўз вақтида тўғри баҳолади ва «Колхозчилар, совхозларнинг ишчилари, граждандарнинг шахсий ёрдамчи хўжаликларини ва яқна тартибда уй-жой қурилишини ривожлантириш тўғрисида» қарор қабул қилди. Мазкур қарор замирида юзага келган аҳволни ўнглаб олишнинг асосий омилли ётганлигини бугун барча меҳнат аҳли англаб етди. Қишлоқ шароитида томорқа масаласининг ҳал этилиши бир йўла бир неча муаммони — анчагина одамларни меҳнат билан банд қилиш, оилаларнинг ўзини-ўзи озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш, бозорлардаги нарх-наво ва ҳоказо ижтимоий аҳамиятга эга бўлган жиҳатларни ҳал қилади. Йигма маълумотларга қараганда, жумҳуриятимизда 240 минг оиланинг ери йўқ, 1,8 миллион ховли томорқага муҳтож. Айниқса уй-жой муаммоси ўткирлигича турибди. Давлат қурилиши йўли билан аҳолининг ўсиб бораётган қисминигина уй-жой билан таъминлаш зўр-ба-зўр бажарилаётир. Шунинг учун ҳам юқорида қайд этилган қарор халқ томонидан зўр мамнуният билан, беш йилдан буён давом этаётган қайта қуришнинг амалий натижаси сифатида кутиб олинди.

— Деҳқон — ерга, ер ўз хўжайинига эга бўла бошлади,— дейди Чуст ноҳиясидаги Карл Маркс номи жамоа хўжалигининг раиси, уста деҳқон Тўлқин Йўлдошев,— деҳқоннинг оёқ-

Биргина Наманган вилоятида 117401 киши уй-жой ва томорқа сўраб ариза берган эди. Уларнинг талабини қондириш учун собитқадамлик билан иш олиб борилди. Ҳар бир жамоа, давлат хўжаликларида, қишлоқ касаба, ноҳия, шаҳар, вилоят ижроия қўмиталарида яқна тартибда уй-жой, томорқа учун ер ажратиш масалалари билан шуғулланувчи тафтишчилар тузилди. Бу ишга оқсоқоллар, жамоатчилар ва мутахассислар жалб этилди. Уларнинг асосий вазифаси — ер ажратиш билан боғлиқ мутасадди ташкилотларга юқлатилган аниқ вазифаларнинг бажарилишини назорат қилишдан иборат ва улар бу ишга масъулият билан ёндошдилар.

Вилоят бўйича 13377 ҳектар ер қишлоқ хўжалик тасарруфидан чиқарилиб, уй қуриш ва томорқа учун ҳамда қишлоқларда маданий-маиший иншоотлар барпо этиш учун ажратилди.

— Ердан самарали фойдаланишнинг энг мақбул йўли шахсий томорқаларни кўпайтириш,— дейди биз билан суҳбатда Чуст ноҳияси дала саноати қўмитасининг раиси Абдуғафур Холмирзаев.— Ҳақиқатдан ҳам шахсий хўжаликдаги ернинг бир ҳектари жамоат тармоғидагига нисбатан 4 баробар кўп самара беради. Шахсий ёрдамчи хўжаликнинг бир ҳектарида олинадиган самара 12,5 минг сўмни, ижтимоий тармоқда эса атиги салкам уч минг сўмни ташкил этади. Шу вақтгача жумҳуриятимизда ернинг беш фоизи шахсий ёрдамчи хўжаликларга берилган бўлиб, улар қишлоқ хўжалик яппи маҳсулотининг тўртдан бир қисмини ишлаб чиқарар эди. Етиштирилаётган сабзавот, полиз экинлари, гўштининг ярмидан кўпроғи, сутнинг учдан икки қисми улар ҳиссасига тўғри келади. Умуман жумҳуриятимизда шахсий томорқаларда 2,4 миллиард сўмлик қишлоқ хўжалик маҳсулотлари ишлаб чиқарилади. Ажабланарлики шундаки, жамоа ва давлат хўжаликлари 7 миллиард сўмлик маҳсулот етиштириш учун 6,4 миллиард сўм сарфлайди. Шахсий томорқа хўжалигида етиштирилган 2,4 миллиард сўмлик маҳсулот учун эса давлат бир тийин ҳам сарфламайди...

Кўриниб турибдики, жойларда аҳолининг шахсий ёрдамчи хўжаликларини ва яқна тартибда уй-жой қуришни ривожлантириш озиқ-овқат етиштириш тадбирини бажаришга, қишлоқ меҳнаткашларининг даромадларини кўпайтиришга, аҳолининг иш билан таъминлан-

ладиган ер бор. Шундан 1315 ҳектари экин майдони ҳисобдан чиқарилиб, яқна тартибда уй-жой қуриш ва томорқа учун аҳолига ажратиб берилди. Биз ноҳиядаги «Шарқ юлдузи» жамоасида бўлганимизда аҳолига ер бўлиб берилаётган экан. Бу ерга йиғилган оқсоқоллар, каттаю кичикнинг тилида ҳам, дилида ҳам шукроналик, ёшлар қалбини эса ўз уйига эга бўлиш сўрури қамраб олган. Ўзбек халқи азиздан серфарзанд. Ҳар бир фарзандга вояга етиб оилали бўлган, уй-жой керак.

— Биз уч хўжалик 12 сотихлик ҳовлида турар эдик, мана бугун мен ва укамга 0,10 ҳектардан уй қуриш учун ер берилди,— дейди қувонч билан шу жамоада яшовчи Султонбой Эргашев.

— 0,9 ҳектар ерда уч оила, яъни 14 жон қандай сиқилиб яшаганлигимизни тасаввур қилиш қийин,— дейди бугун оиласидан икки киши 0,20 ҳектар ер олган ўқитувчи Файзулла Сайфиддинов.

— Жумҳурият ҳукумати ташаббус билан қишлоқ аҳолисига қўрсатилган бу амалий ёрдам биз меҳнаткашларнинг мамлакатимизда кечаётган қайта қуриш ишига бўлган ишончимизни янада мустаҳкамлади,— дейди томорқа учун ер олган колхозчи Боқижон Ботиров.

Шу ноҳиядаги «Ўзбекистон» жамоасида эса кўпчиликка 0,8 ҳектардан ер ажратилаётган экан. Сабаби жамоанинг 20 минг аҳолиси бўлиб ер майдони оз экан. Аҳоли ўртасида ер кам тақсимланаётганидан норози бўлганлар ҳам йўқ эмас. Юзага келган муаммоларни мутасадди ташкилотлар атрофлича ўрганиб чиқиб, зарур тадбирларни белгиласалар, мақсадга мувофиқ иш бўлар эди.

Тўғри, бизда томорқа ҳажми иттифоқдош жумҳуриятлардагидан 2—5 марта кам. Жумҳуриятимиз бўйича шахсий хўжаликлар ҳисобига томорқа ҳажми 0,13 ҳектарни ташкил этади. Масалан, Литвада бу кўрсаткич ўрта ҳисобда қишлоқ хонадонига 1,63 ҳектар ер тўғри келади. Наманганда ҳам, ҳар бир жойининг ўз шарт-шароитидан келиб чиқиб, ер устаскиси ва томорқа учун бериладиган ернинг миқдори аниқланаётир. Вилоятнинг бир неча ноҳияларида аҳолининг ер устаскиси ва томорқага бўлган эҳтиёжи тўла-тўқис қондирилди. Лекин фақат ер бериш билангина далачи фуқароларнинг шахсий ёрдамчи хўжаликларини ва яқна тартибдаги уй-жой қурилишини тиклаб бўлмайди. Бунинг учун яппи тадбирларни амалга ошириш

керак. Наманганда бу соҳада катта ишлар қилинаётир. Мутахассислар тарҳини олаётган яқка тартибдаги уй-жой қасабалари лойиҳаси муҳандислар томонидан мукамал ишлаб чиқилмоқда. Ижтимоий, маданий-маиший иншоотлар, йўллар учун ер ажратилмоқдалар. Биргина йўлнинг ўзига Тўрақўрғон ноҳиясида 170 гектар ер ажратилди. «Бош режага қатъий амал қилаётирмиз,— дейди чустлик меъмор Раҳимжон Абдурахмонов,— шундагина бунёд бўладиган қишлоқларни газлаштириш, ичимлик суви билан таъминлаш, электрлаштириш анча кам маблағ талаб қилади».

Ниҳоят, ер берилди, энди уни тиклаб олиш учун маблағ зарур. Бунда давлат хазинасидаги узоқ муддатли қарз берилиши асосий рол ўйнайди. Бу масала ҳам пухта ўйланган. Масалан, Чуст ноҳиясида 1988 йили яқка тартибда уй қуриш учун аҳолига 546 минг сўм қарз берилганди. Утган йил 2500 минг сўм бериш кўзда тутилганди. Вилоят бўйича эса аҳолининг моддий маблағга бўлган эҳтиёжи тўлиқ қондирилиши учун меҳнаткашларнинг аризаларига мувофиқ 25 миллион сўм қарз берилиши керак эди. Аммо 12,6 миллион сўмгина пул ажратилди, холос.

Айниқса бинокорлик ҳомашёсига бўлган талаб ниҳоятда қониқарсиз. Масалан, ўтган йили вилоят бўйича ёғоч-тахтага бўлган талаб 23 фоз, шиферга 54, сеμονга 43,3 фозигина қондирилди. Етишмовчиликнинг ўрнини қоплаш учун маҳаллий бинокорлик ҳомашёсини ишлаб чиқадиган қўшимча қувватлар барпо этиш учун вилоятда анчагина ишлар қилинаётир. Жойларда ёғиш, бетон заводлари, эшик-дараза ясайдиган устаконалар қурилмоқда.

Наманган виллоятда бўлганимизда хўжаликларда қурилиш ширкатлари томонидан қурилган уйларнинг бўш ётганлигини кўрдик. Сабаби бу уйларнинг нархи 16 мингдан 18 минг сўмгача бўлиб, қишлоқ меҳнаткашларига, айниқса, ёш оилалар учун қимматлик қолади. Уй-жой муаммосини ҳал қилиш учун корхоналар ва хўжаликларнинг ҳисобидан уй-жойлар қуриш, имтиёзли шартлар билан қарз бериш, аҳолини арзон нархлардаги бинокорлик ҳомашёлари билан таъминлаш лозим.

Ўзбекистон ССР Давлат қурилиш комитети, Ўзбекбирлашув, Ўзбекистон ССР Давлат план комитети уй қурувчиларга шифер, семон, ёғоч-тахтани сотишни кўпайтирадилар, деган умиддамиз. Томорқа хўжалигини ривожлантириш билан боғлиқ масалалар бир талайдир. Масалан, ҳадемай шахсий хўжаликларда етиштирилган маҳсулотларни тайёрлов идоралари қабул қилиб улгуришмай қолади. Хўш, бунинг тадбирлари назарда тутилаяптими? Етиштирилган қишлоқ хўжалик маҳсулотларининг исроф бўлмаслиги учун хўжаликларда маҳсулотни

қайта ишлайдиган ишлар қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини кўтариш учун камлик қилади. Узоқ йиллар давомида таназзулга учраган шахсий хўжаликни тиклаш учун жойларда собитқадамлик билан иш олиб борилиши керак. Бунинг учун аҳолига узоқ муддатли қарзлар бериш, уруғлик, кўчат, зотли чорва моллари, омухта ем, бинокорлик ҳомашёлари, оилаларни томорқада ишлатадиган кичик моламалар билан таъминлаш ишларини йўлга қўйиш керак.

Шундагина меҳнаткашларнинг турмуш даражасини юксалтириш ва озиқ-овқат муаммосини ҳал қилиш ишига ҳисса қўшилган бўлади.

Абдураззоқ КАРИМОВ,

«Гулистон» журнаlining махсус муҳбири

Абдумажид АЗИМ

ЯНГИ ЙИЛ КЕЧАСИДАГИ ШЕЪР

Сен совуқ кулда ухладинг музлаб,
Ўртади қалбингни шидатли оғрик.
Менинг атрофимда сулувлар юзлаб,
Севгилим, мен сенга тиламан соғлиқ.

Оппоқ қор тўхтамас ҳамон,
Ажиб тароватга тўлмоқда борлик.
Ахир кўришмадик неча минг замон,
Севгилим, мен сенга тиламан соғлиқ.

Умрки, шунчалар алдовга тўла,
Дунёни кезган чор кўзларим доғлик.
Зимистон умримга ўзинг бер шуъла,
Севгилим, мен сенга тиламан соғлиқ.

Инсоннинг бошидан кечмоғи бор гап,
Не бад ишлар, букун юрагим доғлик.
Чоғир вужудимга сездирмай таркаб,
Севгилим, мен сенга тиламан соғлиқ.

Соғлом қўшиқларни куйлайлик, малак,
Синик кўнглимизни тўлдирсин шодлик.
Қўнар сочларингга қорми, капалак
Севгилим, мен сенга тиламан соғлиқ!

Менда ҳузурингга учмоққа қанот —
Қалбингда сақлаган муҳаббат — поклик.
Фақат танҳоликда пичирлайман бот
Севгилим, мен сенга тиламан соғлиқ!

БЎРИГА АЙЛАНГАН ҚЎЙ

Дўстларинг йиғлади, қилмадинг парво.
Зурёдинг қақшади, қовоғинг уйдинг.
Қўй эдинг, бўрилар ичида, аммо
Қийналмай бўрилиқ ниқобин кийдинг.
Дунё бўри бўлди,
Сен бўлдинг бўри.
Уруғ-аймоқларинг манглайин шўри!
Сен ёвуз маҳлуқсан, ўз қавмингга ёв,
Туғишган наслингни қўйдинг унутиб.
Хўжайин бирини буюрса, дарров,
Пойига келтирдинг икковин тутиб.
Ниҳоят қаридинг, қолдинг оёқдан,
Қўзинг хиралашиб мунгшйисан дилхун.
Бўрилар сезишиб увлар ҳар ёқдан,
Сен эса қувватдан қолдинг кундан-кун.
Овдаги ҳамроҳинг газаби қайнаб
Ўткир тирногини солди бўғингга.
Иккинчиси келди кўзлари ўйнаб,
Бўрилиқ ниқобин олди юзингдан.
Қолингга кулайми, йиғлайми ёки,
Мендан ўтди дейсан дўстлар, бу кўрлик.
Сенга шу етарли, сабоқдир токи
Бўрилар ичида адашган шўрлик.

Тўрақўрғон ноҳиясидаги «Шарқ юдузи» хўжалиги жамоасида аҳолини уй-жой томорқалари билан таъминлаш ишлари кўнгилдагидек бораётти.

Муаллиф сурати.

Шаҳар марказида пештокига думалоқ соат осилган бинонинг эшиги шиддат билан очилиб, ва-жоҳати хунук йигирма саккизи ёшлардаги бир йигит ташқарига отилди. У чорраҳани кесиб ўтиб, катта кўчага бурилди-да, чўнта-гидан сигарета чиқарди. Тутатмоқ-чи эди, гугурт чўпидаги оловни шамол ўчирди.

— Лазнати! — деди у асабий-лашганча сигаретани зарб билан чеккага иргатаркан. — Тутама-санг тутамай кет!

Осмонда булутлар сузиб юрар-ди. Кўчада одам сийрак. Аҳён-аҳ-ёнда кучли шамол эсиб, момақал-дироқ ўқиради. «Кўриб кетсин, падарига минг лазнат шунақа ҳа-ётининг, — деярдй у ўзи-ўзига, шуурсиз ҳолда юриб бораркан. — Дадамлар айтган пайтда «хўп» деб мактабга бориб, тинчгина ўқитувчилигимни қилаверганим-да балки шунчалик ғавго бўлмас-миди? Ҳамма айб ўзимда!».

У плашининг тутмаларини ёч-иб, галстугини бўшатиброқ кўй-ди. «Дўк-пўлиса билан кўрқи-тишмоқчи бўлишад-я!.. Нима, ёш болаимдики, дағдагадан кўрсам? Кетсам ишдан кетаман-ки, аммо уларга тобе бўлмайман!».

Худди шу лаҳзада чақмоқ ча-қиб, момақалдироқ ваҳимали қарсиллади. Йигитнинг назарида уфқнинг бир парчаси узилиб туш-гандай бўлди. Боядан бери дили сиёҳ бўлиб келаётган Носир плашининг ёқаларини кўтарар экан: «Асабимга тегмаган сен қо-лудинг», дегандек қалин қошла-рини чимириб, осмонга қараб кўйди. Осмон тинимсиз ўқиради.

«Одамлар қизиқ — тирноқ ости-дан кир қидиришади. Комил акани айтмайсизми энди, — хаё-лан у илмий раҳбар — профес-сорга мурожаат этарди. — Таж-рибали, суяги меҳнатда қотган бўлса. Битта хатога шунча пўста-гимни қоқишди-я! Улар-ку!...»

Орқадан келаётган машина-нинг сигнали унинг хаёлини бўл-ди, шундагина йўлакдан четга чиқиб кетганини сездй. У орқаси-га қарамай йўл четига чиқиб ол-ди. Аммо машина ҳамон қўлоқни кар қилгудай ғашни келтириб сигнал чаларди. Носир жаҳл билан орқасига ўтирилди. «А3-69» машинаси ўриндигидан бошини чиқарганча қулиб турган сифдо-ши, чўмичбурун, бўтақўз Орифни кўрди-ю, хуфтондек сиёҳ кўнгли-га қарақлаб қуёш чиққандек чех-раси ёришди.

— Менга қара, ўртоқ кандидат! — Ориф дўстининг елкасига қўл ташлади. — Емгирда ивиб нима қилиб юрибсан?... Қани, юр бир отамлашайлик. Анчадан буён бундоқ ёзилиб гаплашганимиз ҳам йўқ.

Носир аслида ўқитувчи. Қиш-лоқдан биринчи бўлиб аспиран-турада ўқиётгани Ориф уни ҳа-зил билан «кандидат», дейди. Но-сир эса уни «аравакаш» деб чаки-ради. Носир гарчанд ёмгирда юри-шини хушласа-да, шу аснода бу фикр унга жуда ёқиб тушди. «Шу баҳона уйимдагиларнинг ҳол-аҳ-волини сўраб, Асал ҳақида бирор нима билиб оларман, — кўнгли-дан ўтказди у. — Ҳар қалай, бир қишлоқдан-ку булар!».

Носир машинага ўтираркан: — Қани, ҳайда сой бўйида-ги ошхонага, — деди мамнун. Ориф йўл-йўлакай вилоят қиш-

лоқ хўжалик ходимларининг қу-рултойига раисни олиб келгани-ни, далада иш тизилганини, би-рор соатлардан сўнг қишлоққа қайтишини айтди.

Ориф Носирнинг ўн йил бирга ўқиган қадрдони. Фақат улар-нинг қишлоқлари бошқа-бошқа, холос. У ҳам бир пайтлар анча-мунча шёърлар машқ қилган, мактабни тугатгандан сўнг Носир билан ТошДўнинг тил ва адабиёт факултетига ўқишга борган, аммо биринчи имтиҳондан йиқил-либ қайтган эди. Уша йили Но-сирнинг кундузги бўлимга бали етмай, ҳужжатларини сирткиб бўлимга ўтказиб, қишлоққа қай-ганида, Орифнинг туман Ҳарбий комиссарнати томонидан очилган ҳайдовчилик курсида ўқиётганини билганди. Кейинги йилларда ҳар-бий хизмат, иш, бола-чақа, рўзғор ташвишлари, айниқса Носирнинг нуфузли ташкилотга ишга ўтиб кетиши уларни бир-биридан анча узоқлаштириб қўйганди. Тасо-дифни қарангки, бугун Носир яна синфдош дўсти билан ёнма-ён ке-таепти. Лекин олдингидек бир га-пириб, ўн қулмайди, очкироғи, юрагига қил сиғмайди.

Носир томчилар урилиб, илон изи шаклида оқиб ташаётган ма-шина ойнасидан ташқарига ти-килганича дўстининг сўзларига эътиборсиз индамай борар, шу лаҳзада ишхонасида бўлиб ўтган кўнгилсизлик унга тинчлик бер-май миясида очкўз пашшадек ғужғон ўйнарди. Шу сабаб йўл-нинг икки бетиди савлат тўкиб турган маъмурий бинолар, хиё-бонларда жуфт-жуфт бўлиб юр-ган йигит-қизлар ҳам унинг кўз-ларига хунук кўринарди.

— Хомуш кўринасан, жўра, тинч-ликми ўзи? — хавотирлини сўради Ориф.

Носир дўстининг товушидан сесканиб хушёр тортди. — Шун-дагина бетувош-бетизгин товуш-хаёллarga берилиб, бундан бир неча йиллар муқаддам бир парта-да ёнма-ён ўтирган дўстидан тузук-роқ ҳол-аҳвол сўрамаганига изза бўлиб, хёл қизарди:

— Йўғ-ей, шунчаки ўзим... — У яна алланималар дейишга чоғлан-ди-ю, аммо манзилга яқинлашган-ларини билиб индамай қўяқолди.

Машина тўхтаб, ўриндидан чи-ққаларида, баҳор эмасми, бир зум-да осмон артилган шишадек тиниқ-лашиб, қуёш нурлари қарақлаб кетганди. Улар анҳор бўйидаги ошхонага кирганларида ҳаммаёқни иштаҳани очувчи палов, сомса, кабоб ҳиди тўтиб кетганди. Дов-да-рахтларнинг япроқларида, паст-даги гиёҳларда томчилар ял-тирар, анҳордан лойқа аралаш ёмгирдан сўнг бўладиган фарах-бахш хид гуркираб, кишилар қалбини аллаларди.

АРМОН

Хикоя

Ориф сомсага навбатда турди, Носир икки чойнак чой олиб, шундоққина сувнинг салқини уриб турган курсилардан бирига ўтирди. Анҳордаги лойқа сув тўл-қинида ярми ботган шиша, сал нарироқда ҳали ивиб битмаган газета устида бодринг пўстлари қалқиб келарди. Уша томондан эсган майин шабада Носирнинг кенг пешоналарига тушиб турган жингалак сочларини, офтобда қо-райган юзларини силаб ўтгандек бўларди. «Ҳеч тушунаолмайсан бу одамларга: борни кўролмайдй, йўққа беролмайди, — деб ўйлар-ди Носир ҳалларига яна изи бе-раркан оёқ остида ўрмалаб нон, сомса ушоқларини тергилаб юр-ган мусичаларга тикилганича. — Қалланга сиғдира олмайсан-а, бу қанақа шармандалик. Кечаги-на «Ёшлик» журналида эълон қи-лингн мақоламини оғиз кўпирти-риб макташгайди, бугун бўлса ар-зимиған хатога диллимни хуфтон қилишди-я!».

Носирнинг кўнгли хун бўлиб ҳорғин тин олди.

— Оббо, дўстим-ей! — деди ик-ки қўлида хушбўй сомса кўтариб келган Ориф. — Синфдош қўтариб бор эди, деб йўқламайсан-а? — У Носирнинг қаршисидаги курси-га ўрнашиб ўтирди. — Олдинла-ри бир кун учрашмасак туролмас-дик, энди бўлса, ойда, йилда зўр-га кўришамиз. Ушанда ҳам мун-дай ёзилиб гаплаша олмаимиз-а, дўстим...

— Ҳа, жўра, эсиз ўша болалик йилларимиз-а! — Носирнинг юраги уввишиб, кўз ўнгига қишлоқ чекка-сидаги кумуш тасмадек жилолини оқаётган сойда қишда яхмалак учиб, ёзда балиқ овлаб нон оқи-зиб еган, бебуғор болалик йилла-ри гавдаланди-ю, қалбини қўсаш ва орзиқш ҳиссига ўхшаш ором-бахш хет эгаллаб, тирноғигача зир-кираб кетди. Қандай беташвиш, бе-қайғу кунлар эди-я! Қани энди ило-жи бўлса, ҳу, Ориф билан лайлак-нинг боласини оламиз, деб узун чинорга чиқиб, қайтиб туша олмай кун бўйи ийғалб ўтирган кунлари, қирларда мол боқиб, ваарак учи-риб юрган ўсмирлик чоғлари яна қайтиб келса-ю, у ҳозирги дунё-нинг зил-замбил ғам-ташвишлари-дан фориз бўлса! Носир беҳтиёр болалик дамларининг ёддан чиқ-мас соғинч хотираларини эслар экан, кўнгли бир хил бўлиб, ўша йилларни эслаб юраги ёришди.

— Эй, дўстим, ҳаёт деганлари ширин туш баки, кўз юмиб очгун-ча ўтиб кетавераркан-да. Мана, ўзингдан қиёс: кечагина шоир бў-ламан деб, Бедил, Навоий, Бай-роқларни арақлаб юрган эдинг, энди бўлса икки боланинг отаси-сан. Қарабсанки, ана-мана дегун-ча ўттизни ҳам уриб қўйибсан... Ишларинг яхшими? Раъноҳон

қалай, тузукми? Уғилчаларинг катта бўлишаяптими?!

— Раҳмат, болаларим чопқил-лаб юришибди. Менга қара, дўс-тим, ҳеч кўринмайсан, ойнаглар-дан сўрасам: «Сен қандай бўлсанг, биз ҳам шундай, қачон келади деб йўл қараймиз», дейдилар. Нима гап, соғлигинг жойидами ўзи? Рангинг сарғайиб кетибди. Е би-рор еринг оғрийдими?... Нега бўл-маса бунчалик ориқлабсан? Олим бўлишинга оз қолдими?... Ғайрат қил-ей, сенинг базми жамшидингга биз фуқаролар ҳам бир хумордан чиқиб, мазза қилайлик!

— Узинг биласан-ку бизнинг ишни — бош қашига қўл тег-майди. Командировкада эдим, беш-олти кунча бўлди келганим-га. Ҳали уйга ҳам боролганим йўқ.

— Шундай қилиб, дўстим, ша-ҳарлик бўлмоқчимисан ёки қиш-лоққа қайтиб борасанми? Рай-ОНО ҳам ёмон эмасди шекилли? Қарийб икки юздан қўпроқ ма-ош олардинг... Гап пулда эмас.

— Гап пулда эмас. Таклиф эт-ишди-да! — Орифнинг ўзига та-жажуб билан қараётганини сез-ган Носир гапига изох киритди, — илмий ишми учун марказда бўли-шим керак.

— Ётоқхонада турибсанми ёки ижарада? — деб сўради Ориф дўстининг синиққан юзига тики-либ.

— Менга қара, жўра! — деди Носир ўртоғининг ўринли-ўрин-сиз саволларидан ғаш келиб. — Терговчиға ўхшаб ҳадеб сўроқ қилаверма. Ундан кўра қишлоқдан, янгиликлардан гапир.

Ориф дўстининг болаликидаги қизиша одатидан хузур қилиб қулмоқчи эди-ю, лекин шу вази-ятда жahlи бурнининг учига тур-ганини билиб индамай қўя қолди. У Носирнинг «қишлоқдаги янги-ликлар» деб пинҳоний маъшуқа-си — Асал ўтғирисида гап сўра-моқчи эканини сездй-да, сир бер-май ўзини гўлликка олиб ўсмон-чилади:

— Қишлоқда нима янгилик бўлиши мумкин, ҳамма жойда баҳор ташвиши. Умуман, иш ти-ғизлигини айтмасанг, тинчлик, осийишталик...

«Оббо, хумпар-ей, мен боғдан келсам, у тоғдан келади-я, — ҳафсаласи пир бўлиб хаёлидан

тўққизга Носир. — Оқилга ишора, нодонга калтак, деганлари шу экан-да».

— Тинчлик дегин-а?! — Носир ўзича ҳалдираб қўйди.

— Ҳа, тинчлик. — Ориф турки ўзгарган дўстига зиндан разм солди, сўнг икковига тушунлари бўлган маъноли табассум билан деди. — Асал соғ-саломатми, деб сўрайвермайсанми?

Носир, бир зум нуқулай аҳволга тушиб, нима даярини билмай саросималанди. Бу ҳам етмагандай, Ориф унинг кўзларига тик қараганича жавоб кутарди. Носир дўстининг жовдирарган кўзларига, нигоҳига дош беролмасди, кўзларини олиб қочиб, бошини қўйи солди. Энди чекинишга ўрин йўқ эди. У столнинг устига, ўртасидан дарз кетган пиёлага, сўнг Орифга қараб қизариб-бўзариб ўнғайсиз бир ҳолда:

— Ҳа, Асал қандай юрибди, соғми? — деди хипча бел, қулчадек юзига ҳуснубузар тошган, узун сочларини ҳамиша қирқ ўрим қилиб юрадиган қизни эслаб.

— Э, ўлма! Бу гап бошқа-да, мендан яшириб нима қиласан? Асални бир гал далада кўриб қолгандим, анча бўлди.

Ориф шу сўзларни айтишга айтди-ю, бироз ўйланиб, маъносин олди. Бунни кўриб, Носирнинг юзидagi табассум сўнди. Лабига олиб борган пиёлани тақ эткизиб стол устига қайтариб қўйди-да, унга яқинроқ сурилди:

— Ким билан кўргандинг? — деди ноҳос яшин ургандек қўти ўчиб, бетоқат қимирлаб.

Ориф унга ёв қараш қилиб, миёғида қулиб қўйди: «Ҳа, сабил-а, юракдан урган экан-ку, юрган экансан-да, сир бермай». Шундай бўлса-да, ётиғи билан тушунтира бошлади:

— Ҳеч ким билан кўрганим йўқ. Ҳа бироз бошқача, кўзлари ич-ичига тушиб, шундай озиб кетибдики, асли сўрама. Очигини айтсам, дўстим, мен уни ҳеч маҳал, ҳатто отаси ўлганда ҳам бу аҳволда кўрмагандим. Эшитишимча, ўғай отаси кўп қийнаркан. Агар кўнглинг бўлса тезроқ тўйни бошлаб юборсанг, яхши бўлармиди дейман-а, жўра? Ўттизга кирдинг, ўттизга-я!

Носирнинг чехрасига даъфатан илиқ табассум югуриб, катта-катта қўй кўзлари қисилганича юзидан қулгиллар ўйнади.

— Қизиксан-а, у билан фақат икки марта учрашганман, ўшанда ҳам вазифам юзасидан. Дарров ўйланишим керакми энди. Тўғри, менга бўлган муносабатларидан кўнгли борлигини сезиб юрибман, лекин ўзи билан тузукроқ гаплашишим керак-да, жўра. Ахир, бу умр савдоси, қаердан биласан, у мени севмас, яхши муомаласи шунчаки ҳўрмат юзасидандир?! Носир Асал билан учрашганини айтди-ю, беҳўсдан редакцияга янги ишга кирган вақтлари ва ўша пайтларда Асал билан ораларида бўлиб ўтган гапларни эслади. Ушанда газетанинг ноябр байрами сонига лавҳа керак бўлиб қолганди. Носир ўзоқ кетмай ўз колхозидagi теримчилар ҳақида ёзмақчи бўлиб раисга учраганди, раис Асални тавсия этди. Лавҳа босилиб чиқди. Шу баҳонада икки юракка ўт тушди. Редакцияга байрам кўнлари Носирнинг номига имзосиз табрик хатлари

кела бошлади. Табрик сўзлари остига чиройли қилиб: «Колхозингиз қизлари», деб ёзиларди. Ҳатто, Носир ноҳия маорифига инспектор бўлиб ишга ўтгандан кейин ҳам табрик хатларининг кети узилмай келиб турди. Носир дастлаб бу ширин сўзлар муаллифини «биллолмай» юрди. Кейинчалик хатлардан бирида Асалнинг тескари ёзилган номини ўқиди-ю, гап нимадалигини билиб олди. Ҳўсусан, Асалнинг Носирни кўрганда ўзини олиб қочишлари, тасодифан рўбарў келганда қизариб, ер остидан унга маънодор қараб кетишлари йигитнинг қалбига тоғ шабадасидек ҳўзур бағишларди.

— Кеңирасан, дўстим, — Ориф соатиға қараб ишора қилди. — Энди мен борай, қолган гапларни уйга борганингда — қишлоқда гаплашамиз!

— ...
— Тўғриси, Асал билан гаплашиб, гапни бир ёқлик қилсанг яхши бўларди, — деди Ориф ошхонадан чиққанларидан сўнг олдинроқда, ҳаворанг плашининг чўнтағига қўлларини сўққанча хаёл суриб бораётган дўстиға қараб.

Носир юришдан тўхтаб, ялт этиб Орифга қаради. Бир сидра бошдан-оёқ кўз югуртириб, юриш-туришида сезиларли даражада ўзгариш бўлганини пайқайди. Сўнг Орифдан кўзини олиб, ўзларидан ўттиз қадамча нарида — анҳорнинг серкатнов кўприғи устида гул кўтариб турган йигитга ва билакдек қилиб ўрилган узун сочини олдиға ташлаган атлас қўйлакли қизға қаради. Йигит куйиб-ёниб, гоҳ соатига, гоҳ йўл томонга қараб алланималар деярди, қиз бўлса, унинг сўзларини эшитмаётгандек, бўлиқ кўкракларини кўприк панжарасига босганича бўтана қирғоғига урилиб беозоргина гирдобланиб оқаётган анҳорға тикилиб турарди. «Аразлашибди», деб ўйлади Носир улардан кўз узмай жимлаяркан. Ориф бу қулгини бошқача тушуниб:

— Нимага илжасан? — сўради қош-қовоғини уюб. — Тўғри гап-да, раз ўйланадиган бўлсанг ўйлан-да! Ешинг ҳам ўттиздан ошиб қолди. Сен тенгиларнинг икки-учтадан боласи бор, сен бўлсанг ҳали бармоқ сўриб юрибсан. Уқийинг ҳам тугади, аспирантураға ҳам кирдинг. Ана-мана дегунча олим ҳам бўларсан. Ушанда ҳам сўққа бўлиб юрaversанми? Уйланганда ҳам Асалдай қизға ўйланасан-да, ё министрнинг қизига ўйланасанми? Е оламдан тоқ ўтишга аҳд қилдингми? Ҳали бир кун пушаймон қиласан-куя: «Ўтди умрим, во дариг» деб, лекин жой тутмайдиди-да.

Ориф бу сўзларни шундай қуйиниб, самимий айтдики, Носир шу чоққача бу тўғрида жиддийроқ ўйламаганиға афсус чекиб, ўзини койиди. Орифга нима деб жавоб беришини билмай қолди. «Дарҳақиқат, дунёдан шундай ўтиб кетмайман-ку, ўйланишим, кимдир менга ҳамдард бўлиши керак-ку! — деб ўйлади Носир тобора кўздан ўзоқлашиб бораётган машинадан кўз узмай. — Укаларимнинг еттовни ҳам ўғил, ёлғиз Тозағулгина қиз, унинг қўлидан нима иш келади, энди олти ёшга тўлган бўлса. Ойим бечораға ҳам қийин: сигир соғ, кир юв, овқат

тайёрла. — Носир неғадир кейинги кўнлари Асални кўп ўйлаётганини, ҳатто тушида ҳам кўрганларини эслади-ю, қалбиди бир нарса ялт этгандек бўлди. — Балки чиндан ҳам Ориф ҳақдир. Асал ёмон қиз эмас, ҳар қалай, борганимда ўзи билан суҳбатлашиб гапни бир ёқлик қилганим маъқул!»
Носир дам олиш қуни майда-чўйда харид қилиб, шаҳар чеккасидаги бош бекатга келганида, кенг ойнабанди бинонинг ичкарасиё ташқариси одам билан гавжум бўлиб, бино пештокидаги радиоканрайдан автобусларнинг қайси майдондан жўнатилиши эълон қилинарди.

Носирларнинг манзилиға қатнайдиган автобус эндиғина ўрнидан жилаётган экан. У бир сакраб унчалик тирбанд бўлмаган машинаға чиқиб олди-да, бўш ўринлардан бириға жойлашиб, деразадан кўча томонга термулди. Ҳавони қоп-қора булутлар қоплаб, ўзоқ-ўзоқларға — шаҳарнинг кунботар томонида чамқоқ қаёқтағини кўриб, бирдан бўшашиб қолди. Нима бало, унинг уйига боришини кутиб турганимди бу ҳаво. Кеча ёлғир, худо билсин, бугун ҳам уйига етар-етмас шаррос қуйиб берса кераг-ов...

Орадан талай вақт ўтгач, Носир ўтирган машина бурқситиб тутун чиқараётган осмонлар завод кувурларини, қават-қават кўркем биноларини, кафтдек текис сершовкин шаҳар кўчаларини лиллип ортда қолдириб борарди. Носир эса автобус деразасидан паҳса қишлоқ уйларига, кенг қирликларда сигир етаклаб юрган болакайларга, йўл четидаги майдонларда қулф уриб ётган қўм-қўк маккажўхоризорларға аллақандай соғинч ва чексиз меҳр билан термулиб кетарди...

...Асалларнинг эшиғи залворли тақиллади-ю, орадан лаҳза ўтмай останада бошиға тугун кўтарган икки нафар аёл кўринди. Ошхонада овқат тайёрлаётган Асал ҳам, ишқомлар остида қий-қувлашиб қўл-юзларини юваётган укалари ҳам қутилмаганда пайдо бўлган бу меҳмонларға ҳайратомуз термулишарди. Қош қорайиб бораётгани учунми, уларни таниб бўлмасди. Аёллар ўзаро пичирлаганларича ошхонаға — Асал томонга боришди. Кайвони хотиндан олдинроқда одимлаётган аёл Носирнинг онаси эканини Асал дарров таниди-ю, уялиб ўзини ичкариға олди. Қиз ўзида йўқ шод эди...

Бухоро

Кандакорлик санъати шайдоси Фароғат Ғуломова.

Ҳ. Қўрбонов туширган сурат.

Жамиятимизни соғломлаштиришга қаратилган қайта қуриш жараёни ҳаётимизнинг ҳамма жабҳаларига ўз таъсирини ўтказмоқда. Кейинги вақтларга сир тутилган Давлат хавфсизлик комитети идораларининг, шунингдек, Мудофаа министрилиги ва унинг жойлардаги қисмлари фаолияти сирларидан ҳам бугун халқимиз огоҳ бўлмоқда. Мазкур йўналишларда муайян қайта қуриш ишлари амалга оширилмоқда. Мухбиримизнинг жумҳурият ҳарбий комиссарининг ўринбосари ўртоқ У. Ҳ. ҲАСАНОВ билан қилган куйидаги суҳбатида ана шулар ҳақида гап боради.

мувофиқдир. Бунинг тарбиявий аҳамияти катта. Оналарнинг аскар фарзандлари билан бўладиган бундай учрашувлари бундан буён анъанага айланиб қолади.

САВОЛ: — Баъзи ҳарбий қисмлардан келаётган ноҳуш хабарлар

ҳимов ноҳиясидан) билан ўша қисмлардаги эски аскарлар ўртасида моҳира бўлиб ўтган. Демак, уларда ҳарбий интизом, назорат талаб даражасида бўлмаган. Биздан — шаҳар партия комитети, жамоат ташкилотлари, ДОСААФ, ко-

САВОЛ: — Ўткир Ҳамидович! Студент-ёшларга ҳарбий хизмат бўйича берилган имтиёзлардан хабардоримиз. Бу аини муддао бўлди. Умуман, ҳарбий хизматда бўлган ёшларга давлатимиз томонидан қандай имтиёзлар белгиланган!

ЖАВОБ: — Аввало, студент-ёшларга берилган кейинги яна бир имтиёзини эслатиб ўтишни истардим. Мудофаа министрилигининг ўтган йилнинг кузида чиққан буйруғига асосан ҳарбий хизматни ўтаган студент-ёшлар институт ёки университетда ўқиш даврида ҳарбий машғулотлардан озод этиладилар. Илгари бундай эмас эди. Ҳарбий хизматни ўтаб қайтган ёшлар олий ўқув юртиларида бари бир ҳарбий машғулотларда қатнашишлари шарт эди. Сўнгги енгиллик уларнинг бошқа фанлардан ўтиладиган дарсларни яхши ўзлаштиришларига имконият яратди.

Энди хизматдаги ёшларга ва уларнинг оилаларига белгиланган имтиёзларга келсак, бу нарса СССР Министрлар Советининг 1981 йил 17 февралдаги қарори билан жорий этилган. Лекин бу қонуний имтиёзларни ҳамма, айниқса, қишлоқларимизда яшовчи аҳоли яхши билимаслиги мумкин. Бу имтиёзлар, хусусан, қўйидагилардан иборат. Агар ҳарбий хизматдаги йигит уйланган бўлса, унинг оиласи ўспиронлик солиғидан озод этилади. Шунингдек, оила аъзолари ер учун тўланадиган жаримдан ҳам озод бўладилар. Ҳарбий хизматдаги аскарнинг оиласида мустақил ишлайдиган шахс бўлмаса, у ҳолда бу оила уй солиғини энг кам миқдорда тўлайди. Колхоз аъзоси бўлган ёки бўлмаган оилаларнинг фарзандлари ҳарбий хизматда бўлсалар, у ҳолда бундай оилалар қишлоқ ҳўжалик солиғидан ҳам озод этиладилар. Агар ҳарбий хизматни ўтаётган аскарнинг фарзанди бўлса, унга ҳар ойда 35 сўм миқдорда нафақа тўланади. Бу имтиёз СССР ҳукуматининг 1963 йил 25 октябрдаги қароридан кўз-

да тутилган. Жумҳуриятимиз турли вилоятларида, шаҳар ва қишлоқларида яшайётган барча тегишли оилалар бу имтиёзлардан, албатта, фойдаланишлари лозим.

САВОЛ: — Ўтган йили 30 сентябрда биринчи марта Тошкентда Туркистон ҳарбий округи қисмларида хизмат қилаётган аскар йигитлар оналарининг учрашуви ўтказилди. Туркистонда ҳатто аскарлар оналарининг кенгаши тўзилди. Бизда-чи! Шулар ҳақида гапириб берсангиз.

ЖАВОБ: — Бундай тадбирларга ҳам қайта қуриш шарофати деб қарашимиз лозим. Табиийки, туғилиб ўсган юртидан узоқда хизмат қилаётган йигитлар ота-оналарини, қариндошларини, туғилиб ўсган қадрдон жойини соғинади, кўмсайди. Ўз навбатида ота-оналар ҳам фарзандаги илҳақ бўлади, унинг дийдорига талпиниб яшайди. Аскар фарзанд билан унинг ота-онаси ўртасида доимий мулоқотни йўлга қўйишда Тошкентда бўлган ўша учрашув дастлабки қадам бўлди. Украина, Белоруссия жумҳурияларининг турли жойларида яшовчи оналар ўз фарзандлари ҳузурига ошиқиб, Тошкентга келдилар. Уларни ҳарбий қисмларнинг, тегишли комиссариатларнинг вакиллари, жамоатчилик ташкилотларининг фаоллари темирйўл бекатларида, аэропортда илиқ кутиб олдилар. Уларнинг турли қисмларда хизмат қилаётган фарзандлари ҳам Тошкентга тақлиф қилинди. Оналар билан уларнинг фарзандлари ўртасидаги дийдор кўришувлар, командирлари билан бўлган суҳбатлар, салимий учрашувлар, улар учун уюштирилган томоша ва концертлар она-бола алоқасининггина эмас, балки аини вақтда армия билан халқимиз алоқасини мустаҳкамлашда муҳим аҳамиятга эга бўлди. Дарҳақиқат, ота-она меҳри, дийдори хизматдаги аскар учун катта маънавий рағбат. Бизда ҳам худди Туркистондагидек аскарлар оналарининг кенгашини ташкил этиш мақсадга

фарзанди хизматга қақирилган ва қақирилаётган ота-оналарнинг кўнглига хавотир солаяпти. Ахир, афғон фожиясидан кейин уларнинг юраги зада бўлиб қолган-да. Бу ҳақда матбуотда ҳам ёзилди, СССР Олий Совети сессиясида ҳам гап бўлди. Умуман, ҳарбий қисмлардаги аҳволга муносабатингиз қандай!

ЖАВОБ: — Сирасини айтганда, Афғонистонга ўйланмасдан қўйган қадамимиз жуда қимматга тушди. Бу номмақбул ҳаракат Улуғ давлатимиз шаънига маълум даражада доғ туширди. Жудалиқдан қанчадан-қанча ота-оналарнинг юраги қон бўлганини айтмайсизми? Бу йўқотиш ҳали сиз айтганингиздек, уларнинг юрагини жароҳатлаб қўйди. Бунинг устига баъзи миллатлар ўртасидаги низо ҳам армияга, ундаги ҳолатга таъсир кўрсатаётди. Очигини эътироф этадиган бўлсак, биз, умуман, мамлакатимиз халқларининг демократияга, ошкоралик руҳига бу текис тайёр эмаслиги кўриниб қолди. Баъзилар демократия, ошкоралик туфайли ўзига берилган эркин бошқаролмай қолди. Иккинчи томондан эса, турғунлик давридаги хато ва камчиликларимизнинг асорати ошкоралик шароитида юзга қалқиб чиқди. Бугун ҳаммамиз сиёсатдон. Суяғи қотиб-қотмаган ўспирин ҳам ўзидан каттага ақл ўргатади. Бугунги демократия, ошкоралик руҳи аини муддао. Лекин бунинг давлат интизомини қаттиқ ушлаган ҳолда қонун кучи билан амалга оширишимиз лозим. Давлат интизоми эса анча бўшашиб кетди. Ўз ўзидан маълумки, бу армияга ҳам, у ердаги аскарлар ҳаётига ҳам таъсир кўрсатапти.

Мен сизга янги бир воқеани айтиб берай. Бундан бир неча вақт илгари Ўзоқ Шарқ ва Байкалorti ҳарбий округлари қисмларидан бирида хизмат қилаётган тошкентлик бир гуруҳ йигитлар (улар асосан шахримизнинг Октябр, Собир Ра-

миссариат ва округ вакилларидан иборат комиссия тузилиб, уларга жабрланганларнинг ота-оналарини қўшиб, ўша қисмларга юборилди. Улар моҳаронинг асосий сабаблари билан қизқидилар, жиноятчиларни аниқлашга ёрдам бердилар, аини вақтда ўша қисмлардаги масъул шахслар олдига қатъий талаблар қўйдилар. Қисмларнинг айбдор командирлари вазифаларидан бўшатилди, жиноятчилар устидан эса жиноий иш қўзғатилиб, тергов ишлари олиб борилимоқда.

Нима учун аскарлар ўртасидаги жиддий моҳаролар аинан ўша округларнинг қисмларида кўпроқ юз бераёпти, деган савол туғилади. Бунинг боиси бор, албатта. Маълумки Сибир, Ўзоқ Шарқ ўлкаларига нисбатан ўша қатъон йилларидан жазо жойи, сургун майдон тарзида нотўғри муносабат сақланиб келинган. Ўша жойдаги ҳарбий округларда кўпроқ қурувчи аскарлар хизмат қилишади. Одатда, қурувчи аскарлар сафида илгари судланган, ичкилик ва гиёҳвандликка хирс қўйганлар кўпроқ бўлади. Жанжал-моҳарони чиқарадиганлар ҳам ўшалар. Текширишда бу гал ҳам шу нарса аниқланди. Шу ўринда қурувчи аскарлар хусусида кенгроқ тўхталишни истардим. Қурувчи қисмлардаги аскарларнинг шароити ниҳоятда ачинарли. Бу қисмларга ҳатто тегишли давлат идоралари ҳам текин ишчи кучи тарзида паст назар билан қарашади. Йигитларни турли қурилишларда, жуда оғир шароитларда худди ҳаммоллардек аёвсиз ишлатишади. Уларнинг меҳнатларига эса мутлақо арзимайдиган ҳақ тўланади. Яна тагин уларни истаган вақтда турли иншоотлар қурилишига жалб қилаверадилар. Ўша Ўзоқ Шарқда эса иқлим шароити учун белгиланган моддий имтиёзлардан ҳам аскар йигитларимиз маҳрумлар.

Қайта қуриш талабларига кўра, армия қисмлари тарзида ҳам муҳим ўзгаришларни амалга ошириш кўзда тутилмоқда. Жанговар хиз-

матга маънавий ва ахлоқий жиҳатдан тўла яроқли бўлмаган, қурилиш қисмларига мўлжалланган ёшларни бундан кейин Мудофиа министриги ихтиёрига эмас, балки турли хил қурилишлар билан бевосита боғлиқ бўлган Темирйўл ва Қурилиш министриликлари каби маҳкамалар ихтиёрига қақирши хусусида гап бораёпти. Министрлик ҳам худди шу фикрда.

Янгидан туғилаётган янги бир фикр шундан иборатки, ҳарбий ёшга етган йигитларни ҳарбий хизматга Мудофиа министригининг ҳозиргидек буйруғи билан эмас, балки СССР Олий Совети қарори билан қақирши тартибини жорий этиш ҳақида ҳам фикр юритилаёпти. Бундай тақлиф-мулоҳазалар ҳозир ҳукуматимизнинг юқори даражадаги маҳкамаларида муҳокама қилинаётир. Ана шундай қилинса, армиямизнинг, аскар йигитларимизнинг шаъни янада ортади, хизмат ва яшаш шароитлари яхшиланади.

Ҳарбий қисмлардаги аскарлар ўртасида нохуш ҳолларнинг содир бўлаётганлиги масаласига қайтадиҳан бўлсак, бунда Фарғона воқеаси муносабати билан марказий матбуотнинг баъзи нашрларида пайдо бўлган носоғлом мақолаларнинг ҳам таъсири бўлди. Хусусан, «Огонёк» журнали ва «Труд» газетасининг Голозовка ўхшаган ғаразғў муаллифларининг, «20-йилларда босмачилик ҳаракатини уюштирган ўзбекларнинг қўли бугун ҳам калтак-тўқмоқларга тез-тез чўзилаёпти...» тарзидаги миллатчилик руҳидаги талқинлари жойларда, жумладан, баъзи ҳарбий қисмларда ҳам ўзбек халқи, унинг фарзандларини ҳақида бугун нотўғри тасаввур туғдираёпти. Бундай зарарли

кайфиятларга ўз вақтида зарба берилиши керак.

САВОЛ: — Қайта қуриш жараёни ҳарбий комиссариатлар фаолиятига қандай таъсир этаёпти?

ЖАВОБ: — Маълумки, демократия ва ошқоралик руҳи жорий этилишга қадар комиссариатлар фаолияти ҳам халқдан узоқда эди. Маҳаллий аҳоли билан муттасил мулоқот йўқ эди. Йигитлар турли қисмларга жўнатилаётганда борадиган жойлари уларнинг ота-оналаридан мутлақо сир тутиларди. Энди эса биз халқ билан, кишилар билан муттасил мулоқотда бўлиш ҳаракатидамиз. Ҳарбий хизматга жўнатиш вақтида ота-оналарга фарзандлари қаердан, қайси поездда ёки самолётда кетишларини, уларнинг қайси томонларга боришликларини олдиндан маълум қилаёмиз. Бу нарса ота-оналарнинг ортиқча хавотирланмасликларига имкон беради. Ҳарбий комиссариатлар ҳақида гап кетганда шунини айтиш керакки, кейинги икки йил давомида идорадаги хизматчи ходимлар сони бирмунча ортди. Илгари ниҳоятда кам эди. Жумҳурият комиссариати фаолияти хусусида гапирадиган бўлсак, кўпчилик тасаввурда бу маҳкама жумҳуриятимиздаги барча вилоятлар ҳарбий комиссариатларининг фаолиятини бошқарадиган, уларни назорат қиладиган идора бўлиб туюлади. Аслида ҳам шундай бўлиши керак. Лекин нимагадир ундай эмас. Биз фақат Тошкент вилояти комиссариати фаолиятини назорат қилиш ваколатигагина эгамиз. Бошқа вилоятлар комиссариатларини эса бевосита Туркистон ҳарбий округи раҳбарияти назорат қиладди. Бу ҳол эҳтимол илгари

ни ишлаган баъзи комиссариат ишончсизлик туғдирганлигидан бўлса керак. Ҳозир жумҳуриятимиздаги барча вилоятлар комиссариатларининг ваколатини бизга бериш ҳақида гап бўлаяпти. Агар шундай қилинса, бу жуда тўғри бўлади. Бу жараёнда, албатта, жумҳурият ҳарбий комиссариатда хизматчилар сонини ҳам маълум миқдорда ошириш кўзда тутилмоғи лозим.

САВОЛ: — Ҳарбий хизматдаги юртдош ёшларимизга қандай тилакларингиз бор?

ЖАВОБ: — Мен аввало, бу ўринда диёримиз йигитларининг турли ҳарбий қисмларда муносиб хизмат қилаётганликларини алоҳида хушнудлик билан таъкидламоқчиман. Умуман, ҳарбий хизматни адо этиш — ҳар бир йигитнинг Ватанимиз олдидаги бурчи. Айни вақтда иккинчи йиллик ҳарбий хизмат йигит киши учун ҳам маънавий, ҳам жисмоний чиқиқиш мактаби. Халқимизда «мусофир бўлмай, мусулмон бўлмас», деган ҳикматили гап бор. Одатда, ўз юртидан ўзга юртга хизматга бориш, у жойда икки йил ҳаёт кечириш ҳар бир йигитда катта таассурот қолдиради. У янги муҳитда турли миллат фарзандлари билан танишади, улар билан дўстлашади. Хуллас, йигитларимиз кўрмаганларини кўриб, билмаганларини билиб қайтадилар. Шу ўринда бир нарсани таъкидлашчи истардим. Ойлада ўғил боланинг соғлом ўсиб, жанговар хизматга лаёқатли бўлиб этилиши, сирасини айтганда, йигитнинг ўзи учун ҳам, унинг ота-онаси учун ҳам фохр. Мабодо, фарзандингиз касалманд бўлиб, у ҳарбий хизматга лаёқатсиз бўлиб чиқса, унда сиз бошқалар

олдида ўзинингиз маъносиз тортасиз. Бу ҳолатнинг яна бир нозик томони борки, бўй етган қизлар ҳам ҳарбий хизматга яроқсиз бўлган йигитларга хавотир билан қарашади. Улар ҳарбий хизматда йигитлик бурчини ўтаётган, жисмоний чиқиққан йигитларни кўпроқ хуш қиладилар. Соғломликка нима етсин.

Хизматдаги юртдош йигитларимизнинг ўз ота-оналарининг, қолаверса, Ўзбекистонимизнинг шаънини муносиб оқлашларини истардим. Шундай ҳолларга ҳам дуч келамизки, баъзи аскар йигитлар ўз ота-оналарига хат ёзмай қўядилар. Бундай аҳволга тушган ота-она бизга, ҳарбий комиссариатга келиб: «Углимиздан хат-хабар йўқ. Унинг аҳволини билишга ёрдам берингизлар», деб мурожаат қилишади. Бундай камҳафсала, тошмехр йигитларга айтадиган ўғитимиз шундай: Сиз ота-она учун азиз фарзандсиз. Улар олдида бир умр бурчлисиз. Ўз аҳволингиздан ота-онайизорингизни тез-тез хабардор қилиб туринг. Уларни ортиқча хавотирга солманг. Оқ сут берган онангиз, падаири бузрукворингиз сизнинг йўлингизга кўз тикиб ўтирибди, ҳар кун, ҳар соат сиздан хат-хабар кутапти.

Гапимнинг ниҳоясида хизматдаги фарзандларининг дийдорини кўмсаб турган кўп сонли ота-оналаримизнинг дилдаги ниятларига шерик бўлиб: «Йигитларимиз ой бориб, омон қайтишсин» деган тилани билдираман.

— Яхши тилакларингиз учун раҳмат!

Сўхбатни **Шомурод СИДДИҚОВ** олиб борди

ОЗОН ҚАЕКҚА ГОЙИБ БУЛМОҚДА!

«Сизлар — ягона сайёрада истикомат қилувчи, битта кемада сузиб бораётган кишиларсиз», —

деб мурожаат этган эди бир пайтлари француз ёзувчиси Антуан де Сент-Экзюпери.

Шундан бери ярим аср вақт ўтди. Лекин фақат бугунги кундагина халқларнинг онг-шуурида инсонларнинг ўзаро бир-бирига алоқадорлиги, мўрт бу дунёнинг яхлитлигини сақлаб қолиш ҳар биримизга нақадар масъулият юклатганлигини эътироф этиш мумкин. Хонадон ва оила ҳақида қайғуриш, саломамлиқ ва атроф-муҳит мусоффолиги, бахт-саодат сари интилиш каби умуминсоний ташвишлар давлатлараро чегараларни писанд қилмайдиган қадриятларга айланди. Қуйида берилаётган суҳбат ҳам ана шу ҳақда.

Америкада чиқадиган «Нейчур» («Табиат») журналининг сўнгги сонларидан бирида Колорадо штати (АҚШ) дорилфунуни олимлари томонидан эълон қилинган маълумот келтирилади. Ана шу ахборотда таъкидланишича, Антарктида осмонидан пайдо бўлаётган озон бўшлиғи одатдагидан кўра бир ой муқаддам — август ойининг ўрталарида рўй бераётир. «Правда» газетасининг мухбири А. Болдинюк ана шу муам-

мони шарҳлаб беришни Гидрометеорология бўйича Давлат комитети раиси В. Захаровдан илтимос қилди.

— Бу йилги озон бўшлиғининг пайдо бўлиши август ойининг охирига тўғри келди, — деди у. — Бўшлиқнинг миқдор даражаси 1987 йилги даражага тенг бўлди. 1988 йилнинг кузида эса, озон бўшлиғи умуман кузатилмади.

— Демак, озон бўшлиғининг пайдо бўлиши сабаблари ҳали-ҳозирча яхши ўрганилмаган экан-да?

— Шундай деса ҳам бўлади. Антарктидада баҳор бошланиши билан озон оқими кескин қисқаради. Ер юзидан тарқала бошлаган иссиқлик натижасида ҳавонинг юқори қатламлари хлорфторуглеродлар билан қўшилишиб, хунук оқибатларга олиб келади ва бу ҳол Антарктида осмонидан кўпроқ кузатилади.

— Шимолда-чи, бундай аҳвол кузатилмайдими?

— Бахтимизга, бундай аҳвол бу ерларда кузатилмайдди. Озон қатламнинг қисқариши ниҳоятда оз даражада бўлиб, у қадар хавф туғдирмайдди. — **Сайерамизнинг ши-**

молий қисмида халқаро тадқиқотлар ўтказилиши кўзда тутилганми!

— Биз бу борада АҚШ, ГДР, Болгария, Мўғулистон олимлари билан ҳамкорлик қилаётимиз. Масалан, 1991 йилда учирлиши режалаштирилган — Америка асбоб-ускуналарини билан таъминланган «Метеор — 3» сунъий йўлдош стратосфера қатламларини ўлчашга мўлжалланаётир. Шунингдек, Канада олимлари билан ҳам йўлга қўйилаётган илмий ҳамкорликдан умидимиз катта.

Нима учун турли мамлакатларнинг олимлари айнан Антарктида устидаги озон бўшлиғи билан шугулланмоқдалар!

— Агар озон қатлами даражаси Жанубий ярим шар билангина чекланса, мазкур муаммонинг илмий аҳамияти ниҳоятда торайган бўлур эди. Ахир заминимиз осмонининг ўрта қисмида ҳам бундай фалокат рўй бераётир. Антарктида эса, муаммонининг «соф ҳолатда» кузатиш имконияти мавжудлиги билан аҳамиятли. Ер қуррагининг айнан ана шу қисмида бундан кейин ҳам тадқиқотлар ўтказилиши шарт ва зарурдир.

НАВОИЙНИНГ МЎЖАЗ СУРАТИ

Фозила СУЛАЙМОНОВА,
филология фанлари доктори

Алишер Навоийнинг профессор А. А. Семёнов Америка журналидан олиб, шоирнинг 500 йиллик юбилейи олдида 1940 йили чоп эттирган («Портрет эпохи Навои») ва яқин вақтларга ягона деб ҳисобланган расмидан ташқари бошқа тасвири йўқ эди. Шоирнинг портрет, ҳайкаллари ишлаган санъат соҳиблари (В. Кайдалов, А. Абдуллаев, Л. Абдуллаев, Ч. Аҳмаров ва бошқалар) ўз асарларини худди ана шу мўжаз расм асосида ишлаганлар.

А. А. Семёнов чоп эттирган расм 1500 йили Бехзоднинг шогирди Маҳмуд Музаҳҳиб томонидан яратилган бўлиб, бу расм Эроннинг Машҳад шаҳридаги Остонаи қудс кутубхонасида сақланмоқда. 1936 йили Америкада чоп этилган «Ислом санъати» журналининг сақизиичи жилдининг биринчи қисмида Маҳмуд Музаҳҳиб ишлаган расм босилган.

Юқорида тилга олинган ва ҳаммага маълум бўлган расмда Навоий ҳассаса суяган, анча кекса (вахоланки бу вақтда шоир энди 59 ёшда эди) ҳолатда тасвирланган. Мўжаз расм имкони чекланган бўлишига қарамай, мусаввир буюк инсоннинг ички қиёфасини зўр маҳорат билан бера олган. Маҳмуд Музаҳҳиб суратидан сизга фозил, инсонларга меҳр тўла қалб эгаси, буюк мутафаккир, ўзида энг олий инсоний хусусиятларни муҷассамлантирган нуруний Одам боқиб турганини бир қарашдаёқ англайсиз. Афсуски, бизнинг давримиздаги бирорта ҳам мўйқадам соҳиби ўзлари яратган Навоий портретларида, XV аср расмидан келиб чиққан ҳолда, Музаҳҳиб ишнинг худди ана шу хусусияти, шоирнинг ички дунёсини акс эттира олмаганлар.

Маҳмуд Музаҳҳиб ишлаган расмнинг юқориги чап бурчагида «Суврати Амри Кабир Мир Алишер», пастки ўнг бурчагида эса «Амали Маҳмуд Музаҳҳиб» сўзлари ёзилган. Юқоридаги ёзувнинг пастки қисмида, Навоийнинг елкаси устида муҳр бор, аммо ундаги ёзувини ўқиб бўлмади. Афсуски, бизга расмнинг фақат қора-оқ нусхаси маълум холос, инглиз олими академик Б. Грей устоз Ҳамид Сулаймонга юборган асли суратдан олинган фотонусха ҳам қора-оқ тасвирдан иборат.

1965 йили Туркияда профессор Огоҳ Сирри Леванднинг Алишер Навоийга бағишланган тўрт жилдик китоби босилди. Ана шу нашрнинг биринчи жилди Навоий даври, ҳаёти ва ижодини ёритишга бағишланган бўлса, қолган уч жилдида шоир асарларидан парчалар берилган. Мажмуанинг биринчи жилдида Навоий анча ёшлик пайтини тасвирловчи мўжаз расм берилган. Бу рангли расм Тўп қоми Реван кутубхонасида 2155 саклов рақами остидаги мураққаънинг 29 б. варагидан олинган. Афсуски, Леванд ҳеч қандай изоҳ бермайдди. Расмда бир ёш йигит билан 30—35 ёшлик киши тасвирланган. Суратнинг юқори томонидаги чап бурчагида майда араб ёзувида «Суврати дилпазир Мирзоҷочуқ бо Амр бе шибху назир Низомиддин Алишер», пастки қисмида, ўнг томонда эса зўрға ўқиб-бўларлик майда ёзувда «Амали ал-факир Али» сўзлари бор. Демак, расмда Навоий тасвирлангани ҳақида ҳеч қандай шубҳа туғилмади.

Навоий расмда қулча юзли, қирри бурун, қалта қилиб олинган қизғиш соқол-мўйлаб,

қобқлари кенг этиб тасвирланган. Шоирнинг либоси ҳам ўзига хос — оқ кўйлак устидан ёқасиз мовий камзул, устидан узун енглик, пушти астарлик жигарранг чакмон, оёғида оқ чувак, бошида эса яшил дўппига оқ салла ўралган. Шуниси ҳайратомузки, бу расмда ёш Навоий Маҳмуд Музаҳҳиб расмидаги кекса тасвирига ўхшаб, узун ҳассаса суяниб турипти. Бу сиринг сабабини аниқлай олмадим.

Учинчи расм 1970 йили профессор Ҳамид Сулаймон чоп эттирган «Навоий дostonлари»га ишланган расмлар» албомунида 23-сана остида берилган. «Садди Искандарий»га ишланган бу расм дostonнинг 95 б. варагида қўрилган (ҳаммаси 97 варақ).

Навоий «Хамса» устидаги ишни тугаллат-тугалламас валийаҳд шахзода Бадиуззамон учун бадиий безаклар, мўжаз расмлари бор нусха тайёрланади. Ушбу қўлёзма ҳозир Англияда Оксфорд дорилфунунининг Бодлеян кутубхонасида сақланади. Қўлёзманинг ҳаттоти номи келтирилмаган, фақат «Лайли ва Мажнун» колофонига 890 (1485) санаси бор. Демак, қадимийликда Бадиуззамон қўлёзмаси иккинчи ўринда туради.

Бодлеян кутубхонаси «Хамса»сида Бехзод ва унинг шогирдлари томонидан ишланган 13 та жуда аjoyиб мўжаз расм бор. Бизни расмларнинг охириги қизиқтиради, домла уни «Навоий буюк шоирлар ўртасида» деб номлаганлар. Чет эл санъатшунослари (И. Шукуин, Саксия, Б. Грей ва ҳоказо), уларнинг кетидан баъзи рус олимлари ҳам, қўлёзманинг ўқимасдан, асарини тахминан таҳлил этиб, расмини «Мутасаввуфлар богда» деб атаганлар. Ваҳоланки, устоз Ҳамид Сулаймоннинг асар маъмунидан келиб чиқиб аниқлашча, расм дostonнинг сўнгги эпизодларидан бири, яъни Навоий тугалланган «Хамса»ни устози Жомий ҳузурига олиб келиб, Маҳмуд асар варақлар экан, шоир буюк илкдошларини ҳаёдан богда кўргани тасвирланади:

*Кўруб ўзни бир тоза бўстон аро,
Қилиб гашт боғу гулистон аро.*

*Чу Саддио, Фирдавσιο, Унсуйрий,
Саноию, Хоқоную, Анварий,
Анга тегурким шайху пайрав эди
Ки, яъни Низомию Хусрав эди.*

Расмда анъанавий ярим доирада Низомий, Фирдавсий, Хусрав Деҳлавий, Шайх Саъдий, Санойи, Анварий ва Хоқонийлар, Низомийнинг ёнида Жомий ва Навоий алоҳида ўлтиришти, Ҳасан Деҳлавий эса тик турипти. Осмонда 3—4 кунлик ой, юлдузлар, адирик, гуллар турган мева дарактавлари, юқоридан сув оқиб келиб, ўтирганлар ёнидан, Анварий ва Хоқонийлар олдида ўтади (шу ўринда сувнинг қора бўёкда берилишини изоҳлаш лозим, деб тойдим: даставвал сувни табиий кумуш бўёкда тасвирланган, вақт ўтиши билан кумуш қорайган). Юқоридаги ўнг бурчақда дoston охиридан уч байт берилган. Пастки байт жадвали ичида «амали Қосим Али» сўзлари қизил сийёда ёзилган (Қосим Али — Бехзод шогирдларининг бири). Аммо кўпчилик санъатшунослар, айниқса, И. Шукуин миниатюра бу Музаҳҳиб мўйқаламига мансуб эмаслиги, ёзув эса кейинча битилганини таъкидлайди, мен ҳам шу фикр тарафдориман.

«Садди Искандарий» 1485 йили, шоир 44 ёшда эканида тамомланган, қўлёзма ҳам ўша йили кўчирилган, расм ҳам шу вақтда ишланган. Лекин шуниси қизиқки, куч-қувватга тўлган шоирнинг соқол-мўйлаби оппоқ этиб тасвирланган. Ваҳоланки, Низомий «Хамса»сидаги расм бундан ўн йил кейин чизилган бўлса-да, Навоий кекса этиб тасвирланмаган. Фикримча, шоирлар даврасидаги Навоийнинг оқсоқол этиб тасвирланиши етуклик рамзи билан боглиқ бўлса керак.

«Садди Искандарий»даги расмда шоир ўз асарини буюк устозлар муҳокамасига олиб келган ва уларга ҳурмат юзасидан бошини қуйи солиб, аҳтиром билан ўлтирипти, Низомий билан Жомий эса қўлларини ҳаракатга келтириб сўзлашмоқдалар. Бу суратда Навоий узун енглик яшил чакмонда (енгининг узунлиги суфизм таълимотига амал қилиб, дунё ташвишларидан қўл силкитишнинг белгиси.) Бу расмдаги Навоийнинг қиёфаси Маҳмуд Музаҳҳиб ишлаган машҳур тасвирга анча ўхшайди. Миниатюрани Бехзод шогирдларининг бири, демак шоирнинг ўзи воёга етказган мусаввир ишлаган.

Деҳлидаги миллий музей залларининг бирида «Навоий ва Жомий. Бехзод иши» деб аталган расм топилди. Унинг рангли слайдини 1977 йили Ҳамид Сулаймон Ҳиндистондан олиб келдилар. Расмда оқ соқолли икки нуруний шахс суҳбатлашиб ўлтириптилар. Пастроқда, ҳовузча атрофида, чап томонда иккита ва ўнг томонда битта одам ўлтирипти. Эшик олдидаги панжара тўсиқ олдида қора танли гулом бола ва ёш ўғлон туриптилар. Расмда ҳаммаси бўлиб 9 шахс тасвири берилган. Булар орасида гиламчада ўлтирган икки кекса бизнинг диққатимизни жалб этди. Улар юз тузилиши, кийим-кечаги, ўлтириш усули ва умуман ҳамма томонлама олганда XV асрда Ҳиротда яшаган икки буюк шахс — Жомий ва Навоийга ўхшайди. Ҳар иккала қиёфа юқорида айтилган «Садди Искандарий» охирида берилган «Навоий буюк шоирлар ўртасида» деб номланган расмдаги Жомий ва Навоийга жуда ўхшайди. Аммо санъат, маҳорат, бўёқлар, чизиклар нафислиги жиҳатидан XV аср миниатюраларидан анча тубан туради. Расмда ҳеч қандай ёзув йўқ, «Навоий ва Жомий. Бехзод иши» деган маълумотни қаердан олдинлар, деган саволга музей ҳодимлари жавоб беролмадилар. Фикримча, бу миниатюра XV асрда ишланган бирор асардан кўчирма ёки кейинги даврда унга тақлидан ишланган бўлса керак.

Буюк Британия қироличаси Елизавета II нинг Виндзор қасри кутубхонасида Навоий асарларининг Султон Али Машҳадий кўчирган икки қўлёзмаси сақланаётганини 1968 йили профессор Ҳамид Сулаймон аниқладилар ва улардаги расмларнинг рангли слайдини олиб келдилар. Бу асарларнинг бири терма девон, иккинчиси «Хамса», ҳар иккаласида ҳам бадиий безакли ва мўжаз расмлар бор эди. Девонни 1872 йили Бухоро амири Ҳиндистондаги инглиз губернатори орқали қиролича Викторияга тортиқ сифатида юборган, «Хамса» эса Бобурийлар кутубхонасида қолган эди. Бизни «Хамса» қўлёзмаси қизиқтиради.

Мўжаз расмлар одатда «Лайли ва Маж-

нун», «Фарход ва Ширин», «Саъба Сайёр» ва «Садди Искандарий» дostonларига ишланган. «Хайрат ул-абро» га камдан-кам расм ишланган. Виндзор қўлёмасида эса аксинча, фақат шу дostonгагина тўрт расм ишланган. 7^а варақдаги суратда Султон Хусайн ҳузурида базм тасвирланган, сарой аҳллари, чет эллик меҳмонлар, овчилар, созандалар, зиёфатга ҳозирлик кўраётган ғуломлар... Адир этагидаги майсазорда шохона чодир тикилган, унинг тагида сўри, унинг устида оддийгина тахтада қўлида коса ушлаган Султон Хусайн ўлтирипти. Унинг олдида қўлида очиқ китоб ушлаган, қадди букилган, оппоқ соқоли кекса яланғоёқ одоб сақлаган ҳолда Султонга нимадир демокда. Ўнг томонда оқ соқоли, жигарранг камзул устидан мовий чакмон кийган кекса ва яшил тўнли одамлар ўлтирипти.

Расмнинг юқорисиди 5 байт матн бор, унда:

*Хон келибон ҳам ого, ҳам от анга,
Фикр оти бирда мубхохот анги.*

*Турки мўғул қўллари хонлар аниги,
Мулк диди, мулкситонлар аниги.*

*Қўлдаги хонларга келиб фарз айи,
Хонлару шаҳлар шаҳи Султон Хусайн.*

мисралари бор, лекин сўнгги мисрадаги Султон Хусайн номи ўчирилган.

Расмдаги бизни қизиқтирган шахсларга келсак, ким Султон ҳузурида бўлиши мумкин эди, деган савол туғилди. Навоий давридаги энг кекса ва атоқли шоир Лутфий бўлиши керак. Сўрининг ўнг томонида ўлтирган икки кишига келсак, «хонлару шаҳлар шаҳи» ҳузурида бемалол суҳбатлашиб ўлтириш ҳуқуқига ким эга бўлиши мумкин эди, фақат устоз, пир ва энг ақин дўст. Сарой адабига кўра, шох ҳузурида ўлтириш фақат маълум даражадаги шахсларга илтифот этилган, холос. Ана шу мулоҳазалардан ва оқсоқол кексаининг Жомийнинг кўпчилик тасвирига айнан ўхшашлигини назарда тутиб, унинг Жомий эканлигини аниқ деб топдик. Энди ҳазрати маҳдум ёнида Навоийдан бошқа ким бемалол суҳбатлашиб ўлтириши мумкин? Бундан ташқари, Султон Хусайн базми мамлакатдаги шохдан кейинги эътиборли шахс ва энг ақин дўст бўлган Алишер Навоийсиз ўттичини тасаввур этиб бўлмайди.

Қўлёзамни синчковлик билан ўрганган профессор Ҳамид Сулаймон қўлёзмага берган тавсифда «бу ажойиб қўлёзма Ҳиндистонда Бобурийлар кутубхонасининг мулки бўлиб, авлоддан авлодга ўтиб келган. 1^а варақда «соҳибқирон Шаҳобиддин Муҳаммад Шохижохон подишоҳи Ҳозий, 1038» деб ёзилган, ўша варақдаги муҳрда «Оламгир подишоҳ» (яъни Аврангзеб) сўзлари бор, дейилган. Демак, нухаси Бобурийлар кутубхонасидан инглизлар олиб кетган. Колофнда ёзилишича, китоб Султон Хусайн «Шох Абулғозий» учун тайёрланган. Афсуски, XV асрда Ҳиротда Камолиддин Бехзод ва унинг шогирдлари томонидан ишланган мўъжаз расмлар Ҳиндистонда ўз услубларига мослаштириб қайта ишланган, лекин асосий шахслар — Султон Хусайн, Лутфий, Жомий, европалик меҳмон эски ҳолатига сақланиб қолган. Фикримнинг исботи сифатида қуйидаги далилларни келтираман: саҳифанинг пастки қисмида қўпол хатда «шох Султон Хусайн, амали Даҳанрож» ва расмдаги зинапойда «амали Даҳанрож» ёзувлари бор. Маълумки, Ҳирот санъаткорлари ўз номларини ҳеч қачон бундай бўрттириб, қўпол равишда ёзмайдилар, аксинча, камтарона яширадилар, ёки умуман қўрсатмайдилар. Ҳақиқатан, пастда турган оқ рангли ов ити ёпичгининг гули орасида «Раҳимий» исмини топдим. Демак, расмнинг асли ижодкори Раҳимий. Бундан ташқари, қўлёзмадаги бошқа расмлар ҳам (ҳаммом тасвиридан ташқари) худди ана шундай «тузатишган», уларда кейинги бўёқлар бироз тўкилиб,

остидан Ҳиротда ишлар тасвир кўриниб турипти.

Лондондаги Британия музейида бадий қўлёзманинг ажойиб намунаси бўлган Низомий Ганжавий «Хамса»сининг Ҳиротда кўчирилган нусхаси сақланади. Унда Бехзод ва унинг мактабига мансуб бўлган 21 мўъжаз расм, шамс, лаҳқа ва унвоилар бор. 1^а ва 62^а варақлардаги ёзувларга биноан китоб сарой амалдорларидан бўлган Амир Али Форсий барлос бюрутмаси билан тайёрланган. Қўлёзма Бобурийлар сарой кутубхонасидан чиққан бўлиб, ўз даврида Жаҳонгир подишоҳ (1605—1628) ва кейинчалик санъатшунос олимлар қўлёзма расмлари устида кўп тадиқотлар олиб бorganлар.

«Низомий» «Хамса»сига ишланган расмлар» мураккабсига устида иш олиб борар эканман, диққатимни 214^а варақдаги расм жалб этди. Қизиги шундаки, 214^а ва 37^а варақдаги (мен уни «Султон Хусайн ҳузурида ёш жангчи қасамёб этмоқда» деб номладим) расмларнинг Низомий дostonлари мазмунига ҳеч қандай алоқаси йўқ, шунинг учун бўлса керак, шох Жаҳонгир ҳам, санъатшунослар ҳам уларни тадиқотларидан четда қолдирганлар. 1969 йили Англияда чоп этилган откриткада эса 214^а варақдаги расмини «Искандар донишмандлар даврасида» деб атадилар.

Миниатюра устида ишлар эканман, унда тасвирланган уч шахс жуда таниш туюлди. Боғ, гуллаган дарахтлар, гуллар, ҳашаматли бино, панжара девор, эшик нимтасвирида гиламлар устида анъанавий ярим доира шаклида саккиз нафар нуруний кексалар суҳбатлашиб ўлтириптилар. Олдидаги китоблар, астурилар асбоби, марказда сууба (иситувчи мослама). Бизни марказдаги наставин (сирень) ранг кўрпачада болишга суянган ҳолда ўлтирган 40—50 ёшлар чамасидаги одам қизиқтирди. Устида узун енглик яшил чопон, ичида кизил камзул, гулдор дўппи устига бежиримгина салла ўралган. У киши чап томонда ўлтирган, жигарранг тўнлик, гапираётган оқ соқол кексани диққат ва эҳтиром билан эшитмоқда. Жигарранг тўнлик бу кекса Жомийнинг бошқа аниқ расмларига айнан ўхшайди. Яшил тўнлиқнинг ўнг томонида эса қора чопон кийган, оппоқ соқолик жуда қари одам ўлтирипти. У Виндзор «Хамса»сиди, «Султон Хусайн ҳузурида базм» суратида шох олдида тик турган одам, яъни Лутфийнинг айнан ўзи.

Ярим доирада ўлтирганларнинг марказидаги яшил чопон кийган одам тасвирини кўрар эканман, ўша ондаёқ кўз олдимга Леванд нашр эттирган расм келди. Бу расмдаги одам қиёфаси, ёши, соқол-мўлабининг шакли, ранги Туркиядаги расмнинг айнан ўзи бўлса, кийим-кечаги, ўлтириш усули Бадиуззамон қўлёзмасиди Навоий суратида ўхшайди. И. Шчукиннинг маълумот беришича, Маҳмуд Музаҳҳиб ишлаган портретда ҳам шоирнинг соқол-мўлаби кизиги.

XV аср охири чорагида Ҳиротдаги тарихий шароитни кўз олдимизга келтирсак, Навоийдан ўзга ким ўзидан ёш жиҳатдан катта бўлган уламо-фузало, олим, шоирларни ўз ҳузурига тўплаши мумкин эди? Агар шу ўринда бирор амалдор бўлса, у ҳеч қачон шунчалик камтарона кийинмаган, атрофдагиларга шунчалик диққат ва эҳтиром билан муносабатда бўлмас эди. Юқоридаги ҳамма мулоҳазалардан келиб чиқиб, Британия Музейидаги Низомий «Хамса»сининг 214^а варағида ҳазрат Алишер Навоийнинг етуқлик даври тасвири берилган, деган ҳулосага келдим.

Қўлёзма яхши сақланган, унда хаттот номи ва яратилиш тарихи кўрсатилмаган, лекин 214^а варақдаги расмда тасвирланган бинонинг иккинчи қавати ойнаси пештоқига майда ёзув билан «тарихсана сомония» дейилган. Агар бу абжот қисобини санага айлантирсак, 900 ҳижрий, яъни 1494 йил ҳисоби чиқади. Демак, расм Навоий 53 ёшида эканида чизилган.

Британия Музейидаги «Хамса» 214^а варағидаги суратга ўхшаган расм Амир Хусрав

Дехлавийнинг Ленинграддаги Салтиков-Шчедрин номли Давлат халқ кутубхонасиди сақланаётган «Лайли ва Мажнун» дostonи 5^а варағига ҳам ишланган. Бу қўлёзма ҳам Ҳиротда XV аср охирида китобат этилган, афсуски, тарихи йўқ. Китобни Султон Али Машҳадийнинг шогирди Султон Муҳаммад Хиравий кўчирган. Китобдаги бадий безаклар ва етти расмини Бехзод ва унинг яқинлари яратганлар. Етти расмнинг биринчиси 5^а вараққа ишланган. Чинор дарахти, кизил панжара, шинам бино олдида олти киши ярим доира бўлиб ўлтириптилар. Уларнинг олдида очиқ китоб устида бош эгиб иззат сақлаб бир ёш йигит ўлтирипти. Ярим доира марказида яшил чопонда, қора дўппи устига оқ салла ўраган 45—50 ёшлар чамасидаги кулча юзлик, қоқоқлари кенг, кизғиш соқол-мўлабик бизга таниш одам ўлтирипти. Чамамда, ёш шоирнинг асари мушокама этилмоқда. Марказдаги одам Туркия ва Британия музейи миниатюраларидаги портретнинг айнан ўзи. Ҳар уччала расм буюк шоирга яқин бўлган, ўзи тарбиялаб етиштирган мусаввирлар томонидан чизилган. Натижада, Навоийнинг олти тасвири борлиги аниқланди.

Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида Навоийнинг «Наводир ун-нихон» девонининг XV асрнинг 80-йилларида Султон Хусайн учун тайёрланган қўлёзмаси сақланади. Девонни Султон Али Машҳадий кўчирган, аммо уни безаган, расмлар ишлаган санъаткорларнинг оти йўқ. Китоб бадий безаклик, 6 мўъжаз расм ҳам бор, аммо улар яхши сақланмаган, кўп жойларга бўёқлар тўкилган. 29^а ва 97^а варақларда бир ёш, кулча юзлик йигит тасвирланган, ҳар иккаласида ҳам ой юзлик гўзал шоир сурати чизилган. Буларни ҳам Навоийнинг йигитлик чоғи, деб тахмин қилиш мумкин.

Изланишлар ва топилмалар натижасида инсонларвар, олижаноб, файласуф, олим, тенги йўқ шоир, буюк Инсон Низомиддин Алишер Навоийнинг ўзидан чизилган ва у киши назаридан ўтган тасвирилари топилди. Ишонамизки, замонамиз мўйқалам соҳиблари бундан кейин ана шу мўъжаз расмлар асосида шоирга аризулик портрет ва ҳайкаллар яратадилар.

Англияда сақланаётган ва Навоийнинг ўзидан ишланган тасвир, деб ойнаижаҳон орқали эълон қилинган расм XVI аср Шероз мактабига тааллуқли бўлиб, «Мажолис ун-ушшоқ»қа ишланган, унинг шоирга ҳеч қандай алоқаси йўқ.

Қиш жозибаси. А. Абалая сурати

«Ил-86» ҳаво лочинини тажрибали ўзбек учувчилари Сайфутдин Шобобоев, иккинчи учувчи Одижон Собиров ва ёрдамчи Геннадий Хайровлар маҳорат билан бошқарадилар.

Э. Каримов сурати

ЎЗГАРТИШ ТОШБАҚА

Ер юзидаги ўзгаРТИШ тошбақа Ҳинд уммонининг жануби-ғарбий қисмида жойлашган Қўшлар оролида яшайди. Мазкур қуруқлик бўлакчаси Сейшел ороллариининг бир қисми ҳисобланади. Оғирлиги 306 килограмм бўлган рекордчи тошбақанинги номи Эсмералда деб

аталади. «Гиннеснинг рекордлар китоби»га ёзилиш учун Эсмералданинги барча асослари бор. Чунки унинг оғирлиги Лондон ҳайвонот боғидаги рақиб Мармудука лақабли тошбақанинги оғирлигидан 19 килограмм ошиб кетди.

ЎЗГАРТИШ ТОШБАҚА

Полтавадаги олмослар ва олмос асбоблари заводининг электрчи-ишчиси А. Федоренконинг оиласи ўтган йили меҳнат таътили даврида ҳордиқ чиқарадиган манзилга етиб боришини ўзига хос — янги ҳосилатини

қўллади. Яъни, оила бошлиғи спортчиларга хос югуриб кетаверди, унинг хотини Надежда Петровна велосипедда эри билан ёнма-ён кетаверди. Улар бутун йўлни — Қримда яшайдиган қариндошлариникигача бўлган салкам 780 чақирим масофани шу тариқа босиб ўтдилар. «Зоря Полтавщина» газетасининг хабарига кўра, улар жуда аъло даражада ҳордиқ чиқарибдилар. Эрхотин ҳордиқдан қайтишда поездда кетганлар. Аммо улар бу йил ҳордиқдан сўнг уйларига қайтишда пиёда югуриб манзилга етишни мўлжаллаётдилар.

БРЕМЕНЛИК ИШКАМБА...

Германия Федератив Республикасининг Бремен шаҳрида бир вақтлар темирйўлчи бўлиб ишлаган пенсионер Алберт Экардт 80 ёшида ўлиб қолди. Мазкур воқеанинги бир жиҳати бўлмаса, бу ҳақда гапириш ҳам ўринсиз. Гап шундаки, марҳум сўнгги йилларда кўни-кўшнилари билан суҳбатлашганда муттасил нафақасининг камлигидан нолигани-нолигани эди. Унинг уйда радио ёки телевизор ҳам йўқ эди. Қўшни болаларини озиқ-овқатни

арзон сотадиган дўконларга юборар, дастёрлар қайтиб келишганида тийин-тийини гача ҳисоблаб санаб олар эди. Заруратдан шундай қилармиди ёки ҳасисликданми — ҳеч ким тушунолмасди. Ва кўнлардан бир кўни А. Экардт кўринмай қолди. Полициячилар унинг хонасини очиб кирдилар-у оғирлиги 40 килограммга етар-етмас жасадни кўрдилар. Уй хоналарида еб-ичишга арзийдиган ушоқ ҳам топилмади. Бироқ умумий суммаси 225 минглик 100-маркали банкнотлар тахлам-тахлам ҳолида у ер-бу ерда сочилиб ётарди...

ЖҰРА ПОЛВОН

Инсон умрининг маъноси ундан қолган излар билан ўлланади. Яхши одамлар изини давом эттириш учун эса муносиб издошлар керак...

Фарғонада бир пайтлари Жўра Пистон деган одам бўлар эди. Қарияларнинг айтишича, у ўзининг ўтқир аскиялари, қувноқ ҳазиллари, ҳақиқат олдида отасини ҳам танимайдиган ростгўйлиги, ҳалоллиги ва одамшавандалиги билан обрў-этибор ва ҳурмат қозонган, шунинг учун ҳам Жўра Пистон номи билан машҳур экан. Шу киши вафот этди. Уни сўнгги йўлга кузатиш учун узоқ-яқиндан жуда кўп одам йиғилади. Қабрга тупроқ тортилиб, сўнгги бор тиловат қилинган, Юсуфхон қизик Шакар-жонов қутилмаганда кишилар эътиборини ўзига қаратиб сўзлаб қолади:

— Ҳозиргина биз видолашганимиз Жўра Пистон миллиқнинг ўқидек тўғирсиз ва кескир эди. Унинг номи ўзи билан бирга кўмилиб кетмасин. Орамизда ана шу номга муносиб киши бор. Бу — Жўра Узоқов. Қани, ана шу ниятни қувватлаганлар фотиҳага қўл очсинлар.

Шундай қилиб, Жўра Узоқов — «Жўра Пистон» лақабини олди ва ҳозир ҳам у ана шу ном билан машҳур. Ўзи саксон ёшда, лекин йигитлардек бардам, боқилари тийрак, чехрасида ғайрат-шижоат ва ирода нури балқиб туради. Жамоат ишларидан ҳамон ўзини олиб қочмайди — маҳалланинг боши, уруш ва меҳнат ветеранлари кенгашининг аъзоси. Қариялар даврасида доно суҳбатдош, ҳаётий муаммолар борасида яхши маслаҳатгўй, ёшлар орасида талабчан ва меҳрибон мураббий. Бундай тиниб-тинчимасликнинг сабаби, ҳаётсеварлиқнинг боиси нимада эканлиги билан қизиқамиз.

Билсак, Жўра ота Узоқов ҳаётининг кўп қисми курашларда ва жангу жадалларда кечган экан. Навқирон йигитлик чоғидеёқ Ҳамза билан Шоҳимардонда бирга ишлаган, ўттизинчи йилларнинг машаққатларини бошдан кечирган, биринчилардан бўлиб тракторга ўтирган, сўнгга эса... Сўнгга: айни кунга тўлиб-тошган, ҳаёт завуқ шаъви ва лаззатларидан баҳраманд бўладиган йилларини уруш сўрғиб олди. Аввал Ҳасан қўли атрофларида япон самурайларига қарши уруш, кейин фин уруши, сўнгга Улуғ Ватан жангҳоқлари... Ҳаммасида мардлик-мардонаворлик намуналарини кўрсатди. Омади бор экан: ўтда ёнмади, сувга чўкмади, лекин душман ўқиға ҳаммаша ҳам чап беришнинг иложи бўлмади.

1937 йилда Қизил Армия сафига қақирилган механизатор Жўра Узоқов орадан бир йил ўтиб жангга қиради. Самурайларнинг қаттиқ қаршичилигини синдириш асносида яраланади. Ҳарбий госпиталда даволаниб чиққач, уни 187-танк полкига механик ҳайдовчи сифатида жўнатадилар, полк Финляндия урушига йўлланма олади.

Мана шу жангларда кўрсатган мардонаворлиги «Ҳасорати учун» деган жанговар медал билан тақдирланади. Бироқ, 1940 йилги қақшатқич жанглардан бирида душман ўқи уни яна нишонга олади. Яна ҳарбий госпитал. Энди уни юртига жўнатадилар. Навқирон йигитлик давридаёқ иккита фронт жангҳоқларида иродаси тобланган, ажал билан юзма-юз келган Жўра Узоқов меҳнатга шўнғиб кетади. Тинчликнинг қадрини, осийишта ҳаёт фароғатини эрта тушунган йигит ерга меҳр кўрини бериб астойдил тер тўқади. Лекин тобора кўплаб мамлакатларни ўз домига тортаётган уруш деган офат кўк юзига қора қўланкасини ёза бошлаган эди. Одамлар ички бир хавотирлик ва таҳликада яшардилар. Дарҳақиқат, орадан кўп ўтмасдан фашист босқинчилари Ватанимиз тупроғига ёвузларча бостириб кирдилар. Тўрт йил давомида муттасил — кечасио кундузи, кишин-ёзин бетўхтов давом этган энг оғир Ватан уруши бошланди. Бу уруш ҳаёт-мамот масаласини ҳал этиши билан бирга ватандошларимизнинг эрқарварлик ва байналмилалчилик тўғуларини ҳам кескин синовдан ўтказганлиги билан аҳамиятлидир. Эрк ва озодлик учун сарфарб бўлган минглаб, миллионлаб кишилар сафида Жўра Узоқов ҳам бор эди.

Жангларда тобланган йигит 1942 йили эгнига яна ҳарбий либос кияди. 309-ўқчи дивизиясида пулемёт расчётининг командири бўлиб жангга қиради.

Тез орада қуролдош дўстлари пулемётчи Жўра Узоқовнинг ҳисоб-китоби жуда аниқ эканлигини, унинг мўлжали душмани пухта нишонга олаётганлигини кўриб амин бўлдилар ва бўлима аскарлари унинг билан бирга кўплаб катта-кичик жанговар муваффақиятларга эришдилар. Катта сержант Жўра Узоқов қўлида ишончли пулемёти билан Орёл, Полтава, Сумск, Кременчуг ва бошқа йўналишларда марди-майдон бўлиб олға интилди, ўнлаб фашистларни ер тишлатди.

Бироқ уруш — ўз табиатиға кўра бешафқат ва беомон. Ҳар он ва ҳар лаҳза у қурбонлик талаб қилади, унинг очофат қомиди ажал рақсга тушади. Ана шу еб-тўшмас очофат Днепр дарёсини кечиб ўтиш пайтида Жўра Узоқовга ҳам ҳамла қилди ва уни... қўлатди.

Яхшиши, бу ҳақда ўша жангларнинг жонли шоҳиди, Жўра ака Узоқовлар бўлинимасига раҳбарлик қилган инженер-подполковник, кейинчалик эса, физика-математика фанлари доктори Лев Александрович Дружинининг мактубини кўздан кечирайлик: «1943 йилнинг сентябрида 40-армия таркибидеа бўлган бизнинг 309-ўқчи дивизия душман қаршичилигини синдирган ҳолда биринчилардан бўлиб Коран ва Андруши қишлоқлари районида — Украинанинг қадимий Переяслав шаҳриға яқин жойда Днепр дарёси бўйига чиқдилар. Бир кеча-кундузлик отишмадан сўнг қирғоқ бўйидаги Яшинки қишлоғини эгалладик ва 23 сентябрга ўтар кечаси Днепрдан кеча бошладик. Бўлинимизнинг дастлабки қисмлари ўнг қирғоқни ишғол қилиб у ерда мустаҳкамланиб олган: немислар қуролнинг барча турларидан ўқ ёлғири еғдира бошладилар. Тез орада кўк юзидеа немис самолётлари пайдо бўлди. Улар дарё ўзани бўйлаб учиб, пулемётлардан бизникиларни ўққа тутардилар.

Ана шундай оғир жанговар ҳолатда ўзбек халқининг шонли фарзанди пулемётчи Жўра Узоқов биринчилардан бўлиб ўнг қирғоққа кечиб ўтди. Бундан аввал мен уни ёнимга чақириб, нима учун Днепрни биз биринчи бўлиб

кечиб ўтишимиз лозимлигини тушунтирдим. Жўра менинг сўзларимни кечув коменданти томонидан шахсан берилган бўйруқ деб англади (мен ўша пайтда ана шу лозимимде эдим). Орадан бир неча соат ўтиб, нариги қирғоқда мен у билан яна дуч келдим — у яраланган, лекин руҳан бардам эди. У ўз бурчини шараф билан бажарганлигини ички бир туйғу билан яхши англади». Ҳа, Жўра Узоқовнинг жангҳоқларида кўрсатган мардонаворлиги икки марта Қизил Юлдуз ордени, иккинчи даражали Улуғ Ватан уруши ордени билан тақдирланди, унинг кўксини қирққа яқин турли даражадаги орден ва медаллар безаб турибди.

Ўзининг жанговар қуролдошлари билан Берлинға етиб боролмагани кўнглининг бир чеккасида ҳамон армон бўлиб туради. Чўнқи Днепр дарёсини кечиб ўтишда оғир яраланиб, Уфа шаҳридаги ҳарбий госпиталда бир йилга яқин даволанди. Медицина комиссиясининг ҳулосаси қатъий эди: у умр бўйи иккинчи группа инвалиди бўлиб қолган эди. Йигит юртиға қайтди.

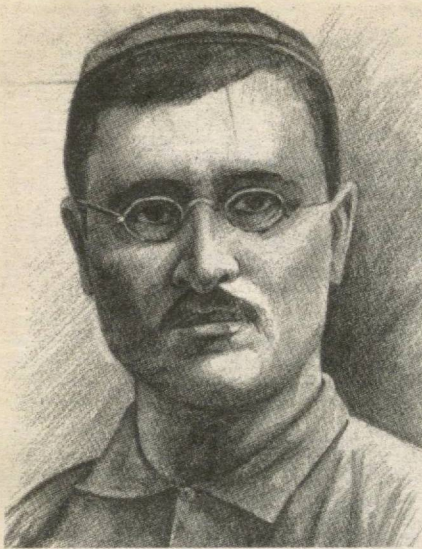
Лекин кўргуликка тан бериб, қўл қовуштириб ўтириш Жўра Узоқов табиатиға ёт нарсаси эди. У бир неча йиллар давлат автоинспекциясида инспектор бўлиб ишлади, урушда орттирилган жароҳат азоб бера бошлагач, Фарғона шаҳар озиқ-овқат савдоси шохобчаларида меҳнат қилди. Қаерда бўлмасин, кишилар дардиға малҳам бўлиши, софидлиги ва меҳнатсеварлиги билан эътибор қозонди. Жанговар орден ва медаллар ҳақидаги ҳужжатлар ёнимга раҳматномалар ва фахрий ёрлиқлар келиб қўшилганлиги айтганларимизнинг далилидир.

Тақоид (пенсия)ға чиққандан кейин ҳам Жўра ота жим ўтиролмади: ўзи маҳалла-қўйға бош бўлиб, Қори Ниёзий номидаги маҳалла аҳлини ҳаҳарға сафарбар этди — ташландиқ бир ерда кўркам чойхона барпо этди, ҳозирда энг яхши маросимлар ана шу ерда ўтказилади; бундан бир неча йиллар аввал яна бир ташаббус билан чиқди — маҳаллага туташ пахта заводи атрофи жарлик ва нотекис ерлардан иборат эди: энди унинг ўрнида ям-яшил боғ ва гулзор. Яқинда Фарғонаға бориб, биз у бошлаган яна бир соҳаватли иш устидан чиқиб қолдик: яқинда рўй берган фожиалар оқибатида турк биродарлар қолдириб кетган, айирон бўлган ҳовлиларни тиклаш ишлариға бош-қош экан бу мўътабар қария. Биз пайтдан фойдаланиб, ана шу воқеаларға унинг шахсий муносабатини сўрадик. Жўра пистоннинг қувноқ чехраси бироз тундалашади, ҳар бир гапини унлаб йиллар тарозисидеа тортиб сўзлашқоқлаб кўраётгандай, вазмиллик билан сўз юртади:

— Мен урушдан қайтиб келиб билдим турк биродарларимиз бу ерларға бадарға қилинганлигини. Юратим жуда қаттиқ ачишган. Лекин бўлиб ўтган кўнглисиз воқеаларда ўзбекларни айблётган гаволи кимсалар муносабатига ҳайрон қолмай иложим йўқ. Ийртиқ бўлса ҳам тўнини, эски бўлса ҳам кўрпачасини, зорға бўлса ҳам яримта номини уруш даврида бошқалар билан баҳам кўрган халқимиз наҳотки келиб-келиб энди ўз биродарларининг кўзига чўп суқса?! Йўқ, мен бунга ишонолмайман. Сабаби бошқа ёқда бўлса керак.

Биз унинг кўнглида галаён сола бошлаган изтироб-ўқубат туйғуларини яна алангалатмаслик учун гапни эса бошқа томонға буришға интиламиз ва фурсатдан фойдаланиб, Жўра ота Узоқов каби кишиларимиз ҳамиша омон бўлсин, деймиз.

Баҳодир АМИНОВ

ЧЎЛПОН — ТАРЖИМОН

Озод ШАРАФИДДИНОВ

Чўлпон ижодий балоғатга етган палладан бошлаб умрининг охиригача таржима ишларига алоҳида эътибор билан қараган. Шуниси ажабки, йиллар давомида миллатчиликда айбланиб келган, яъни миллатларни бир-биридан ажратишни, бошқаларни камситиб, ўз миллатини улуғлашни мақсад қилиб олишда, миллий маданиятлар орасига раҳна солишда айбланган Чўлпон бошқа ҳамма ўзбек ёзувчиларидан олдинроқ таржиманинг аҳамиятини тушунган ва ҳаммадан кўпроқ ва ҳўброқ таржима қилган. Таржима унинг учун ўзбек халқини бошқа халқларга яқинлаштирувчи муҳим восита бўлган. Таржима туфайли ўзбек халқининг янги маданияти бошқа халқлар орттирган маданий анъаналар билан бойийди, деб ҳисоблаган у. Винобарин, таржимонлик фаолияти, ҳолисона қаралганда, Чўлпоннинг байналмилал ниятларини рўёбга чиқаришга ёрдам берган. Бу дастак Чўлпонни миллатчиликда айблаганларнинг даъвоси қуруқ бўхтон эканини кўрсатувчи яна бир муҳим далилдир.

Чўлпон ҳам Шарқ, ҳам Европа адабиётини асарлар ўқирган. Табиийки, у озар, татар ёхуд турк адабиётларидан бевосита таржима қилган, бошқа адабиётлардан эса асарларни рус тили орқали таржима қилган.

Яқинда «Ешлик» журналида шоир ва мунаққид Ҳамид Исмоиловнинг Чўлпоннинг таржимонлик фаолиятини ёритишга бағишланган дурустгина мақоласи чикди. Унда муаллиф рад қилиб бўлмайдиган далиллар асосида Чўлпонни ўзбек совет бадий таржима мактабининг асосчиси эканини тасдиқлайди. У ёзади: «Абдулҳамид Чўлпон ҳақида сўз юритилар экан, у ўзбек совет бадий таржима мактабининг асосчиси эканлигини, халқини жаҳон, аввало рус адабиёт дурдоналари билан яқиндан таништиришда «қон-қонигача йўқилларвар» маданиятнинг ҳар қандай вакилидан кўра салмоқлироқ ишни амалга оширганлигини уни миллатчи сифатида айблаганлар, шу қарашга хайрихоҳлар тан олмаслиги ғайритабиий бир ҳолдир» («Ешлик» журнали, 1989 йил, 9-сон, 76-бет). Шундан кейин Чўлпон таржималарининг «унча ҳам мукаммал бўлмаган» рўйхати келтирилади. Бу рўйхат чиндан ҳам эътиборга лойиқ: Шекспирнинг «Ҳамлет», Карло Гоццининг «Малика Турандот», Молиернинг «Хасис», Э. Потеннинг «Вайналмилал», А. С. Пушкиннинг «Борис Годунов» драмаси, «Дубровский» қиссаси, лирик шеърлари, Хитой шоирлари, Ҳейне, Саёт Нова, Т. Шевченко, А. Блок, Э. Верхарн, Лохутий шеърлари, Гогол, Тургенев, Чехов насридан намуналар, Горькийнинг «Она» романи, С. Третьяковнинг «Хайқир, Хитой» драмаси, А. Файконинг «Портфеллик киши» комедияси...

Бу рўйхатни давом эттириб, Чўлпоннинг Рабиндранат Тагор шеърларидан, турк шеъритидан таржималар қилганини, буюк рус масалчиси И. А. Крилов асарларини, атоқли ёзувчи Леонид Андреевнинг «Етти осилган қиссаси»ни, Гоголнинг машҳур «Иван Иванович билан Иван Никифорович ўртасидаги низолаҳ ҳикояти» қиссасини ўзбекчага ағдарганини айтмоқ лозим. Аммо гап фақат рўйхатда эмас. Гап Чўлпоннинг таржимонлик маҳоратида.

20-йилларда Чўлпон таржима масалаларига бағишланган бир қатор мақолалар эълон қилди. Булар «Шоҳнома»нинг туркча таржимаси», «Таржима тўғрисида андак» каби мақолалардир. Эҳтимолки, бу мақолаларни ҳам ўзбек таржимашунослигининг илк намуналари, деб ҳисоблаш мумкин. Ҳар ҳолда, уларда Чўлпоннинг таржимага қарашли, ўз фаолиятида қандай нуқтага назарларга амал қилгани яққол кўринади. Чўлпон таржима қилинаётган асарнинг маъносинигина эмас, руҳини ҳам, миллий ранглари, услуб жиловларини ҳам тўлалигича сақлаб қолиш тарафдори бўлган. Ўзи юксак санъаткор бўлганидан Чўлпон бадий асарни гўзал қиладиган жиҳатларини, китобхонга завқ берадиган, унинг ҳиссиёт оламига таъсир қиладиган қирраларини жуда яхши ҳис қилган ва буларнинг барини таржимада беришга интилган. Чўлпон таржимасида шеърий асарлар ҳам, насрий асарлар ҳам худди оҳорли асарлар каби тароватини йўқотмай, табиий ва раvon, халқчил ва ҳаётий тарзда намоён бўлади.

Ҳозир ёши олтмишлар атрофида бўлган мен тенги одамлар эласалар керак — биз энди мактабга қадам қўйган кезларда ўқиш китобидан «Бўри билан қўзичоқ» масалини ўқиган эдик. Бу масалини жуда зўр иштиёқ билан чинакамига завқланиб, ҳузур қилиб ўқиганимиза эсимда. Унинг иборатлари содда ва тушунарли, оҳанги раvon ва мазмунга жуда уйғун эди. Сатрлар ҳам худди булук сувларидек бири кетидан бири ўз-ўзидан, табиий равишда қуйилиб келаётгандек... Хуллас, масал икки-уч ўқигандаёқ ўз-ўзидан хотиранимизга ўрнашиб, ёд бўлиб қоларди. Ушандан бери, мана, ярим аср ўтди. Бу муддат мобайнида неча марталаб ҳар хил вазиятларда, ҳар хил муносабатлар билан масалининг мисраларини таққорлашга тўғри келди. Ҳозир ҳам ўша жарангдор мисрала ўз-ўзидан хотирамга кела бошлади. Масал:

*Дарахтнинг бўшини қурт ейди доим,
Тарихда мисоллар жуда кўп бунга.
Тарих тўғрисида қолайлик-да жим,
Бир эртақ сўйлайлик, қулоқ бер шуна —*

деган ғоят ихчам, аммо мазмундор ҳикмат билан бошланарди. Шундан кейин ношуд қўзичоқнинг аламли саргузашти бошланади:

*Езининг иссиқ бир қунида
Қўзи борди сув ичгали.
Ўз жонига қасд қилгандан
Хабари йўқ унинг ҳали.*

Қўзичоқ ёвуз бўрига дуч келади. Оч бўри қўзичоқни ёмоқ учун баҳона излайди. Улар ўртасидаги савол-жавоб шу қадар табиий ва айна чоқда, шу қадар драматизмга тўлаки, вужудингизни қандай қамраб олганини ўзингиз ҳам сезмай қоласиз:

*«Шошма, ҳали, сен баччагар,
Уч йил бурун жуда дағал
Бир гап қилиб эдинг менга,
Кўрсатаман энди сенга!»
«Этган йили туғилдим-ку?!»
«Ундай бўлса, акангдир у!»
«На акам бор, на укам бор?!»
«Гап қайтарма, эй баччагар!»
Урундингдир, аймоғингдир!
Бирон оғиз маймоғингдир!»*

Масал охирида қўзичоқнинг «айби» аён бўлади:

*Айбинг шуки — учраб қолдинг қорним очганда,
Шундай қилиб, қўзичоқни еди ўрмонда.*

Мен ҳеч қачон бу масални русча асли билан солиштириб кўрган эмасман: лекин ўйлайманки, бадий баркамолликда улар бир-биридан қолишмаса керак. Қизик бир дастак — масал билан биринчи бор учрашган кезларимизда унинг муаллифи буюк рус ёзувчиси Иван Андреевич Крилов эканидан огоҳ бўлди-у, лекин ким таржима қилганини бизга айтишгани йўқ. Шундан сўнг, «Бўри билан қўзичоқ» масали 1980 йилга қадар ҳар хил тўпламларда, ўқиш китобларида, хрестоматияларда ва ҳатто Криловнинг тўпламларида ҳам ўнлаб марта босилди, лекин бирон марта ҳам таржимоннинг номи кўрсатилмади, фақат 1980 йилда Ғафур Ғуллом номидаги нашриётда Мухтор Худойкулов тўплаб, нашр эттирган «Крилов масаллари» дагина кўп йиллик танаффусдан кейин биринчи марта Чўлпоннинг номи таржимон сифатида тилга олинди.

Чўлпоннинг шеърий таржимада бениҳоя моҳир эканини кўрсатмоқ учун яна бир мисол келтираман. Ўтмиш алломаларидан бири «шеърда таржимон шоирнинг рақиби, насрода эса муаллифнинг қулидир» деган экан. Насрда таржимон муаллифнинг қулими, йўқми — бу масалада бир нарсга деълмайман-у, лекин шеърий таржимада таржимон шоирнинг рақобатчиси экани чиндан ҳам тўғри. Шеърий асарни таржима қилиш ҳаддан ташқари қийин, чунки чинакам шеър ҳеч қачон бирон маънони ифодаловчи қуруқ сўзлар йиғиндисидан иборат бўлмайди. Шеърда теран ҳаётий мазмундан ташқари муайян руҳий ҳолат, муайян кайфият бўлади. Шеърда ҳар қандай ҳаёт ҳақиқати турфа хил жиловларга эга бўлган ҳиссиёт мавжларига буркаб берилади. Ниҳоят, шеър ўйноқи, жарангдор, раvon оҳанглار силсиласидан ҳам иборатдир. Винобарин, шеърни шеър билан таржима қилмоқ керак, шеърнинг мазмунинигина эмас, уни санъат даражасига қўтарган иқлимини, ҳароратини, бадийиятини ҳам ифодаламак керак. Акс ҳолда, таржима алланечук сунъий, жозибадан маҳрум, ўлик бир нарсга айланади. Афсуски, Пушкиндай, Лер-

ЧИНГИЗ АХМАРОВ. МИР АЛИШЕР НАВОЙЙ.

С. ҚОРАБОВ. ЧОВГОН ҲИНИ.

Абу Али ибн Сино.

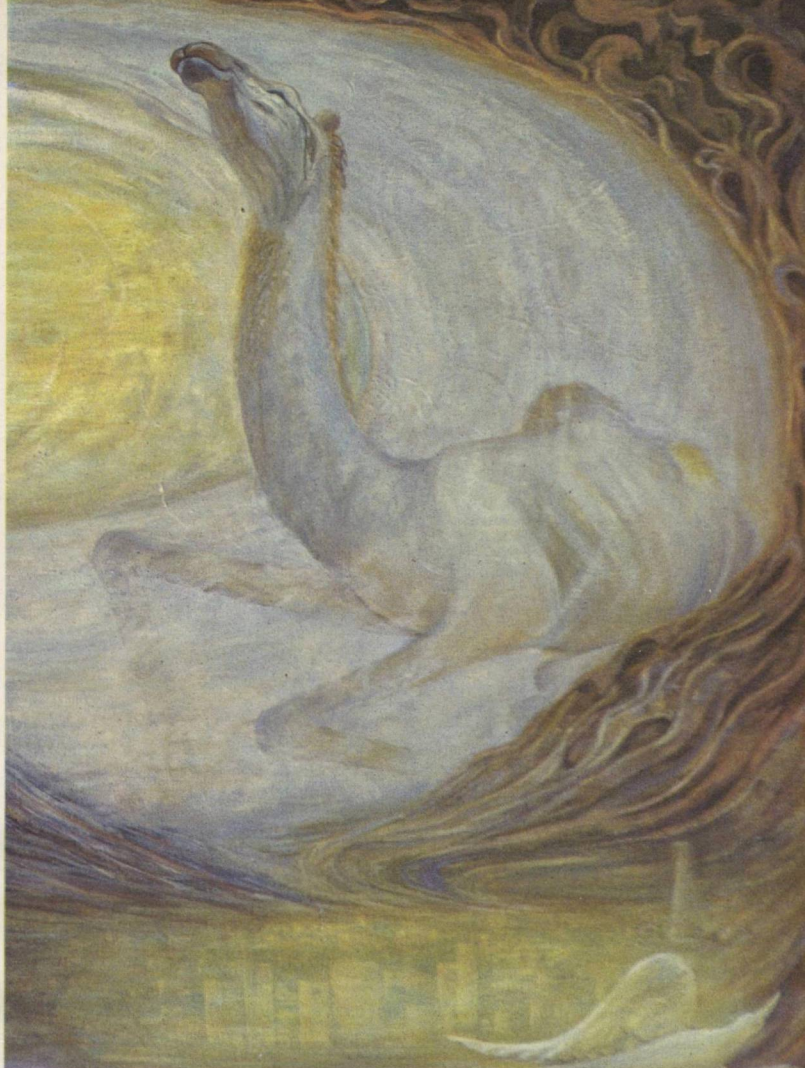
Хамза номидаги Ўзбекистон ССР

Она.

Суҳбат.

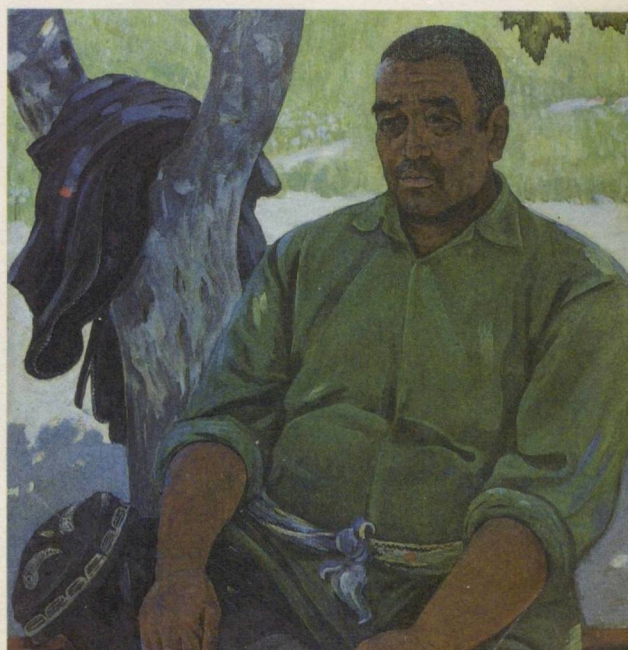
Давлат мукофоти лауреати, рассом Йигитали Турсунназаров
ижодидан намуналар.

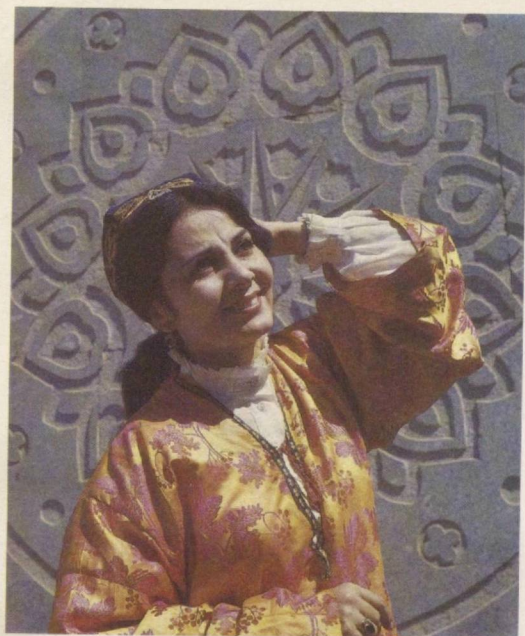
Оролнинг кўзёшлари.

Бригада бошлиғи Эшмат ака Холиқов.

Инсон ва қонлот.

Ҳамза номидаги Ўзбекистон ССР Давлат
мукофоти лауреати Ойдин Норбоева.

А. Губенко олган сурат.

В. Готов олган сурат

«Ўқингиз бехатар бўлсин!»

Севиб тановул қиладиган нонларимизнинг меҳнати ҳам ўзига яраша.

Б. Мизрохин сурати

монтовдай, Некрасовдай буюк шoirларнинг айрим шеърларини ўзбек тилида ўқиганда уларнинг нимаси шoirу, нимаси буюклигига ҳайрон қоламиз. Ёки биз бетакрор шoirлар деб бошимизга кўтарадиган Абдулла Орипов билан Ёркин Воҳидов шу пайтга қадар рус тилида ўзининг жамики нафосати, ранглари, кудрати билан жаранглагани йўқ. Чунки бу қолларда шеърнинг мазмунини бир даражада ифодаланади-ю, шеърини ифодаланмай қолади. Ҳа, чиндан ҳам буюк шoirнинг шеърини муваффақиятли таржима қилмоқ учун таржимон ўша шoir даражасига кўтарилмоғи зарур. Чўлпон Пушкиннинг «Гул ва булбул» шеърини ўзбекчага ағдарганда, назаримда, аини шу даражада кўтарилган. Маълумки, бу шеър Пушкиннинг шарқ шеърини таъсирида яратган туркумига кирилади. Таржимоннинг маҳорати ҳақида аниқроқ тасаввурга эга бўлмоғингиз учун аслини ҳам, таржимани ҳам тўла келтираман:

*В безмольи садов, весной, во меле ночей,
Поет над розою восточный соловей.
Но роза милая не чувствует, и не смеет,
И под влюбленный гимн колеблется и дремлет.
Не так ли ты поешь для холодной красоты?
Опомнись, о поэт, к чему стремишься ты?
Она не слушает, не чувствует поэта:
Глядишь, она цветет, азывася — нет ответа.*

Чўлпон шеърни бундай таржима қилган:

*Баҳор чоғида холи богда бир зулматли тун эрди.
Ғариб булбул фиғон айлаб, «гулим, раҳм айлагил»
дерди.
Бироқ ул гул қулоқ солмас эди фарёду афғона.
Ҳаёт ором оларди ноладин тўлғона-тўлғона.
Сени ҳеч сеъманан бир гул учун, эй шoirим, сен
ҳам
Енарсан, ўртанарсан, дод этарсан, тингламас бир
дам,
Қўй энди, беҳуда дод этма оҳинг унга етмайди.
Қарайсан — яшнаган бир гул, фақат овоза
бермайди.*

Таржима ҳақида нима дейиш мумкин?

Аввало шунини айтиш керакки, бу чинакам шеърини намунасидаир — у китобхон туйғуларига таъсир қилади, уни завқлантиради, унда тўзаллик туйғусини кўзгайди. Таржимада Чўлпон эркинлик ва аниқлик нуқтаи назарига амал қилади. У асар аслига эркин муносабатда бўлади, сўзма-сўз таржимадан қочади, сифатлашлар, ўхшатишлар, бошқа шoirна суваратлари бемалол ўзгартираве-ради. Шуниси ажабланишлик, худди ана шу эркинлик шеър маъносини оқиймай-томишмай тўла ифодалашга хизмат қилади. Пушкин сукунат қўйнига чўмган унсиз бог ҳақида, тун қоронғилиги ҳақида гапирди. Пушкинда «шарқ» булбули гул тепасида қуйлайди. Чўлпонда эса воқеа «холи богда», «зулматли тунда» кечади; «шарқ» булбули ўрнига «ғариб булбул» пайдо бўлади. Энди у қўшиқ айтмайди, балки «гулим, раҳм айлагил» дея фиғон чекади, гул ҳам Чўлпонда булбулнинг машуқаси тарзида кўрсатилади. Бундай ўзгаришлар кейин ҳам давом этаверади — гулга берилган «милая» деган таъриф тушиб қолади, «влюбленный гимн» ҳам «фарёду афғонга» айланади, ҳатто «дремлет» сўзини, яъни «мудрапти, ухляпти» маъносидоғи сўзи Чўлпон «ноладин ором оларди» деган ибора билан ифодалайди. Бу ўринда «колеблется» ибораси «тўлғона-тўлғона» дея жуда чиройли ва жуда аниқ таржима қилинганини айтиш керак. Қўринадик, Чўлпон аслидаги айрим ибора ва суваратларни ўз хошияча ўзгартираверган эмас, балки шеърнинг асосий гоёсини, унинг маъзини ташкил қилувчи етакчи шoirна гоёни белгилла олиб, шунини тўлароқ очинишга хизмат қиладиган ибораларни, таърифларни танлаган. Яна бунинг устига Чўлпон танлаган ибора ва ифодалар ҳиссий фаоллиги билан ажралиб туради. Аммо буларнинг бари ҳам ҳали Пушкин шеърининг бутун жилоларини ифодалаш билан арузга мурожаат қилади — ўйноқи бир оҳанг яратиб, шеърдаги асосий кайфиятни, ҳиссий руҳни ҳам қайта ярата-

ди. Натижада, рус шoirнинг шеърини ўзбек китобхонининг қалбига яқин шеър сифатида янграй бошлайди — асл мазмунини йўқотмаган ҳолда, бадий қимматидан маҳрум бўлмаган ҳолда янгича миллий ранглар, оҳанглар билан бойийди. Эҳтимолки, Пушкиннинг ҳамма шеърини ҳам бундай оҳангларда таржима қилиб бўлмас, эҳтимолки, «Гул ва булбул» шарқий шеърлар туркумидан бўлгани учун ҳам арузда бемалол жаранглайверганлиги. Ҳар ҳолда, нима бўлганда ҳам, «Гул ва булбул» таржимада шеърини санъатининг юксак намунаси даражасига кўтарилган — биз уни ўқиб, завқланар эканмиз, Пушкиннинг шoirлик иктидорига ҳам, Чўлпоннинг таржимонлик санъатига ҳам таҳсинлар ўқиймиз.

Чўлпоннинг таржимонлик маҳорати йиллар ўтгани сари қамолотга ета борди. Бу борада унинг 30-йилларда қилган иккита таржимасини энг юксак намуна сифатида кўрсатиш мумкин. Булар Шекспирнинг «Ҳамлет» фожиаси ва Пушкиннинг «Борис Годунов» драмасынинг таржимасидир. Мунаққид Ҳамид Исмоилов юқорида зикр этилган мақоласида «Ҳамлет» таржимасини шундай баҳолайди: «Ўттинчи йилларнинг бошларида Чўлпон таржимон сифатида юксак поғонага кўтарилди. Она тилига у ўтирган асарлар руҳи халоскорига айланганини ҳис этиш қийин эмас, шoir қалбини ларзага солган ҳамлетона иштибоҳ ва қисмат чигалликлари таржимада ҳам теран, ўзбекона ифодасини топан». («Ешлик» журналы, 1989 йил, 9-сон, 77-бет).

Бу ўринда Ҳамид Исмоиловнинг Чўлпон билан Шекспир ўртасида руҳий яқинлик мавжудлиги ҳақидаги фикрига эътиборингизни жалб қиламан. Бунини 20-йилларда, яъни Чўлпон ҳали Шекспир таржимасига киришмасидан анча аввал бошқа тадқиқотчилар ҳам айтишган эди («Фан ва турмуш», 1989 йил, 10-сон, 17-бет). Дарҳақиқат, шу яқинлик таржиманинг муваффақиятли чиқишини таъминлаган асосий омил бўлган. Афтидан, Шекспирни таржима қилиш жараёнида Чўлпон бутун вужуди билан чинакам ижодий эркинлик муҳитига шўнғиган-у «илҳом париси»нинг қанотларини қайирмай қалам тебратган.

Албатта, Чўлпон таржималари ҳам 30-йиллар шароитида ҳар хил таъна тошларидан, дашномлардан, бўҳтон ва тухматлардан бебаҳра қолган эмас. Баъзи бир мунаққидлар далилларни қўпол равишда бузиб, ўта андишасизлик билан ҳақиқат юзига оёқ қўйиб, Чўлпоннинг таржимонлик фаолиятини ерга урган (Назир Туракуловнинг мақоласи ва унга Чўлпоннинг жавоби). Бошқа баъзи мунаққидлар эса ҳолисона иш тутишга ҳаракат қилган бўлсалар-да, Чўлпонини бир туртиб ўтиш иштиёқини бутунлай енга олмаганлар. Масалан, Сотти Ҳусайн «Ҳамлет» Чўлпон таржимасида» деган мақоласида анча теран ва тўғри фикрлар айтгани ҳолда, Чўлпонини атайлаб форс, араб ва чигатой сўзларини қўлаб қўллаганлиқда айблайди. Масалан, «Е ўлиш, ё қолиш» айтивнинг таржимаси ҳақида ёзар экан, Сотти Ҳусайн шундай дейди: «Бу монологни Чўлпон таржимасида саҳнадан айтиш жуда қийин. Уни ўқиганда англаб олиш ҳам қаддан ташқари мушкул. Унинг тилида тушуниқсиз сўзлар шу қадар кўп. Айни чоғда, Чўлпон ўзбекларга ўзлашиб кетган, улар учун тушунарли бўлган арабча ва форсча сўзларни ишлатишдан ўзини олиб қочади».

Бу парчада сўз қўлладда Чўлпонга сиёсий айб тақилмаси-да, ҳар ҳолда, муайян бир томонламалик бор. Бу ўринда «Ҳамлет» таржимасининг жамики ютуқ ва камчиликларини батафсил гапириб ўтиришга ҳожат йўқ. Мен фақат бир дастакни таъкидлаш билан чекланман — Чўлпон ўзбек халқи учун биринчи бўлиб «Шекспир» деб аталган буюк хазинани очиб берди. У «Ҳамлет»ни инглизча аслидан эмас, Каншиннинг насрий таржимасидан Е. Ланнинг шарҳлари ва изоҳларига таяниб туриб амалга оширган эди. Лекин шундай бўлса-да, таржимада

Шекспирга хос бўлган эҳтирослар бўронини, қамровнинг кенглигини, руҳий парвозини, руҳий теранлиқни сақлаб қола олди. «Ҳамлет» ўзбек драма театрининг ривожига босқич бўлди. У фақат театр ҳаётида эмас, умуман, ўзбекларнинг маданий ҳаётида катта воқеа бўлган эди. «Е ўлиш, ё қолиш» — гап шунда. Ажабо, қайси бири шарафлик ва олижаноб! Дилдор фалакнинг зарбаларига чидашни ёки балолар денгизига қарши бел боғлаб, уларга қарши қўзғолиб, уларни барҳам беришни?!

Бу оташин сўзлар билан бошланадиган Ҳамлетнинг машҳур айтиви 30-йилларда ҳам, 40-йилларда ҳам кўп ўзбек зийлилари севиб такрорлаб юрадиган ихзори дил сўзларига айланиб кетганди. Кейинчалик «Ҳамлет» ўзбек тилига ана икки марта таржима қилинди. Улардан Шайхзода таржимасини мустақил ижодий иш сифатида қараш мумкин.

Чўлпоннинг таржимонлик фаолияти ҳақида гапирганда, «Борис Годунов» драмасынинг таржимаси тўғрисида ҳам тўхташ керак, чунки бу таржима Чўлпоннинг ижодий фаолиятидаги энг авж нуқталардан бири бўлган эди. Чўлпоннинг қурилиши жиҳатидан ҳам, шoirнаналиги жиҳатидан ҳам таржима учун гоят мураккаб бўлмиш «Борис Годунов»га мурожаат қилиши тасодиф эмас эди, албатта. Бунинг сабаби сифатида 30-йилларнинг ўрталаридан бошлаб мамлакатимизда Пушкин вафотининг 100 йиллигини нишонлашга тайёргарлик ишлари авж олиб кетганини ва шу муносабат билан буюк шoirнинг асарлари кўпгина миллий тилларга, шу жумладан, ўзбек тилига ҳам кенг таржима қилина бошлаганини кўрсатиш мумкин. Бироқ бу фақат ташқи сабаб бўлган бўлиши мумкин. Асл сабаб эса Чўлпоннинг ўша йиллардаги руҳий аҳволи билан «Борис Годунов» Чўлпоннинг руҳига жуда мо келганини исботлаш учун қийин эмас. Мунаққид Ҳамид Исмоилов юқорида зикр этилган мақоласида бунини жуда яхши очиб берган: «Улғу шoirлар ўз қисматларини олдиндан башорат қиладилар, деган гап бор. Агар шу руст бўлса, ушбу «ёлғончи шох» хроникаси бўлмиш айнан ана шу таржимани танлаган экан, унда мутаржим ёздиғини башорат қилувчи тақдир муҳри босилган эди. Зеро, бу сўзларни қундалиққа битилган тиловат сингари ўқийсиз».

Шундай кейин «Яна битта энг охириг ривоят қолди» деган сўзлар таржимаси билан бошланган машҳур айтивдан парча келтирилади. «Борис Годунов» таржимасини Чўлпоннинг жасорати деб айтган мунаққид таржимон маҳоратига юксак баҳо беради. Биз унга тўла қўшилганимиз учун бу баҳонини ҳам қўчиримиз: «Таржимон сифатида Чўлпон маҳоратининг дол қолдирадиган жиҳати шундаки, бир томондан шoirна баённинг замонавийлигини қарийб тўла таъминлаган. Иккинчи томондан эса Пушкин ёки аниқроғи Годунов даврининг руҳи ва каломини сақлаб қолган. Бунга у бир жиҳатдан асарни ўзбек тилида ниҳоятда табиий оҳангларда жаранглаш, иккинчи жиҳатдан эса ўзга тил табиатини асраб қолдиш орқали эришган» («Ешлик» журналы, 1989, 9-сон, 79-бет).

Биз Чўлпоннинг таржимонлик фаолияти ҳақида умумий мулоҳазаларни баён қилиш билан чекландик. Албатта, ўзбек адабиёт-шунослари, таржимашунослари навбатдаги ишларида Чўлпоннинг таржимонлик фаолиятини мукамал тадқиқ этадилар, унинг маҳорат сирларини батафсил ўрганадилар. Негаки, Чўлпон таржималари ўзининг қимматини мутлақо йўқотмаган ҳолда бугун ҳам таржимонлик дорилфунуни сифатида яшашда давом этмоқда. Аммо бу тадқиқотларни кутмасданок битта катъий хулоса чикариш мумкин — Чўлпон бирон бошқа жанрда ижод қилмаганида ҳам таржималарининг ўзбек унинг номини ўзбек адабиёти тарихининг энг муътабар жойига ёзиб қўйиш учун қифоя қиларди. Чўлпон таржималари билан ўзбек халқининг янги маданияти ривожига катта ҳисса қўшди.

ЖАНГЧИ АДИБ

1943 йилнинг феврал ойи ҳам этагини йиғиштира бошлаган, ҳар дақиқа эсган шабадада баҳор нафаси гупириб турган пайтлар эди. Городише мавзеини ишғол қилиш учун шиддатли жанглар давом этарди. Кичик лейтенант Мумтоз Мухамедов командир бўлган танкка қарши замбаракчилар взводи зиммасига душман мудофаасини ёриб ўтиши лозим бўлган совет қўшинлари учун йўл очишдек муҳим топшириқ юклатилган. 26 феврал тонг отарида түп-замбарак тайёргарлиги бошланди. Пиёда аскарлар ҳаракат қилиши лозим бўлган ўрамда гитлерчиларнинг уч жойда жойлашган пулемёт нуқтасидан ёғилаётган ўқ вазифани бажаришга имкон бермайдди. Вазият қанчалик оғир бўлмасин Мумтоз Мухамедов ўз жангчиларини белгиланган нуқтага шикастсиз олиб чиқди. Эндиги вазифа аниқ — замбаракларни қарши ҳужумга шай қилиб, душманнинг адабини бериш. Айниқса чакаги очилиб қолган пулемётчиларни «сийлаш» жуда ҳам зарур эди.

У ҳеч иккиланмай жангга киришди. Дарё соҳилида қоплон келбатли ўзбек йиғитининг гулдурок ва ғолиб ҳукми ингради:

— Қаторасига ўт оч!

Замбаракчилар от, дегандан ўт оча кетди-я! Ҳўлар бир-бирини қувиб ўтиб душман томонини талотўп қилиб юборди. Жангчиларнинг ғайрати кўзиди. Улар бир муддатда ғанимларнинг кўзини очирмай қўйдилар. Ёриб ўтиш мўлжалини олиб ўтирган пиёдалар ҳам замбаракчиларнинг матонатидан қувватланиб оёққа қалқдилар. Ҳаво айниб турганига қарамай ҳамманинг кайфияти жанговар ҳолатда эди. Айниқса Мумтоз Мухамедов хурсанд. Унинг аъзои бадани ҳавонинг захрини сезмас: атрофдагилар ҳам шу аҳволда ёниб-қувиб жанг қилардилар. Улар биров келиб: «Ҳой, шоввозлар, бўлди энди, душман шўрликнинг гўрига снаряд қалаб юбординглар-ку», демагунича савалашни давом эттирмақчи эдилар. Бир пайт қарасалар, фашистларнинг пулемётчилари, бу жанговар усулни ким ўйлаб топди экан, деб кенгаш қилгани кетгандек жимжитлик бўлиб қолди. Жангчиларимиздан бири қочирим қилди:

— Қанийди ҳозир ўзимизнинг ғалвир бўлганида, Мумтоз акам рухсат берсалар, душманнинг думига боғлаб келардим, — деди. Аския бошланиб кетди-ку!

Муҳим топшириқ бажарилган эди. Душман мудофааси ёриб ўтилди. Мумтоз Мухамедов бир кун келиб, мана шундай жанг дақиқалари учун мукофотланган, деб ўйламаганди. Чунки у жуда ҳам камтар, ҳар сафар ана шундай муваффақият билан жангни якунларди. Қўл остидаги жанговар дўстлари ҳам ундан

ўрناق олишиб, ўз бурчларини аъло даражада ўтаб, яна ҳамishaгидай навбатдаги хизматга шай бўлиб туришаверарди. Уларнинг шиори битта эди:

— Ватан учун олға!

Олға дейилса бас, тоғу тош, ботқоғу дарё, чўлу биёбон, чангалзору қуюқ ўрмон — ҳеч нарса писанд эмасди она Ватаннинг бу мард ўғлонларига!

Айниқса, Мумтоз Мухамедов ҳар қачон бурчига содиқ эди. У ёшлигиданок касбига оид муҳим топшириқларни қойиллатиб бажаришга ўрганган. Унинг учун, айтилган сўз — отилган ўқ, деган тушунча муҳим эътиқод эди.

Орадан кўп ўтмай Городише мавзеи ғанимлар қўлидан озод қилинди. Бўлиб ўтган жангнинг аҳамияти жуда катта эди. Акс ҳолда ўша жанг учун бўлган олишув довриги қарийб 45 йилдан сўнг ҳам билинмаган, бугунги кунда сиз билан бизнинг ҳам эътиборимизни тортмаган бўларди.

Ушанда Городишеда кўрсатган жасорати учун танкка қарши замбаракчилар взводининг сардори Мумтоз Мухамедов 5-ўқчи дивизия командирининг 1943 йил 8 июлдаги 014/11 сонли буйруғига биноан «Жасурлиги учун» медали билан мукофотланган эди. Бироқ ўша йили фронт сиёсий бошқармаси ташаббуси билан ўзбек тилида чиқа бошлаган «Душманни тор-мор келтириш учун, олға!» газетаси редакциясига ишга таклиф қилинган Мумтоз Мухамедов ўзининг «Жасурлиги учун» медали билан мукофотланганлигидан беҳабар эди.

СССР Мудофаа министрлиги Марказий архивда ўзбекистонликларнинг Улуғ Ватан уруши фронтларида фашист босқинчиларга қарши олиб борилган ҳаёт-мамот жангларида кўрсатган жасоратини ўрганиш жараёнида М. Мухамедовнинг «Жасурлиги учун» медали билан мукофотланганлиги тўғрисидаги ҳужжатни учратиб қолдим. Унда медал тақдим этилмаганлиги қайд қилинган эди. Шунга кўра бу ҳужжатни Марказий архивда юритган иш дафтаримга ёзиб олдим.

Архивдан гитлерчи босқинчилар устидан қозонилган буюк Ғалабанинг 40 йиллиги арафасида қайтдим. Ҳамза номидаги ёзувчилар иккундиди уйда 1985 йил 29 апрел куни фронтчи ёзувчиларнинг байрамолди йиғилишига қўллар қатори мен ҳам таклиф қилиндим. Йиғилиш бошланганда Мумтоз ака Мухамедовнинг менадан нарироқда ўтирганлиги маълум бўлди. Қўллар қатори менга ҳам сўз берилганди Улуғ Ватан урушида ёзувчилар кўрсатган жасорат ҳақида фикр юритган, Мумтоз ака Мухамедовга тақдим этилмаган мукофот варақасини ўқиб

бердим. Мен билан бирга йиғилиш иштирокчиларининг ҳаммаси ҳам Мумтоз акани гулдурас қарсақлар билан муборакбод этишди. Шундан сўнг мукофот варақасини тақдим этдим.

Орадан бир ойга яқин вақт ўтгач, жумҳурият ҳарбий комиссари медалини ўз соҳибига тақдим этди. «Жасурлиги учун» медали М. Мухамедовга қирқ икки йилдан сўнг топширилди. Жасорат ҳеч қачон унутилмайди, деганлари рост экан.

Мумтоз Мухамедов Улуғ Ватан урушидан қайтиб келгач, тинч меҳнат жабҳасида ҳам ҳаммага ўрناق бўлди. У дастлаб Ўзбекистон Телеграф агентлигида директори ўринбосари, пойтахтдаги Октябрь ноҳия фирқа қўмитасининг биринчи котиби, Министрлар Советида санъат қўмитаси раиси, «Муштум» журнали ҳамда бир пайтда «Ўзбекистон маданияти» газетасининг муҳаррири каби масъул лавозимларда ҳормай-толмай хизмат қилди.

Мумтоз Мухамедов Ўзбекистон Кинофильмлар студияси директори бўлиб ишлаган кезларида киночилигимиз бир қадар ривожланди. У кейинчалик «Кино» журнали редакциясини бошқарди. «Кичик гарнизон», «Душман билан юзма-юз», «Билса ҳазил, билмаса чин», «Садокат» каби ўнлаб китоблар муаллифи, тинч қурилиш йилларидаги меҳнатлари учун, «Меҳнат қизил байроқ», «Ҳурмат белгиси» орденлари, «Жанговарлиги учун» медали ҳамда беш марта Ўзбекистон ССР Олий Совети президиумининг фахрий ёрлиғи билан мукофотланган. У Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими, СССР кинематографияси аълочилиси ҳамдир.

Мажид САМАДОВ,

СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси,
Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган журналист

Тошпўлат АХМАД

ЎЗБЕК ЎҒЛОНЛАРИГА

Ўзбек йигитларининг аксарияти армияда... қурилиш батальонларида хизмат қилмоқдалар.

Алпомиш авлоди дердилар Сизни, Тарағай имдоди дердилар Сизни, Торобий муроди дердилар Сизни — Ўзбек ўғлонлари — укажонларим!

Темурмалик туғи ҳилпираган он, Жалолиддин ёвға солганда қирон, Сиз улар кўксига бўлгансиз қалқон, Менинг шеркелбатли укажонларим!

Доролар — бўрилар келиб кетдилар, Жўжилар, бўжилар сўлиб кетдилар, Шарманда-шармисор бўлиб кетдилар Сизнинг зарбангиздан, укажонларим!

Сизни суянчим деб суярди Вобур, Сарсон юрсангиз-да... бўлсангиз собир, Муқбил Тошотардек ўктам, баҳодир — Арелон савлатли укажонларим!

Юртни тун қопласа — чироқ бўлгансиз, Эл бенажот қолса — Широқ бўлгансиз, Душмани куйдирган чақмоқ бўлгансиз, Садоқат фарзанди — укажонларим...

Бугун маъюс боқар нечун кўзингиз, Нечун хира ёнар Ой, юлдузингиз, Нахотки татимас еган тузингиз... Эй, Сиз дийдаси нам, укажонларим!

Биламиз, Ватанга ёвқурлар керак, Қарчиғай ниғоҳли ботирлар керак, Гоҳ эса... беминнат шотирлар керак, — Эй, меҳнатга ҳамдам, укажонларим!

Автомат не даркор чўкич турганда, Белкуракни олинг сафда юрганда, Лой кечинг «командир» бог-уй қурганда, Қарбий хизмат бу ҳам, укажонларим!

Куйинманг, Сизнинг ҳам погонингиз бор, Чиникай десаингиз, имконингиз бор, Юлдузли тасмангиз — юганингиз бор, — Фишт кўйинг, ер тилинг, укажонларим!

Онанингиз тукқандир сизни ишланг, деб, Сибирда дарахт кес, БАМда қишланг, деб Лекин нонингизни ҳалол тишланг, деб, — Феълингиз кенг қилинг, укажонларим!

Сизни тил билмайди, десалар, чиданг, Ҳатто дил билмайди, десалар, чиданг, Ношуд деб, нимжон деб кулсалар чиданг, Бесавод, бемадор, укажонларим!

Шу ҳолга тушибеиз — ўзимиз айбдор, Еврон ошимизу тузимиз айбдор, Сизни сўёлмаган кўзимиз айбдор, Шинелли мардикор, укажонларим!

Беморми, рангпарми — фарзандимизсиз, Фидойи аскарсиз — дилбандимизсиз, Эл-юртта соғ қайтинг — арзандамизсиз, Ўзбек ўғлонлари — укажонларим!

БЕЛЛАШУВ

Беллашарди икки ўспирин,
Гир айланб, силтаб бир-бирин.
Олмоқ бўлса бири белбоқдан,
Чалар эди бири оёқдан.
Кураш шундай қизгин, зўр эди,
Полвонларга қий-чув қўр эди:
«Ур, чиллик сол, энди чапта бос,
Унгга қайтар, ҳа, яша шоввоз...»
«Сен бўшашма, қайир қўлини,
Маҳкамроқ сик, буккин белини...»
Икки ўртоқ ўспирин эса,
Шу зайлда гал бермай роса,
Олишарди йиқилиб, туриб,
Дармонлари битганча қуриб.
Тораярди тобора майдон,
Қий-чув давом этарди ҳамон:
«Ур, чиллик сол, кўкрагини эз...»
«Сен бўш келма, яшавор хўроз...»
Шу пайт бирдан икки ўспирин,
Еқасидан тутиб бир-бирин,
Мушт солиша кетдилар чунон,
Ажратмоққа йўқ эди имкон.
Битасининг ёрилса боши,
Иккинчисин дарз кетди қоши.
Калла қўйса бири бурунга,
Тепки тушди бирин қорнига...
Ростин айтсам, мен ҳам ўшал дам,
Бир чеккада турганча мулзам
Кузатардим бу ҳолни ночор...
Ночорлигим гар этсам ошкор:
Беллашмоққа иккала тараф
Тушса агар: бўлмай бетараф,
Гиз-гизласа гар томошабин,
Барбод этса тоқат, бардошин,
Ҳатто дўстлар таяниб муштга,
Айланаркан ит ва мушукка...

СУҲБАТ

— Эрк дегани не, бобо?
— Эркими?.. Бу — ўтлинг нидо!
— Унинг манзили қайда?
— Юрагининг қатрида!
— Ундан ажралсанг, нетар?
— Сени сарсонлик кутар!

— Ҳақиқат нима, бобо?
— Ҳақиқат... Бу ҳам — нидо!
— Унинг манзили қайда?
— Узинг излаган жойда!
— Уни топмасанг, нетар?
— Сени армон, ғам ютар!

— Ғурур нима, бобожон?
— Бу энди... болам, тугён!
— Унинг манзили қайда?
— Ўзалигингда, кўзингда!
— Уни йўқотсанг, нетар?
— Умринг кулликда ўтар!..

ШОҲТУТ

Богимизни беаба, ўсарди шоҳтут,
Бирам сулув эди — худди келинчак.
Езда шохларига инарди «ёқут»,
Ох, унинг қошида... билсангиз агар,
Жаннат мевалари ечолмасди ип.
Бир татиб кўрсангиз, ичгандай соғар,
Юрарди қонингиз жўшиб, кўпириб.
Бизлар авайлардик уни ёт кўздан,
Худди боламизга меҳр қўйгандай.
Аммо қуриб қолди у ўз-ўзидан,
Сездик ўзимизни ўтда қўйгандай.
Кенгашиб, қулатдик ахир чор-ночор,
Ҳаттоки кўпордик мўрт илдишларни.
Не ҳол, деб кундага кўз солсам такрор,
Илғадим текинхўр қурт-қўнғизларни...
Гарчи кулгилдир шеърнинг бу ёғи,
Нетайки, ўзга йўл бермасди таскин.
Мен битта кўнғизнинг бошу оғин
Осмондан келтириб, кузатдим мискин.
У бироз урнади... ўнганмоқ бўлиб,
Кейин тинчиб қолди жони чиққандай.
Бу ҳолни кўрдим-у, хаёлда калқиб,
Бир фикр портлади, чақмоқ чаққандай.
Кўзларда гулласин ҳаёт — шоҳтутлар,
Асрайлик илдизу япроқларини.
Мабодо учраса текинхўр қуртлар,
Тўнтариб қўйлик оёқларини...

САККИЗЛИК

Ожизлиқнинг тили — қиличдир,
Унинг дастасига «қон» деб ёзилган.
Донилиқнинг тили — қаламдир,
Унинг танасига «шон» деб ёзилган.
Қилич тутган қирқ йил яшаши мумкин,
Қалбнинг, қадрингнинг тилиб, яралаб.
Қалам тутган эса ашар минг йиллар,
Қалбнинг, қадрингнинг қуёшга улаб.

Бухоро.

БИР МАЙИЗНИ ҚИРҚ БЎЛИБ ЕЙСИЗ

ЖАҲОНГАШТА «ИЗАУРА»

«Изаура»ни телетомошабинларимиз яхши эслашади. Бразилия киночилари суратга олган ушбу филм ҳозиргача дунёнинг 128 мамлакатда муваффақият билан намойиш этилди. Филмнинг бунчалик оммалашиб кетишининг боисини ҳауузгача ҳеч ким англаб етгани йўқ. Жабрдийда Изаура — ўттиз икки ёшли бразилиялик актёр — Луцелия Сантос эса ҳамон «паноҳ» излаб дунё кезади.

300 миллионли хитой телетомошабинлари уни бир овоздан «йилнинг энг яхши артисти», деб тан олдилар. Уни Пекинда маликалар сингари эъзолашади. Изаурага айниқса, ниҳоятда ҳаяжонланган европалик муҳлисларидан сон-саноксиз хатлар келиб турибди.

«Изаура! Мен филмнинг сунги қисмини кўролмай қолдим, охири нима билан тугайди?» деб мактуб йўллапти полшалик бир муҳлиси.

Айтишларича, Португалиянинг собиқ бош министри Марио Соареш ўз қабулида ўтаётган йиғилишни ҳам тўхтатиб, «Изаура»нинг изтиробига шерик бўлган.

Ҳатто Фидел Кастро-дай давлат арбоби ҳам ўта масъул иш билан машғул бўлишга қарамай, инсоний туйғуларидан устун келолмаган. У бразилиялик малакани илтифот билан тушликка таклиф этган.

«Бир кун вақти келиб бу воқеаларни алоҳида китоб этарман», дейди Луцелия кулиб. Унинг айтишича, филм учун суратга тушаётганда ўзини одатдагидай тутган, жаҳоншумул шон-шухрат ҳақида ўйлаб ҳам кўрмаган экан.

ОЙДА СУВ БОРМИ!

АҚШда кичик ҳажмли сунъий йўлдош яратиш бўйича кўрик эълон қилинди. Унинг вазифаси Ойнинг кутб бўйи минтақаларида сув қидириш топишдан иборат бўлиши керак. Сунъий йўлдош 1992 йили учирилиши лозим. Ойда сув қидириш бўйича олиб бориладиган тажриба салкам бир йил давом этади.

Авжи ёз бошланган, доройи чумак уриб, марварид доналари шира бойлаган пайт. Тўй мавсуми бошланган, бозорларда одам гужгон ўйнайди. Белбоғига пичоқ осиб олган девқомат йигит қора мунчокдай товланаётган узум бошларини кўтариб кўз-кўз қилади, оғзидан бол томиб, молини мактайди:

— Кеп қолинг Фарғона чиллакисига, лабингизни лабингизга қовшарлаб қўяди...

Бозор айланиб юрган Наби ака узумдан бир дона еб кўриб, юзини буриштирди:

— Нима бало, токни сирка билан сугорганмисиз, йигит?

— Озгингизга қараб гапиринг, отахон, бу — машҳур олимларимиз яратган янги навнинг узуми!

— Бунинг ўрнига майизбоп тоқлардан ўстирсанглар бўлмай-дими?

— Унда узумчилик бўйича докторлик диссертацияси ёзаётган олимларга иш қолмайдиди, — деб қулди йигит киноя билан.

«Қизиқ, илгариги шираси тилни ёрадиган майизлар қани, — ҳаёлидан ўтказди Наби ака. — Нима учун «хитирочи» олимлар йўқолиб кетаётган навларни тиклаш ўрнига, янги нав яратдик, деб жар солишади. Сиркага ҳам ярамайдиган бемаза узум кимга керак ахир?»

Дарҳақиқат, узок йиллар Самарқанддаги Киров номи колхозда бригадирлик қилиб, 1948 йили тоқзорнинг ҳар гектаридан 248 центнер кишмишбоп узум етиштириб, Социалистик Меҳнат Қаҳрамони унвонига сазовор бўлган Наби ака Аҳмедовнинг обаки узумини яратган олимлардан ранжишида жон бор эди, албатта.

Гап шундаки, Сочак деганда восарга, тоифи, ҳусайни, доройи, хушбўй мускат, қора кишмишлар билан иттифоқимизда шухрат қозongan соҳибкорлар кўз олдимизга келади.

— Узум етиштириш ўзбек-тожик халқларининг қон-қонига сингиб кетган, — дейди сочакли машҳур соҳибкор Наби ака биз билан қилган суҳбатда. — Йқин-қингача бу соҳа ноҳияда асосий тармоқлардан ҳисобланарди. Деҳқон хонадони шода-шода узум, қоп-қоп майиз билан фаровон бўларди. Ҳа, 30—40 йил илгари узумчилик энг юксак чўққисига чиққан давр эди, десам, ишонаверинглар. У вақтларда машина, минерал ўрит тушимизга ҳам кирмасди. Барча ишлар техникасиз, қўлда бажариларди. Жўяклар чуқур чопиларди, бегона ўтлар илдиш-пидиши билан йўқ қилинардик. Ток атрофини очиб, ортиқча илдишларни кесиб ташлар эдик. Баҳорда галтак араларларда эски паҳса девор тупроғини нурига аралаштириб ток тағига кўмар эдик. Бу ишни ток кўмганда ҳам такоррлаб, чилла суви-

га роса қондирар эдик. Серҳосил новдалар қолдирилиб, хомақилари кесиб ташланарди. Пушталар тез-тез чопилар, ток новдалари эса йирик-йирик кесаклар устига ётқизирилиб қўйиларди. Шундай қилинганда улар ҳаво ва қуёш нуридан баҳраманд бўлар, чиниққан, бақувват новдаларга ҳар қандай касаллик таъсир қилмас эди. Дори деган дарди харинани токка яқин йўлатмас эдик. Шунда ҳам узумдан тонна-тонна ҳосил олардик...

Дарҳақиқат, Наби аканинг куйинганича бор. Хўш, қани ўша тилларда дoston бўлган майизбоп узумлар? 1968 йилги ҳисоб-китоб маълумотларига кўра, иттифоқимиздаги 1 миллион 79 минг гектар тоқзорнинг 85 фоизини мусалласбоп, 12 фоизини хўраки ва атиги 3 фоизини майизбоп навлар ташкил қилар экан.

Тажрибали соҳибкорларнинг айтишича, кейинги кунларда тоқчилик илмий амалиётига эътибор берилмай қўйилган. Майизбоп тоқларни семон ходаларга кўтаришга нисбатан, эски усулни қўллаганда кўпроқ ҳосил берар экан. Аксариyat кўп жойларда тоқлар захлатиб сугорилиши натижасида новдалар ҳаддан ташқари ровлаб кетади. Ҳаво исиганда сув буғланади ва узум шўр касалига йўлққади. Ток кесиш, хомток қилишда, сугоришда, уни очиб, қўмишда соҳибкорларнинг тажрибасига амал қилинмай, ишлар оммавий равишда бажариларди. Кўп жойларда ток тағига эски тупроқ, паҳса кесаклари ўрнига хилма-хил дорилар солинадик.

Илгари узилган узумлар кажавада ташилар, эзилмас, уларга озор етмас эди. Ҳозирги кунда эса қутилар устма-уст қўйилгани учун узум эзилади, сифати бузилади. Асл соҳибкор обжўшга босилган узумни сомон билан сувалган маҳсус майдонларда қуритиб, тилларанг ширин-шарбат майиз тайёрлайдилар. Сувалган ер обжўш сувини ўзига тортади, натижада узум тез қурийдик. Афсуски, ҳозир майиз қуритишда айрим нотўғри тавсиялар туфайли соҳибкорлар панд еб қолмоқдалар. Масалан, улар майизни асфалт устида қуритишдек нотўғри усулни қўллашмоқда. Узум асфалт майдонга ёйилганда шираси оқиб, бир-бирига ёпишиб қолади, таъми йўқолади, сифати бузилади. Чунки асфалт қуруқ ер сингари узумнинг сувини ўзига тортиб олмайди, натижада унинг қуриш муддати ҳам узайиб кетади.

Яна бир муаммо шуки, айни мавсум кизигида баъзан ёмғир ёғиб қолади. Очқ майдонда қуритилаётган майиз устини ёпишга ҳамиша пленка топилавермайди. Бу ҳам етмагандек, узум узини мавсумида маҳсулотни қайта ишлаш корхоналари ҳосилини вақтида қабул қилиб олиш қўвватига эга эмас. Тайёр ҳосил кунлаб

завод остонасида туриб қолиб чирийдик, шираси сел бўлиб оқадик. Табиийки, бундай пайтларда унинг микдори камайиб, нархи пасаяди. Бу эса ёз бўйи тер тўккан соҳибкор меҳнатини қадрсизлантиради.

Маълумки, 1985 йили эълон қилинган ҳукуматимиз қарори ичкилик шайдоларининг ўпқонига қопқоқ бўлди. Ўткир даражали ичимликлар, кучли винолар ишлаб чиқариш кескин камайди, захри қотил билан савдо қиладиган дўконлар эшигига тамба қўйилди. Бунинг натижаси ўлароқ турли жиноятлар, фалокатлар, ишга чиқмасликлар анча товисилди. Аммо калтакнинг икки учи бўлганидек, маъмурий лавозимдаги баъзи ҳовлиқма амалдорлар бўрқ ол деса, бош олди қабилида иш тутдилар: ичкилик-бозорликка қарши кураш баҳонасида 314 минг гектар тоқзорларни тағ-томири билан қўпориб ташладилар. Вино ишлаб чиқарадиган юзлаб заводлар ёпилиб, жуда катта пулга сотиб олинган қимматбаҳо мосламалар йўқотилди. Натижада инсон умрига умр қўшадиган, жаҳон бозорида доим шоҳсупани эгаллаб келган, минг хил дардга даво бўлган шифобахш узумлар патаврат топти, тўю тантаналар беазаги бўлган «шампан» виноси, йиллар давомида ота-боболаримиз дори-дармон сифатида истеъмол қилиб келган набиз, мусаллас сингари хуштаъм ичимликлар бутунлай бадарға қилинди. Табиийки, тоқзор қуриган жойда узум ҳам, майиз ҳам бўлмайди. Модомики, шундай экан, ҳозирги коинот асрида бир кило майизнинг нархи 8 сўмга кўтарилиб, осмонга чиқиб кетганига ажабланиш мумкинми?!

Маълумки, ўзбекнинг тўй-тўмоғи ҳовла, нишолдасиз, майиз, новотсиз ўтмайди. Қизиги шундаки, бозорда хандон пис-танинг бир килоси 20 сўм, бодом 10 сўм, ёнғоқ 7 сўм, туршак 5-6 сўм бўлса, фақат маошга яшайдиган меҳнаткаш халқ дастур-хонга анқонинг уруғини тортар-дими? Майли, бўлари бўлди, бўёғи синди, дегандай, ўтган хатоларни тузатишимиз лозим. Мингглаб гектар майдонда кўпориб ташланган тоқзорларни, бутун дунёга машҳур бўлган Ўзбекистон майизи шухратини қайта тиклашимиз керак.

Илова: биргина Самарқанд ноҳиясида йилга 6 минг тонна, вилоят бўйича эса, 15 минг тонна майиз тайёрланади, шундан 11 минг тоннаси Умумиттифок фондига жўнатилади. Шундан хулоса чиқариб олаверинг, бир майизни қирқ бўлиб ейдиган хотамтойлар.

А. ИСОМИДДИНОВ,
А. МУҲАММАДАЛИЕВ
Самарқанд вилояти

«НАВОЙЙ» КЕМАСИ

Жумҳуриятимиз аҳли жаҳон маданиятининг буюк намояндаларидан бири, адабиётимизнинг улуг бобокалони Мир Алишер Навоий таваллудининг 550 йиллигини тантанали нишонламоқда. Феодал урушлар авж олган, тахт ва мансаб йўлида шох ва шаҳзодалар ўзаро курашаётган бир даврда яшаб ижод этган Навоий туркий халқлар адабиёти, маданиятини шундай юксакликка кўтардики, шоирнинг номи ўша даврдаёқ халқларни тинчликда, ҳамкорликда ва дўстона яшашга даъват этувчи рамзи бўлиб хизмат қилди. Мутафаккирнинг нияти шунинг учун ҳам улуг эдики, у барча халқларнинг ирқи, ижтимоий келиб чиқиши, ривожланиши даражасидан қатъий назар барчанинг тинч-тотув яшашини истарди.

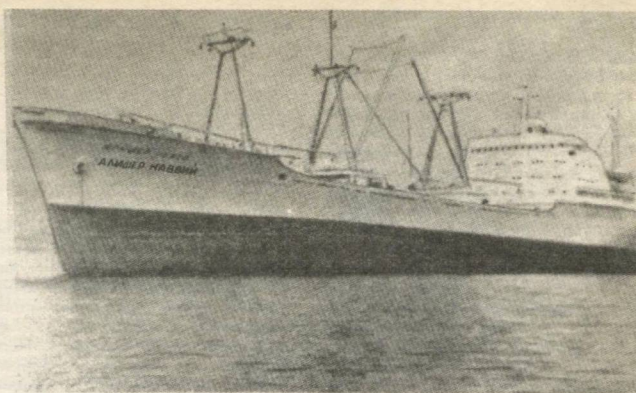
Бизнинг замонимизда ҳам улуг бобомизнинг ниятлари, орзу-истаклари умумбашарий тус олганлигини кўраемиз. Ижтимоий тузуми турлича бўлган давлатларнинг тинч-тотув яшаш, ядро уруши ҳавфининг олдини олиш, инсониятни, она сайёрамизни сақлаб қолиш йўлида ибратли ишлар қилинаётгани ҳаммага маълум. Дўстлик, умуминсоний масалаларни ҳал қилишда ҳамжихатлик билан ҳаракат қилиш, инсоний масалаларни ҳал қилишда байналмилал аъёнларни тиклашга интилиш ҳаракати кучаймоқда. Ҳазрат Навоийнинг орзу-умидлари эндиликда рўёбга чиқмоқда, десак муболаға бўлмайди. Бу улуг мақсад йўлида устод рамзий маънода ҳамон сафимизда.

СССР денгизчилигида мамлакат байроғи билан чет эл сафарларида чиқадиган кемаларнинг 20 га қисми Ўзбекистон билан боғлиқ. Совет денгизчилигидаги кемаларнинг анчаси ёзувчи ва шоирлар номи билан юритилади. Сувратли қилиб айтганда Тинч ва Шимолий муз уммонларида, Эғай денгизи, Қора денгиз ва Азов денгизига «Ҳамза», «Садриддин Айний», «Михаил Луконин», «Якоб Колас», «Мухтор Аvezов», «Сергей Смирнов», «Владимир Маяковский» сингари адабиётчилар флоти хизматда.

Шарқнинг улуг фарзанди номи

билан аталадиган «Алишер Навоий» теплоходи Ёзувчилар флотидаги энг тўнгич кемалардан бўлиб, мамлакатимиз буюртмаси билан Югославиянинг Риека заводида қурилган. У 1969 йилда Владивосток шаҳрида сувга туширилди. «Навоий» кемасининг ҳаракат чизиги Владивосток — Иококусүко — Сингапур — Сидней — Сан-Франциско шаҳарларидан ўтади. У ерларга дон, техника қурилмалари, мих ва турли хўжалик буюмлари етказиб беради. «Навоий» кемаси Владивосток соҳилида сувга туширилган дастлабки кундаёқ ушбу қувончли хабар Ўзбекистон жамоатчилигига — буюк мутафаккир номи билан аталадиган Навоий шаҳри аҳолисига етиб келди. Ўзбек адабиётининг асосчисига ҳурмат, унинг ғояларига содиқлик рамзи бўлган ушбу кема ўзининг 20 йиллик фаолияти давомида Америка, Англия, Япония, Канада, Янги Зеландия, Австралия, Ҳиндистон, хуллас Африка қитъасидан бошқа барча чет эл соҳилларида бўлди. Шунингдек, «Алишер Навоий» кемаси СССР — АҚШ, СССР — Канада, СССР — Япония Дўстлик жамиятларининг аъзоси ҳамдир.

Табиийки, кема бўсағасига қадам қўйган ҳар бир чет эллик кема номи билан қизиқади. Денгизчиларимиз Навоий ва унинг ижодий фаолияти ҳақида уларга мароқ билан ҳикоя қилиб берадилар. Шунини таъкидлаш ўринлики, кеманинг 32 кишилиқ жамоасининг кўпчилиги ҳозир улуг адабнинг ҳаёти ва фаолияти ҳақида хорижларга инглиз тилида маълумот бера олади. «Навоий» кемасига ташриф буюрган ҳар бир киши унинг номи билан боғлиқ лавҳалардан катта маълумотга эга бўладилар. Жумҳуриятимиз жамоатчилиги, айниқса Навоий шаҳридаги оталиқ ташкилотлар кемага кўмак бермоқда. Бу соҳада Навоий шаҳар ижроия комитети, Навоий шаҳар халқ маорифи бўлими, шаҳардаги пионерлар уйи ҳамда 16-ўрта мактаб ўқувчилар жамоаси томонидан ҳар йили ўнлаб нусахада Навоий асарларидан кемага юборилиб, ўз бурчларини садоқат

«Алишер Навоий» кемаси бандаргоҳда.

«Бухоро» кемаси навбатдаги сафарга — япон диёрига йўл олди...

билан адо қилмоқдалар. 1975 йилдаёқ оталиққа олинган ташкилотлар томонидан юборилган жиҳозлар асосида кемада музей ҳамда буюк шоир — «Навоий» бурчаги ташкил этилган.

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси ҳамда Навоий номидаги жумҳурият адабиёт музейи ташаббуси билан кемага шоирнинг 10 жилдлик асарлари, унинг ижоди, ҳаёт йўлини акс эттирадиган тадқиқот асарлари юборилди. Мутафаккир номидаги пионерлар уйи жамоаси эса унинг мўйқалам соҳиблари чизган каттакон суратини софга қилди. Чет элликларга намойиш этиш учун «Ўзбекфилм» киносилари томонидан «Навоий» филми кемага софга тарзида инъом қилинди. Ҳозир Навоий бурчагида ўзбек классик адабиётининг ўзбек, рус, чет тилларидаги нодир асарлари, тантаналар муносабати билан тайёрланган жилдлар китоб ва рисола-

лар, газета ва журналларда чоп этилган мақолалар алоҳида кўргазмадан ўрин олган. Кираверишда, кўзга яққол ташланадиган жойга эса Мир Алишер Навоий сурати ўрнатилган.

Кемада тўпланган материаллар, ўзбекистонлик ҳамда чет эллик меҳмонлар билан ҳамкорликда Навоийхонлик кунларини ўтказишга имкон беради. Ушбу анжуманларда жамоа шарқона кийинади, ўзбек миллий таомлари билан чет эллик меҳмонларга илтифот кўрсатилади. Бу эса жаҳон халқларининг Навоий ҳақидаги билимларини бойити, халқларни бир-бирига яқинлаштиради.

Салкам чорак асрдан буён Тинч океани — баҳри муҳитда сузиб юрган, тинчлик ва дўстлик элчиси бўлган «Навоий» кемасининг сафари доимо беҳатар бўлсин!

Шодмон ҲАЙИТОВ

Сукунат қўйнида мудрайди борлиқ,
Кўл узра йўрғалар мавжлар қўшини.
Тўлқинлардан паноҳ излайди балиқ,
Мавжларга уради қушлар тўшини...

Агар «Известия» газетасининг 1989 йил 8 март сониди «Махфийлик бекор қилинди» сарлавхали ахборот босилмаганида, биз ҳам журъат қилиб бу мавзуда ёзмаган бўлур эдик. Ушбу ахборотда шундай жумлалар бор:

«Қозғоғистон иқтисодий ҳаритасида сўнгги «доғ» барҳам топди. СССР Улқа машинасозлик министрилигининг энг йирик корхоналаридан бири Каспийбўйи тоғ-металлургия комбинати фаолиятида махфийлик режими бекор қилинди. Мазкур корхонада 2000-йилгача уран ишлаб чиқариш ва уни қайта ишлаш бир неча марта қамайди. Шундай қилиб мамлакат мудоффа саноати тинчлик манфаатларига хизмат қила бошлади».

Бу албатта мамлакатимизда ошқора иш юритиш одат тусига қира бошлаганидан далолат беради. Лекин ҳали бизнинг жумҳуриятимиз иқтисодий ҳаритасида ҳамон «ёпик» иш юритишнинг давом этапти. Масалан, Навоий тоғ-металлургия комбинати мана ўттиз йилдан буён «мулқао махфий» фаолият кўрсатмоқда. Ҳатто бу корхонада ишлаётган кишиларга қилган меҳнатлари учун давлат мукофотлари ҳам махфий равишда берилди. Корхонада Социалистик Меҳнат Қаҳрамонлари, Ленин ва СССР Давлат мукофотларининг унвондорлари ҳам бор. Комбинат директори Н. И. Кучерский икки марта Давлат мукофотиغا сазовор бўлган. Хўш, қайси хизматлари эвазига? Навоийда ҳозиргача бу ҳақда гап очиш мумкин эмас. Уртоқ Кучерскийнинг ўзи ҳам СССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатилган сайловолди йиғилишида бу саволга жавоб беришдан бош тортиди.

Навоий тоғ-металлургия комбинати жумҳуриятимиздаги бир неча энг йирик саноат корхоналарини бирлаштирган. Хизмат тақозоси билан корхонанинг айрим тармоқларига боришга тўғри келганди. Афсуски, ўша пайларга бу ҳақда ёзиш қатъий ман этилган эди. Асл сабаблар эса, ҳанузгача маълум эмас. Утган йили мазкур корхона ўзининг 30 йиллигини нишонлади. Айтиш керакки, унинг ишга туширилиши Навоий, Зарафшон, Учқудуқ каби шаҳарларнинг

МУҲОКАМА, МУЛОҲАЗА МУНОЗАРА

Маҳмуд МАРДИЕВ

ИДОРАВИЙ ТЎСИҚЛАР

бунёд этилишига асос бўлди. Биз бунинг ҳеч қачон инкор қилмаймиз.

Вилоят, жумҳурият бўйича йнғма ахборотларни кўздан кечирсангиз, мазкур корхонанинг ишлаб чиқараётган маҳсулотлари ҳақида лом-лим дейилмайди. Нега? Яна ўша гап — бу ҳақда гапириш мумкин эмас. Ёки СССР «Навоий-азот» ишлаб чиқариш бирлашмасини олайлик. Бу бирлашма атроф-муҳитни шу қадар бўлғамқоқдики, баъзан нафас олиш учун қийналасан киши. Албатта бунинг министрлик ходимлари билмаслиги мумкин эмас, улар бирор чора кўриш ўрнига елка қиснади. Ахир ўзлари ҳавоси мусоффо жойлардан туриб, «Навоийазот» бирлашмаси ҳисоботларини қабул қилишда ва кўрсатма беришдади. Навоий Электрохимия заводи СССР Минерал ўғитлар ишлаб чиқариш министрлигининг раҳбарлигида ишлайди. Бу корхона ҳам Навоий осмонининг сариқ тутунлар билан қопланишига «ҳисса» қўшаётир. Улкамизнинг таниқли олимлари С. Зиёдуллаев, С. Усмонов ва бошқалар «Қишлоқ ҳақиқати» газетасида (1988 йил, 17 июл) босилган «Ошқоралик ва адолат» мақолаларида шундай ёзадилар: «Совет ҳокимияти йилларида Ўзбекистонда саноат кенг ривож топди. Унинг маҳсулоти фақат жумҳуриятнинг эмас, балки бутун мамлакат эҳтиёжини қондиришга мўлжаллангандир. Жумҳуриятда иттифоқдаги кимё саноати корхоналарининг 10 фоиздан ортиқроғи жамланган. Улар мамлакат учун зарур маҳсулот ишлаб чиқариш билан бирга атроф-муҳитни кўп даражада флос қилмоқда. Буларнинг ҳаммаси социал оқибатларга олиб келди, касалликлар кўпайди, болалар ўлими ўсди, бола туғиш ёшида бўлган аёллар саломатлиги ёмонлашди».

Мақола муаллифларининг қуйидаги фикрлари ғоят қимматлидир: «Жумҳуриятда миллий даромадларни белгилашда фойдали қазилмаларни қайта ишлашдан олинган реал даромад ҳам кўзда тутилмайди. Ўзбекистон рангли металллар, рух, мис, қўроғшнинг, газ қазиб олишда мамлакатда етакчи ўринларнинг бирини эгаллайди. Бу ердаги умумиттифоқ тасарруфида бўлган йирик саноат корхоналарининг маҳсулотлари ҳам ҳисобга қирмайди. Бордию масалалар Маркснинг меҳнат қиймати ҳақидаги назарияси нуқтаи назаридан ёндашадиган бўлсак, у ҳолда Ўзбекистонда ишлаб чиқарилган миллий даромад фойдаланилганидан 4,4 миллиард сўм ортб кетади».

Агар улқамиздаги саноат корхоналари Ўзбекистон министрликларининг ихтиёрига ўтказилмас экан, ижтимоий-иқтисодий турмушимизда ўзгариш бўлмайди. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ишлари барбод бўлаверади.

«Ўзбекистон коммунисти» журналининг 1989 йил 3-сониди Б. Миринский бу аҳволни жуда тўғри изоҳлайди. Шаҳарлардаги кон бошқармаси ва қурилиш бошқармаси Навоий кон-металлургия комбинатининг йирик бўлинмаларидир. Унинг «соҳиблари»дан берухсат мактабга тарбия муассасаларини қуришга жой ажратишдан бошлаб, турар-жой таъминотига бўлган бирорта масала амалда ҳал қилинмайди. Нақадар ғалати туюлмасин, бу шаҳарларда маҳаллий партия ва совет идоралари етакчи рол ўйнамайди. Ваҳоланки, «Партиянинг ҳозирги шарондаги миллий сиёсати» (КПСС ҳаракат дастури) «Иттифоқдош республика территориясидаги ерларга ундаги конларга, ўрмон, сув ва бошқа табиий ресурсларга эгалик қилиш ва тасарруф

этиш ҳуқуқига эга бўлиши керак», деб алоҳида таъкидланганки, бу ҳақиқатдан ҳам даврининг энг долзарб масаласилигидан дарак беради.

— Шаҳар уй-жой қурилиши кўпроқ Марказдаги «хўжайин»ларнинг ҳимматиға боғлиқ, — дейди шаҳар ижроқўми вакили Людмила Аҳадовна. — Уларнинг рухсатисиз шаҳарда бир гишти инкинчи жойга олиб қўя олмаймиз.

Шунингдек, шаҳар саноат корхоналарига қаршали боғчалар билан халқ маорифига қарайдиган болалар муассасалари ўртасида ҳам осмон билан ерча фарқ бор. Шаҳарда энг ғариб болалар боғчалари халқ маорифи бўлимига қарайди. Уларда арзимаган таъмирлаш ишлари ҳам бир йилга чўзилди. Баҳона — хомашё йўқ. Юқоридан текширувчилар келганда эса, саноат корхоналаридаги боғчаларни кўрсатиш билан ҳақиқий аҳвол яшириб келинаверади. Қизиқ, унда шаҳар Совети ижроия комитети раҳбарлари нима қилиб ўтирибди? «Бутун ҳокимият Советларга!» деган широнинг қадар-қиммати қаерда қолди? Шаҳарнинг хўжайини аслида ким? Ижроқўми ёки тоғ-металлургия комбинатими? Ҳар иккаласи ҳам дейиш мумкин. Демак, Навоийда ўттиз йилдан бери кўш ҳокимиятчилик ҳукм суриб келмоқда. «Иттифоқдаги республикаларда уларнинг суверен ҳуқуқларини кенгайтириш: ўз-ўзини бошқариш ва ўзини-ўзи пул билан таъминлаш асосида иқтисодий ва ижтимоий соҳага раҳбарлиқни қайта қуришнинг умумий принциплари» лойиҳасида таъкидланганидек, «Бошқарувда маъмуриятчилик, буйруқбозлик, бюрократик усуллар истиқбол қилди, кўпгина вазифалар марказга кўчди. Иттифоқ министрликларининг ўз амрини ўтказиши қучайди».

Ишлаб чиқаришга бундай муносабатда бўлиш туб аҳоли манфаатлари билан ҳисоблашмаслик ақидасини юзага келтирди. Миллий муносабатларни соғломлаштириш деганда албатта ана шундай жиҳатларни ҳисобга олиш керак.

ВРАЧ МАСЛАХАТИ

ПАРҲЕЗ

Инсон саломатлигини муҳофаза қилиш ва унинг мустаҳкам бўлишини таъминлашга имкон берадиган халқ табобатидаги омиллардан бири парҳездир. Парҳез сўзини эшитиш биланоқ кўпчиликнинг тасаввурда тўғри овқатланиш қоидалари, касаллик даврида ёқмас овқатлардан ўзни тийиш ёнки айна шу даврда шифобахш овқатларни истеъмол қилиш зарурилик қаби тушуналган пайдо бўлади. Ваҳоланки, парҳез тушунчаси юқорида айтиб ўтилганлар билан бир қаторда, муолажа учун қўлланиладиган талайгина бошқа табдирларни ҳам ўз ичига олади.

Масалан, беморлар учун касалликнинг тури ва унинг кечиб жараёнига қараб турли хил тавсиялар берилди. Хусусан: фаол ҳаёт тарзидан тинч-осойишта ҳолатга ўтиш, яъни ётиб ором олиш. Шунингдек, беморлар учун озода, ҳавоси тоза, сокин, мўтадил ҳароратли қулай жой бўлиши лозим, мунтазам ва меъёрида тўғри овқатланиш, доридармонларни тартиби билан ўз вақтида қабул қилиш, меъёрида ҳаракат қилиб, бадантарбия билан шугулланиш, вақти-вақти билан сурғи қилиб, ичини тозалаш ва ҳаммомда чўмилиш қаби муолажалар...

Хўллас, парҳез сўзининг маъноси маълум бир омил билан чекланиб қолмайди, балки касалликнинг тузалишида бемор амал қилиши ва қўланиши лозим бўлган, бир-бирига узвий равишда боғлиқ бир қанча муолажа усулларига риоя қилиш қаби тушуналари ўз ичига олади. Масалан, овқат парҳезидан ташқари, иқлим-шароит парҳези,

ҳаракат парҳези, дори-дармон парҳези ва ҳоказоларга риоя қилишни тақозо этувчи турли хил табдирлар борки, буларга тўғри ва тўлиқ амал қилинса, дардманднинг тезда соғайиб кетиши учун имкон тугилади.

Парҳезни фақат беморларгагина тавсия этмасдан, унга соғлом одамлар ҳам амал қилмоғи лозим. Аслида соғлом одамлар учун парҳез алоҳида маъно касб этади. Беморлар учун белгиланган парҳез қатъийлиқни талаб этса, соғлом кишилар учун касалликнинг олдини олиш мақсадида, яъни муҳофаза моҳиятига эга бўлади.

Ақсарият ҳолда, касалликнинг келиб чиқиши ва унинг кечишида оддий омилларнинг бузилиши ёхуд тўғри овқатланишга риоя қилмаслик асосий сабаблардандир. Шунинг учун ҳам азалдан халқ орасида парҳез сўзи энг аввало, тўғри овқатланиш маъносини касб этган. Аслида эса, парҳез деганда касалликнинг тезда тузалиб кетиши учун

амал қилиниши лозим бўлган барча шарт-шароитлар ҳам тушунилади.

Демак, ҳар бир касалликнинг даволаниши учун ўзига хос парҳез зарур экан. Дори-дармонлар ва даволаш усулларининг нафли бўлиши учун маълум шарт-шароитларга риоя ва амал қилинмоғи лозимки, бунинг парҳез деб тушунаимиз. Масалан, терида учрайдиган баъзи бир касалликларни даволашда офтоб нури ёки сув тегмасин деган тавсиялар берилса, ошқозон-ичакларнинг рясаларини даволашда эса, овқатланиш йўл-йўриқларига риоя қилиш, юқори ҳароратли беморларга ётиб даволаниш қаби тавсиялар берилди.

Бунга ўхшаш мисолларни кўплаб келтириш мумкин. Лекин аҳамиятлиси шундаки, касаллик соғайишда парҳез қонунларига ўз вақтида тўғри амал қилиниши ҳам муҳим аҳамиятга эгадир.

Абдулҳамид АБДУЛАХАТОВ

МОЗИЙ ҚАЪРИДАГИ ҲАҚИҚАТ

Мозийга мурожаат этиш, олис тарих саҳифаларининг дуру гавҳарларини қидириб топиб, қайтадан ўз халқи маънавий мулкига айлантириш ҳамisha савобли ва эзгу иш ҳисобланган. Файзулла Бойназаровнинг «Антик дунё»¹ китобини ўқир экансиз, энг аввало ана шу нуқтаи назардан қониқиш ҳосил қиласиз. Муаллиф антик дунёдан ўтмишдошларини қидиради, аждодлари бўлган бо-бокалонлари билан дардлашади, ботинан улар билан фикрлашади. Ўзи айтганидек Аму (Окс), Зарафшон (Политамет), Сир (Яксарт) дарёларининг тўлкинида оқади. Мароканд, Наутак, Херион, Киропил, Александр, Эсхата шаҳарларининг қадимий вайроналарини ҳаёлан тиклайди. Спитамен каби ватанпарвар ва жасур ўғлонларнинг дардига шерик бўлади. Олис Македонияга келин бўлиб тушган, ўзининг гўзаллиги ва шарқона либоси билан Оврупо шоҳини мафтун этган сўғдиёналик Роксананинг изларини қидиради. Айни чоғда, Ўрта Осиёнинг антик даврларида яшagan турли хил қабиалар — масагет, сак, скиф, сўғдийларнинг бир тан, бир жон бўлиб босқинчи ёвга қарши курашганликларини ўша давр тарихчиларидан эшитиб қувонади, уларни жаҳоннинг улуг алломадари қаторида беҳад қадрлайди. Негаки, бу муаррих адиблар ўлкамизнинг антик оламини ҳазон бўлмас боғу роғларга, сўлимас гулзорларга, адоғи йўқ ҳикоятлар гулшанига айлантириб кетди. Истеъдодли олим Файзулла Бойназаров ўз асарида шу антик «даракт»ларни қайтадан пайвандлайди, «гулзор»ларга оро беради, ҳикоятларни давом эттиради. Аниқроғи, Ўрта Осиёнинг антик оламини яхлит бир гулдас-тадай ўқувчи кўз ўнгига қайтадан «кашф» этади.

Қачонлардан буён ўзимизнинг антик дунёмиз ҳақида тасаввурларимиз саз ва тарқоқ, изланишлар бир тўхтамга келмасдан сочилиб ётарди. Ф. Бойназаров ўз асарида ана шу тарқоқ фикрларни, сочилиб кетган сўзларни бир «қолип»га тўпплаб, хайрли ишга қўл урган.

Маълумки, жўғрофий шароити кулай, иқлими мўътадил, оқар сувлари тоза ва тиник, ерлари ҳосилдор, яйловлари фараҳбахш бўлган Ўрта Осиё ва Ўзбекистоннинг қадим-қадимданоқ бутун дунёнинг, подшоҳлар, лашкар-бошилар диққатини оҳанрабодай ўзига тортганлиги бежиз эмас. Бироқ Ўзбекистоннинг, яъни Турон ўлкасининг ана шу гўзаллиги унинг бошига озмунча қулфатлар келтирмади. Эраמידан ол-

динги III асрда Александр Македонский (Искандар Зулқарнайн) VII асрларда араб босқинчилари, XIII асрларда мўғул босқинчилари, Хитой, Манжур, қалмоқ ва бошқалар бу ўлкага қарши неча бор юриш қилдилар, бойликларини талаб кетдилар. Эрк истаганлар қурбон бўлдилар. Лекин ҳар қандай зўравонлик ва талон-тарожлар ҳам бу халқ ирода-сини бука олмади, бунинг моҳияти — маънавий куч-қудратнинг қаҳрамонона ўтмиш билан чамбарчас боғлиқлигидадир. Шунинг учун ҳам Файзулла Бойназаровнинг мазкур китоби алоҳида аҳамият ва салмоқ касб этади.

Асарда антик даврнинг Геродот, Квинт Курций Руф, Плутарх, Арриан, Диодор, Страбон, Помпей Трог ва Юстин каби машҳур олимларининг фикр-мулоҳазалари, тарихий кузатишлари, кундаликлари ва хотиралари кенг таҳлил доирасига тортилади. Мазкур китобни ўқигандан сўнг юқоридаги антик дунё олимларининг кимлиги, шахси, ҳаёти, биографияси ҳақида, уларнинг инсоният олдидаги буюк хизматлари хусусида ёрқинроқ тасаввурга эга бўламиз.

Масалан, тарихий насрнинг отаси, машҳур грек тарихчиси Геродотнинг скифлар ўлкасига келиши, уларнинг яшаш тарзи, урф-одатлари билан танишганлиги, қадимги скифларнинг Волга, Дон, Днепр, Дунай атрофларида ҳам кенг тарқалганлиги қизиқарли баён этиб берилади. Геродот, шунингдек, Европа, Осиё ва ҳатто Африкадаги кўпгина қабиалар, элатлар ҳаёти ва урф-одатларидан ҳам маълумот берган эди.

Муаллиф кўпчилик илм аҳлига у қадар таниш бўлмаган Квинт Курций Руф ҳамда унинг «Александр Македонский тарихи» номи китоби ҳақида ҳикоя қилади. Курций Руф Александр Македонский тарихини яратишда аниқ далилларга таянади, айниқса Окс (Аму), Яксарт (Сир) ораллигида рўй берган тарихий воқеаларни кенг ва атрофлича тасвирлайди, ўз муносабатини билдиради. Александр Македонскийнинг Сўғдиёнага юриши, Киропил шахрини олишда ниҳоятда қийналгани ва бошидан яралангани сўғдиёналикларнинг Александр Македонскийга жуда қаттиқ қаршилиқ кўрсатганидан далолатдир. Айниқса Сўғдиёна халқининг миллий қаҳрамони Спитаменнинг мардлиги таъсирчан баён этилган. Эрон шоҳи Доронинг саркардаси Бесс ўз шоҳини ўлдиради. Спитамен ўз подшоҳини ўлдирган хонини Александр-

га тугати беради, бироқ ўзи Аликсандрга бўйсуншдан бош тортади.

Курций Руф скифларнинг донолигини, инсоннинг кўзига қараб туриб, унинг ички дунёсини билиб олиш қобилиятларини ҳолисона кўрсатиб берганлиги айтилади. Курций Руф ёзади: «Жисмоний жиҳатдан бақувват бўлган скифлардан 30 киши ўлимга маҳкум этилганда, улар ўлимдан ҳам қўрқмасдан, халқ кўшикларини баралла айтиб борардилар».

Искандар ўлимга тик боққан бундай инсонларни озод этиб юборади. Бошқа бир ўринда эса Спитаменнинг бошини кесиб келтирган хонин хотинини лагердан ҳайдаб юборишни буюради. Эрига хонинлик қилган хотин ўзига садоқатли бўлишдан маҳрум, дейди саркарда.

Эраимизнинг 90—95-йилларида Кичик Осиёнинг Вифини деган жойида дунёга келган тарихчи Арриан ҳам «Александрнинг юриши» китобини ёзади. Асарда Александр Македонскийнинг Эронни олгандан сўнг Ўрта Осиёга қилган юриши тасвирланган. Мазкур китобда сўғдиёналикларга қарши юришда Александр икки марта оғир яраланган, кўп тафотлар бергани, Кратер каби машҳур лашкарбошиларида ажралгани ҳикоя қилинади.

Тадқиқотчи ўз китобида тарихчи Диодор, Помпей, Трог ва Юстин кабиларнинг асарларини ҳам чуқур таҳлил қилади. Тарихчи Диодорнинг Ўрта Осиё халқлари — саклар, скифлар, масагетлар ва сўғдийлар урф-одати,

уларнинг тирикчилик усуллари, ватанпарварлигини ҳолисона кўрсатиб ўтгани таъкидланади.

Машҳур географ адиб Страбоннинг халқларимиз, Ватанимиз тарихини, жўғрофий шароити, табиатини тасвирлаб беришидаги хизматлари мамнуният билан тилга олинади. Страбон Ўрта Осиё, Қозоғистон, Амударё ва Сирдарё ораллигидан ва то Каспийгача ҳудуд табиати, сувлари, яйловларини кенг таъриф этади. Аммо Страбон Яксарт (Сирдарё) Каспий денгизига қуйилади, дейлиши мунозарали эканлиги ҳам айтиб ўтилади.

Китобда Александр Македонский даврида яратилган «Тарихий кундаликлар» номи асар ва унинг антик дунё тарихидаги омиларни аниқлашдаги аҳамияти тўғрисида қизиқарли мулоҳазалар билдирилади.

Шунингдек, «Авесто» ҳақида ва унинг Ўрта Осиё, Эрон, Афғонистон халқлари, шажаралари, бу жойларда ҳукмронлик қилган сулолалар, оила ва уни бошқариш тартиблари ҳамда урф-одатларнинг кейинги давр халқлари ҳаёт тарзига таъсири изчил таҳлил этилади.

Ф. Бойназаровнинг «Антик дунё» китобини, ўтмиш авлодларимиз шажараси, деб аташ мумкин.

Мустафокул КАРИМОВ.
Жиззах Давлат педагогика
институтини ўзбек адабиёти
кафедрасининг мудир, доцент

¹ Антик дунё, Тошкент, «Меҳнат» нашриёти 1989 йил.

Дарактлар, дарактлар, бўйчан дарактлар,
Рутубат ҳаводан ўйчан дарактлар.
Бугуннинг захрини олсангиз шимиб,
Қайтармикан ана мусаффо вақтлар?

Ш. Иброҳимов туширган сурат

МАЙСАЛАРГА САЖДА ҚИЛАМАН...

МАРДЛИК-МАНГУЛИК

Собир ХОЛДОРОВ — 1968 йили Самарқанд вилояти, Қўшработ ноҳияси, Эргаш Жуманбулбул номидаги совхоз, Жангал қишлоғида туғилган. Қобулда жароҳатланган.

**23 ФЕВРАЛ — СОВЕТ АРМИЯСИ ВА
ҲАРБИЙ ДЕНГИЗ ФЛОТИ КУНИ**

— Самарқандда бир, Термизда икки, ҳаммаси бўлиб атиги уч марта бата автоматдан ўқ отишни машқ қилдик. Термизда чодирларга «қочи кетмасин» деган гумонда қамаб, атрофимизни билим юрти курсантлари ўраб туришди. Оранда икки кун ўтгандан сўнг Афғонистонга кетишимиз аниқ бўлиб қолди. Кўп болалар Самарқанддадагимиздаёқ уйдабурролик қилишиб, уйларига телеграмма юбориб, симбонгда гаплашиб, у ёққа боришдан қутулиб қолишди. Бири «онлада бир жон», бири «ота-онасининг қаровисин йўқ» каби, яна қай бири бошқа ҳужжатларни тўғрилаган экан.

Икки кундан сўнг подполковник ҳаммамизни сафта тизиб:

— Ким Афғонистонда хизмат қилишни хоҳлайди? — деб сўради.

«Мен бормайман, онамнинг уйда бир ўзи», деди кимдир, иккинчиси: «Яқинда қариндошим ўлиб қолди», деган вақтни кўрсатиб ортага чекинди. Навбат менга келганда: «Икки йил қаерда бўлса ҳам хизмат қилишимиз керак», — дедим. Кейин самарқандлик, қашқадарёлик бир юз саксон йигитни саралашиб, тўппа-тўғри тайёрга олиб боришди. Баҳайбат юк ташувчи тайёра қаршисида турибмиз. У ерда ҳаммамизни, ҳеч нарса олиб кетмаёйсанларми, дея текширишди.

Тошқен ортада қолди. Бир соатга йигирма мингдан сўнг Қобулга тушдик. Ҳаво иссиқ. Сув йўқ. Тўзон. Қум юзга урилади. Тоғ томондан ўқ ва портах овозлари эшитилиб турибди. Кейин бизларни қисмларга бўлишди.

Беш кун туни билан отишма ваҳималаридан қўриқиб, ухлай олмадик. Қобулдаги машқ майдонидан яна уч марта бата автоматлардан отишни машқ қилиб, «мерган» бўлиб олганимиздан сўнг «душмани нишонга олишга тайёр бўлиб турдик». Йигитларимиз уйдагилар хавотир олмасин, деган мақсадда «Чехословакия, Венгрия ва Германияда хизмат қиляпмиз», дея хат ёзишарди. Мен тўғриси — «Афғонистонга тушдик», деб мактуб йўлладим. Негадир, ўша кунларийек соппа-соғ қўйишимга ишончим йўқолганди. Ўзга юртга келганимизга бир ҳафта бўлган. Соат тунги ўн иккиларда қоровулликдан қайтиб келиб ётганим. Туш кўрдим. Дushman мени олди. Йиқилдим. Олдимга ёпирилиб келишиб: — Калима қайтар! — дейишди.

Сура ўқидим.

— Муслмон бўлиб, нега бизга қарши урушаяпсан, номард! Сура биланлигини учун бир оёғингни кесамиз! — дейишди. Мен уларга

— Хизматчилик, — дедим. Оёғимнинг бирини кесиб, сувга отиб юбордилар.

Бақириб ўрнимдан турсам, ётоқдаман...

Март ойи. Қобулдан Қандаҳорга кетаётган вертолётни уриб туширишди. Учувчиларнинг қолган-қутган жасадларини олиб келишди. Улар билан бирга кетган татар учувчини яхши танирдим.

Аэродромдан қорли тоғ кўриниб турарди. У вертолётга чиқишдан олдин ҳар гал шу тоққа қараб: «Собир, қачон қор эрса, уйга кетаман», — дерди. Бугун эса плашчодирда титилиб кетган жасади ётарди. Қорлар эриганда тобути уйга кетди. Унинг маҳзун, чуқур ўйга ботган кўзларини, қорайган юзларини ҳечам ёдимдан чиқара олмаيمان. Қўлингизга тикан кирганда қай аҳволга тушасиз, ҳеч бўлмаганда огрикдан юзингиз буришиб кетади.

...Бир молдаван йигити қоровулликда турганда ухлаб қолган экан, душманлар автоматини олиб, икки кулоғини кесиб, қўйиб юборишбди. Қисмга йиғлаб кириб келди. Кулоқсиз қолди. Бу у ердаги энг енгил жазо. Шуниси ҳам шукур қилди бечора.

Куз ойи эди. Қобул четидаги қишлоқда қоровулликда турардик. Ёнимизда аэродром. Тоғ томондан миномётлар учиб кела бошлади. Аэродромдаги саккизта тайёра кетма-кет ёниб кетди. Фақат биттаси ҳавога кўтарилди олди, холос. Бу мен гувоҳ бўлган ҳодиса... Бизларга ертўлага кириш буюрилди. Унинг ичида ётиш азоб эди. Икки ҳафта ётишга тўғри келди.

Ўша кунлари қозоқ дўстим Денисга осколка тегиб жароҳатланди. Хатирчилик Мухиддин оғайнимни эса мина парчаси қоринини ёриб ташлаганди. Ичкалари тупроққа беланиб ётарди. Шунда командир бизларга:

— Тажрибали аскарлар қоровулликка боради, — дея буйруқ берди. Шунча вақт қоровулликда туриб бундай аҳволга тушмаганим.

Узимни нохуш сезиб, темир нимча қияётганимда кўларим қалтирарди. Топшириқ олиш пайтида бутун аъзоларим титрай бошлади. Аскарлар кам бўлганлиги учун турт соатдан қоровулликда туришга тўғри келди. Мен фарғоналик Тилаболди билан ёнма-ён эдим. Унга яқинлашиб, гаплашгим келарди. Юрагим беҳузур. Ушанда шунча кунлардан бери миямни пармалаб келган ўй шу бугун содир бўлишига имон келтирдим. Тилаболди менга ақиллашганда:

— Негадир ўзимни ёмон сезаяпман, менга нимадир бўлади-ёв, — дедим. Шунда у:

— Қўрқма, мен шу ерданман, уйга қайтишимизга оз қолди. Ундай ҳаёлларни миянгдан чиқар, — деди. Ортимга қайтдим. Кўп ўтмай ҳавони кесиб «РС» учиб келди.

Етишга улгурмадим. Оёғим қизиди. Йиқилдим. Олдин қизиб кетдим. Кейин совуқдан қалтирай бошладим.

— Болалар, менга ёрдам беринглар, — дея бақирдим. Кимнингдир:

— Собир, — деганини эшитдим. Аммо гапира олмадим. Худди тилим ичига тортилиб кетгандай эди. Тош тағида ётардим. Улар мени текис жойга қиқаришди.

Пропоршиқ сонимдан резина билан боғлаб, сув берди. Ичим қизирди. Ҳеч нарса ҳақида ўйламасдим. Мувазанагизлик рўй бергандай эди.

Кеч тушди. Қаердадир қон қуйишди. Дўстларим мен учун қон топишган эканлар. Асосий медицинча ёрдамини эртасига кўрсатишди. Қобулга «БМП»да олиб боришди. Оралиқ тўқсон километр эди. Оёғимнинг суяги тўғри бўлсин деб, тош қўйишди. Оёғим эса орқасига қийшайиб кетди. Елезаров аппаратини қўйишди. У ҳам нотўғри — қон томири устига тушган экан. Иссиғим — 40—41 даражадан тушмасди. Узимга келганимда докторлар:

— Сен бир ўлиб тирилдинг, — дейишди. Иссиқ укол қилишганда қизиб кетардим, кейин бирдан совий бошлардим.

Қобулда бир ой ўзимни билмай ётганим.

«Фарғона, Фарғона», деганда хушимга келдим. Кўзимни очсам бир милиционер кўрпаларим ости-на пайпаслаб қўраётган экан. Аскарларнинг жароҳатларини ечиб, нималарнидир қидиришарди. Шунда мени текшираётган милиционерга оқ халатли киши:

— Бунинг оёғининг боғлами катта экан, ўша ерга яширган бўлса керак, очиб кўрайми, — деди.

Бизларни олиб келган доктор, шекилли:

— Бу ўзини билмайди, қаердан бунда наша бўлиши мумкин. Е. алҳазар, қон кечиб, не-не азоб-уқубатлар юрсангу ҳатто жароҳатингнинг ҳам тинтиб, алланималар излашса маъмурулар, — деб оёғимдаги гипсини очтирмади.

Ленинградга ундик. У ерда ўзимга кела бошладим. Ўтган кунлар ҳақида ўйладим. Инсонни инсон сафга қайтаришига имон келтирдим. Ленинград халқи олдида бир умр қарздорман. Олтимдан ошган пенсиямдан оналар, боболар ўз маошидан чегириб бизга егулик, турли-туман нарсалар олиб келишарди. Пенсиянинг қанчалигини билсиз. Ушандан орттириб бизга улашши унча-бунча одамнинг қўлидан келмайди. Бу ишни қилиш учун инсонда улуғ муҳаббат бўлиши керак. Ўша муҳаббат билан Ленинград халқи лиммо-лим сўғорилган,

десам хато бўлмайди. Бамисоли ўз оналаримиз келишарди. Кўз ёшларини артиб, елкамизни силарди. Олиб келган егулигини танавул қилиб бўлганимизча бошимизда ўлтиришарди. Бир умр шундай бағри кенг, болажон оналарим қаршисида тиз чўкиб яшайман. Улар мени қайта ҳаётга қорладилар. Яшаш ҳақида ўйлашга ўргатдилар. Қишлоқларим, тоғларим, дарахтларим, баҳорги эпкинча йилт-йилт товланиб кетадиган майсазорлар қайта кўз олдимдан ўта бошлади. Улар бошимда ўтиришганда онамнинг иссиқ нафаси юзимга урилаётганлигини ҳис қилардим. Жароҳатдан сўнг юзлаб оналар, оталар меҳрини сездим. Ёлғиз эмаслигимни ҳис этдим. Бахтиёрлигимдан майсаларга ҳам сажда қилгим келди. Бизнинг умримиз шундай қайта тиклана бошлади.

...НИКОЛАЙ КУЗНЕЦОВ — волгоградлик. Госпиталда бу номини эшитган ҳар бир аскар қалбида унга нисбатан ёниқ, сўнмас муҳаббат пайдо бўларди. Тақдир уйинидан алами кўзир, қаҳрдан пешоналари тиришарди. У Афғон тупроғида бор-йўғи тўққиз кун бўлган. Қандаҳорда «БТР» ёнига граминамомет тушиб, дўстлари ҳалок бўлган. Уни эса чалажон ҳолда ўлихонадан топишган. Икки оёғи ва бир қўли кесиб ташланган. Иккинчи қўли ҳам эриб кетгандай бармоқлари бир-бирига ёпишиб қолган. Кўзлари кўрмайди. У яилдан бери госпиталда даволанади. Ҳамшаҳари Лена унга туришга чиқди. У бизнинг госпиталда ҳамшира бўлиб ишларди. Тўй бўлди. Палатадаги қаровотларни деворлар томонга суриб, ўрталикдан жой ҳозирларди. Юраладиган аскарлар стулга ўтиришди. Менга ўхшаганлар қаровотга ётиб, тўйни томоша қилдик. Қадаҳ сўзларини тингладик. Лена Колянинг никоҳ узуги тақадиган бармоқлари бўлмаганили сабабли бўйнига занжир тақди.

Мен, ленинободлик Сулаймон, краснодарлик Женья, Коля тўртто-винизнинг аҳволимиз оғир. Қаравотга кўп ойлardan бери михланганимиз. Колянинг синфдошлари Волгограддан келишди. Стол безатилган. Куёвнинг ёнидаги курсида келин ўтирибди. Музика — биз афғонда тинглаган, хирғойи қилган куй. Уни ҳаммамиз биламиз.

Тўй бўлгунча Коля:

— Пичоқ ушлай олмайман. Узимни осолмайман. Бир меҳрибон инсон укол билан мени бу азобдан холос қилса, — дея йиғларди. Тунлари сигарета чекиб чиқарди. Уни бундай афтода холига ҳаммамиз ачинардик. Аммо қандай юлатишни билмасдик. Нима деб ҳам юпатасан. «Ҳали яхши бўлиб кетасан», дея далда берибми?

Унинг ҳайратлиқ ҳаётида ўқиб бўлмайди. Ҳар бир мисрада ундан инсон қалби, яхшиликка ишонч оҳанглари тафти бор.

Ҳаёт уни бир марта доғда қолдирган. Ногаҳоний фалокат сеvimли ёридан, таянчидан жудо қилган. Лекин, шунга қарамай, ҳаётга ҳам, одамларга ҳам ўзига ишонгандай ишонади. Ана шу дардларини шеърга ишонади. Шеърга айтади.

Хилватда тўқиб чиқарилган, моҳирона сайқал берилган нолалар билан ҳаёт зарбаларини мардона бошдан кечирган дил наволари орасида, шубҳасиз, катта фарқ бор. Бунинг учун шоир бўлиш керак.

Ана шундай сўзининг салмоғини, ифода меъёрини биладиган шоира Саломат Нишоновадир.

Унинг шеърларида ёруғ дард бор, тушқунлик йўқ.

Маъруф ЖАЛИЛ

ЮРАГИНГДА ДАРДИНГ БОРДИР, ЖИГАРИМ...

Юрагингда дардинг бордир, жигарим,
Лекин бунинг ҳеч кимсага айтмайсан.
Ўлимдан ҳам кучли эканми оринг,
Сенга оғир, чунки сўздан қайтмайсан.
Нима бўлди, нелар бўлди, айта қол,
Ишқ бобида балки қолдинг рафлатда? —
Дея мендан сўраб қолди бир киши
Йўл устида икки оғиз суҳбатда.
Йўқ-йўқ, асло бундай ҳаёл ўйламам,
Мен ақлга хилоф ишни қилмадим.
Ишқ бобида алданмадим бировдан,
Бировларни алдашни ҳам билмадим.
Йўлларимда қолди қанча йигитлар,
Дил розини айтганича қўзиб қўл.
Улар ҳақда ўйлашни эп билмадим,
Мени олиб кетаверди тўғри йўл.
Темир эди, метин эди иродам,
Не ғамларда ёш келмади кўзимдан.
Бахт деганни фақат тушда кўрсам ҳам,
Нолиш деган дард йўқ эди сўзимда.
На бойликка, на чиройли сўзларга
Ҳаётимда ҳеч эгмадим бошимни.
Бугун мени йиглатмоқда Муҳаббат
Бугун кўздан тўкмоқда у ёшимни.

Йўқ, ҳеч нарса билан юпатиб бўлмасди. Тўйда унинг юпанини, овуночи Лена эканлигини юракдан ҳис қилиб турардик.

Коля куларди. Биз бошимизни эгиб йиғлардик. Бу, билмадим, кимнинг шафқатсизлиги. Навқирон йигит ўз жуфти ҳалоли олдида қоматини тик тутиб тура олмаси. Уйлагини келмайди. Ақлдан озиб, ҳаммасини унутиб юборгинг келди. Начора, ҳеч бирини унутиб бўлмади. У кунлари ўлим бизнинг тирикчилигимиз ортидан шарпа мисол судралиб юрарди.

Колянинг онаси ва Ленага госпиталга яқин жойдан ётоқхона беришди. Лена ҳар кунни уни ҳоҳатга чиқарарди. Овқатлантирарди. Таъаввуримда Коля ўйланмади — иккинчи онасини топгандай эди.

Кўп ўтмай Коля ва Лена санаторияга кетишди. Орадан маълум вақтлар ўтиб, Ленанинг Волгоградда кўзи ёриганини эшитдик. Қиз туғибди. Колянинг онаси бизларга ул-бул олиб келди. Чақалоқнинг омонлигини тилаб, озгина ичишдик ҳам. Коля жилмаярди. Аммо... — Қизли бўлдим. Лекин унинг

ЕТИШДИМ САОДАТГА

Юрагимга ғам кирди,
Муштоқ бўлдим далдага.
Асло ўрин қолмади
Дилхушликка, хандага.
Ёру дўстлар далдаси
Дилга таскин бермади.
Тобора чўқар кўнглим,
Бахтим қулоч кермади.
Не қиларим билмасдан
Ўзни урдим меҳнатга.
Меҳнат қилдим, ғам қочди
Етишдим саодатга.

КЎРИБ КЎРМАГАНГА ОЛИНГ, ОДАМЛАР

Оғир синовларга солганда ҳаёт,
Бардошим майдонга тушгани дамлар,
Ногоҳ кўзларимдан юмаланса ёш —
Кўриб кўрмаганга олинг, одамлар.
Икки ёш бахтига ой, қуёш чиқиб,
Зор кутган висолга етишган дамлар,
Уларга ҳаётда чин бахт тилангу
Ҳозир кўрмаганга олинг, одамлар.
Полвонлар курашар, бири йиқитса,
Ғолибни олқаб эл ҳайқирган дамлар;
Бири жим майдондан чиқиб кетмоқда,
Уни кўрмаганга олинг, одамлар.
Кимдир тўғри йўлда тийганди ногоҳ
Ажаб босмасди у эгри қадамлар,
Ўзи туришига етса кўзингиз,
Уни кўрмаганга олинг, одамлар.

ШЕЪРИМГА ИЛҲОМ

Тун. Жумла мавжудот ширин уйкуда,
Мен эса ҳаёлга бермайин тўзим.
Сокин тун қўйнида уйғоқ ётурман,
Бир ёнда ўғлиму бир ёнда қизим.

Қаро кундан топган ёрқин бахтларим
Йўлимда йўлдошу умримга давом.
Шу икки ўдагим кўнглим юпанчи,
Парвозимга қанот, шеъримга илҳом.

Саломат НИШОНОВА

ПЕШОНАГА ЕЗИЛГАНИ ШУ

Ғам-аламда қоламиз баъзан,
Бошга тушар мусибат, қайғу.
Дилга таскин қидириб деймиз:
Пешонага ёзилгани шу.

Гоҳ алдар ишонган кишинг,
Гоҳ рашк дилга солади ғулу,
Ёнган дилни юпатиш керак,
Пешонага ёзилгани шу.

Гоҳ фалокат рўй берар зумда
Бебахт бўлиб қоласан мангу.
Бўлди энди тақдирга тан бер —
Пешонага ёзилгани шу.

Яқин кимсанг қазо қилганда,
Бевақт ажал берганда оғу.
Ғамда қолган кўнгил бўзлайди:
Пешонага ёзилгани шу.

Пешона ҳам, тақдир ҳам пуч сўз,
Аммо недир... тасалли керак.
Оғир дамда шугина уч сўз
Ғамли дилга бўлади тирак.

аравачага уради:

— Ҳаммасига ўзим айбдорман, нега у лаънати жаҳаннамга ўз ихтиёри билан бордим, — дея йиғлайди.

Менинг эса ҳаёлимда икки аёл — унинг ва Колянинг хотини жонланади. Бири мажруҳ инсонга қайта ҳаёт бағишлади. Бири мажруҳ бўлган вақтда эридан юз ўғирди. Икки дунё, икки қутб...

Абдурашид НУРМУРОДОВ

ҲАММОЛИК

фелетон ўрнида

Ошхона директори Муллақанд Шакаржонов хонасига тўланган ходимларининг кўзларидagi саросимани кўриб, мийигида кулиб қўйди. Ҳамма ҳаяжонда. Биргина бош ошпаз Ҳалимжон Саримсоков бу жимликни бузишга журъат этди. Лабага ясама табас-сум олиб, нозаниндай сузилди:

— Муллақанд ака, тинчликми? Хижолат-га қўядиган бирор иш қилиб қўймадикми, тагин?!

Муллақанд Шакаржонов оғзиндан тикини учиб кетган шишани эслатувчи бир алфозда қаҳ-қаҳ урди:

— Юкоридагилар, — у бошмолдоғи билан тепага ишора қилди, — сиз қандай қайта қуриш ишларини амалга ошираяпсиз, деб сўрашган экан...

Хонанинг нақшбанд деворлари гуррос кулгидан ёрилиб кетгудай зирилади. Айримлари ўзларини тўхтата олмай, ичкалари буралгунча кулишди. Вояқчиларнинг кўзлари ёшланиб, оғизларидан сўлақлари оқиб кетди. Бош ошпаз лаб-лунжини аранг йиғиштириб ўтирди. Сўнг, ҳамма қойилма-қом қилиб кулиб бўлганидан кейин бир кўзини айёрога қисиб қўйиб, лўқма ташлади:

— Менимча, Муллақанд ака, биз ана шу қайта қуришларига муҳтож эмасмиз-ов! Ҳамма ишларимиз жойида — сип-силлқ. Нолийдиган иш қилмаяпмиз. Яна... билмадим...

Муллақанд Шакаржонов устолини муштлади. Жиддийлашди. Қоши, қовоқлари жийрилиб нақ бурнининг устида тўда бўлди. Томоғини хириллатиб, ўшқирди:

— Аскиявозликни йиғиштиринг, Ҳалимжон! Ҳозир айтдим-а, юқоридан сўрашапти, деб. Уёқнинг ҳар қандай қақирингига биз фақат лаббай, деб жавоб беришимиз керак, вассалом! Тўйда ўтирганларинг йўқ, уёқ-уёққа қараб гапиринглар! Қани, кимда қандай таклиф бор? Сизларни бу ерга маймун ўйнатгани қақиртирганим йўқ!

Ошпаз аҳли сув келса симиришга, тош келса кемиришга шайланиб турган аскарлардек сергак тортиб қолишди. Ҳеч кимдан садо чиқармагач... хуноби ошган Муллақанд Шакаржонов икки қўлини устолга тираганича ҳаммани бирваракайига еб қўйгудек бўлиб тикилиб чиқди. Устолини яна муштлади:

— Ҳм, толқон ютгансизларми? Эртага юқоридан мени, бош ошпазларинг Ҳалимжонни... — Ҳалимжон ўз исмини эшитиб, ялт этиб бошлиққа қаради. Бошлиқ Ҳалимжоннинг сапчиб кетганини кўрди. Аҳамият бермай, сўзида давом этди, — ишдан бўшатишга келишса, шунда ҳам миқ этмай, лаллайиб ўтираварасизларми?

Хона жонланиб кетди. Ғала-ғовур кўтарилди. Ялло қилиб учиб юрган бир-икки пашша ҳам шу тобда тутиб ўлдирилди.

— Муллақанд ака, худо сақласин-а...

— Сизнинг соянгизда ишлаб юрибмиз-да, гуриллаб! Сизни ҳар қандай балойн азимдан қўқсимизни қалқон қилиб ҳимоятимиз.

— Сиз учун қайта қуриш экан-ку. Бошқа ҳар қанақа ишнинг қотириб ташлаймиз. Бош тортиш йўқ!

— Э, ака, бўрон бўлмайди, бўрон! Мана биз туриб берамиз!

Муллақанд Шакаржонов ҳамду санолардан, ўз номига ёйилаётган хушбўй мақтовлардан гурурланиб кетди. Кейин севинчига, лаб-лунжида ёйилаётган табассумига эрк берди:

— Мана бу йигитнинг гапи бўлди! Раҳмат! Шунанга экан, нега дардларингизни очикроқ айтмабмайсизлар?! Биров сизларни уришяптими ёки тергаяптими, ошқоралик-ку, ахир! Қани, Ботирхон ака, сиз бир нима

денг. Ҳар ҳолда шу ошхона ҳовлисида эллик-олтмиш килолаб ош дамлаб, қанчадан-қанча келиб-кетувчиларнинг оғзини ширин қилиб юбормаганисиз. Қолаверса, орамизда ёши улугусиз...

Оқ жомакорининг тугмалари қаппайган қорни устида аранг илиниб турган кексароқ киши ўрнидан тироф, зўлдирдай «думалаётган» кўзларини атрафга олазароқ югуртириб:

— Ихм, ихм, — деганча атрофдагиларга яна бир сидра зўлдири юмалатди. — Энди гап қайта қуриш ҳақида экан, нима десам экан?... Ҳа, раҳбарлар бир нима дедими, мана, гувоҳсизлар, Муллақанд акам хозиргина такрорлаб ўтдилар — б а ж а р и ш керак! Қайта қуриш керак эканми, бўпти! Демак, ҳалиги гапим! Бажариш керак, тамом-вассалом!

У кейин Муллақанд Шакаржоновдан кўз узмай, ўтириш учун изн сўради:

— Мени гапим тугади, Муллақанд ака, ўтираверайми?

Кулги кўтарилди.

— Таклифингиз йўқми? — сўради директор сал ўзини кулгидан тийиб. — Балки ошхонамизда бирор ўзгартириш киритиш керакдир... Қайта курамиз, дейишапти.

— Қайта қуриш ёшларни иши-ку, ака! Биз нияям дердик, ҳаммасига қўшиламан, ёшларга ишонаман. Мана бу, — Ботирхон ака қафти билан елкасини шапатилади. — Елкамни тутиб берганим бўлсин!

Ғала-ғовур бошланиб кетди:

— Бизга битта янги қозон керак, чўмичимиз ҳам эскироқ, алмисқдан қолган.

— Кундама иккига бўлинадиган бўлиб турибди.

— Қинли пичокдан сотиб олайлик, заводники қўлни еворди-ку!

— Ҳай, янги поллаттага ёлчитинглар!

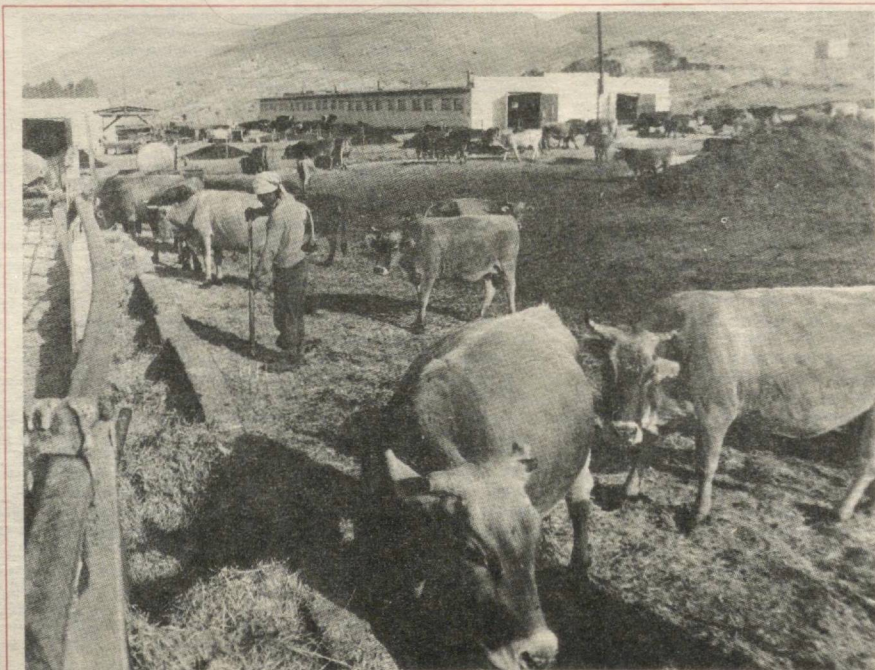
Муллақанд Шакаржонов ўридан туриб кетди:

— Бас! Шуюм муаммоми, уялинглар-ей! Арзимаган матоҳга ҳам давлат пул ажратиб берсинми? Қозон-чўмич майли, бир чорасини қилармиз. Аммо кунда... қачондан бери у анқонинг уруғи бўлиб қолди? Сен — Аҳмад, сенга айтапман! Кўчадаги мажнунтолми, маймунтолми, ўшанинг бирини ағанатиб, кесиб, сувга бўктириб қўйсанг-ку бўлади. Ана сенга бир эмас, ўнта кунда, кесвол! Ортганини ошпазларга сабзи тахта қилиб бер. Битта ҳашар билан битадиган иш-ку! Ошхонамиз — ишхонамиз, ошхонамиз — уйимиз-ку! Шодивой, сен ука, кинли пичоқ дедингми, майли, пул йиғиб биттадан олволинглар. Ўн йил, йигирма йилга асқотади. Поллатта дедингизми, Ойшахон?! Уялинг, шу ошхонанинг остонасини ялаб юрибсизлар, қорнинглар тўқ, рўзгорларинг бут. Пиёз нима, пиёз, шуниям шу ердан олиб кетасизлару, полини жомакорингизни ечиб артсангиз арзимабдимми?! Бунақа бемаза гапларни йиғиштиринг. Поллаттани иси келиб кетди, уфф! Нукул ўзларингни ўйлайвермасдан, бундоқ харидорни ҳам ўйлаш керак. Хўрандани, давлат сиеъатини ким ўйлайди бўлмаса? Сўз набати сизга, Ҳалимжон!

— Ҳа, айтгандай, хўрандалар ҳам бор-а! Тўғри, Муллақанд ака, — дея сўз олди бош ошпаз. — Уларга ҳам қулайликлар яратиш керак. Мазаси тилида қоладиган ширин, хушхўр, хуштаъм оқатлар тайёрлаш вақти келди! Бош мақсадимиз ҳам шу! Келган одам раҳмат айтиб кетсин-да!

Ошпазлар гимирлаб қолишди:

— Қотлетлар ўрнини колбасадай равон кесилган ахна гўштларга алмаштирач-ки?! Вой-бў, раҳмат қидириб шикоят дафтарини қўлтиқлаб ҳам юрмасдик.

Ғаллаорол ноҳиясидаги «Ленин» номли совхоз сўт-товар фермаси. Р. Нуримбоев сурати

Хой, хой, оғзингга караб гапар, Гопир! Бу дейман, гўштан тўйганга ўхшайсан-а? Ана шу котлет-ку, ҳамёнимизга барака бериб турган. Ярим кило гўштга уч бухонка нонни едириб юборасан, тамом.

— Бўлмаса нўхатшўрва қилсак ҳам чакки эмас, хушхўр!

— Нўхат! Ҳай, ҳай, бозор кўрмаган, нўхат кўлда неча пул?! — Бош ошпаз юқорига бигиз қилган қўлини дарров пастга тушириб, кўзларини чақчайтирди. — Ҳа, саккиз сўм! Шўрвани нўхатини олиб гапир-да, ўртоқ! Хўш... шўрвага кўкатлардан кўпайтириш керак. Бу ҳақда бир устозимиз ҳам кўп жон куйдирган. Шундай экан, нима қилиб ўтирибмиз: кўк пиёз, укроп, қолганига тузланган бодринг солмаймизми? Ана ўшанда шўрва серишга бўлади-ю, хўранда деганларнинг очофатлиги тугиб, «иккинчи» миз уёқда турсин, тирик туяниям думига қарамай ютиб юборишди.

— Хе, хе...

— Э, улардан шундоқ тўйиб, — дея луқма ташлади ошпазларнинг бири қўлини бўйига чизиб, — жонимиз ҳиқилдоғимизга келди. Хўрандаларнинг ҳаммаси ношукур!

— Аввало гапни бўлманг, Шарифбой. Иккинчидан, бу ерда ишлаш-ишласлигимиз хўрандаларга жудаям боғлиқ. Бун

нутманг! Бир-бирдан хушхўр овқатлар пишириб, уларнинг кўнглиларини олишимиз, асосийси, қоринларини тўйгазимиз керак. Улар сизнинг аруз додингизни эшитгани келишмайди, иштаҳа билан келишади.

— Уэр, уэр! Ҳалимжон ака, гуноҳқормиз!

— Ҳафталик — ўттиз-қирқ сўм пулингизни олиб турибсиз, гўшт-пўшт масаласида қийналиб қолган жойингиз йўқ — рўзгор бут, қорин тўқ. Бу гап ҳаммага тегишли, — бош ошпаз ён-верига мағрур боққанди, ошпазлар танга йўқотгандай бошларини қуйи эгиб олишди. — Тағинам сиз Шарифбой, ундан-бундан иқтисод қилиб, ҳар куни кўнглингиз тусеаганини пишириб ейсиз. Ярим йилдаёқ «тир-тир» ингизни «Жигули»га алмаштирдингиз. Сизга яна нима керак? Бозорга эринаман деб, уйга картошка-пиёзгача ташийсиз. Қайси куни кайнонанингизга ҳам ҳафталигингиз ҳисобидан бир қоп картошка бериб юбордик. Инсоф керак-да!

— Минбаъд уэр, Ҳалимжон ака, минбаъд уэр! Тил суякисиз...

— Ана, ана, сал масалага яқин келаяпислар, ҳамкасблар, — деб ўрнидан диқ этиб туриб кетди Муллақанд Шакарқонов. — Менда ошхонамизда ҳақиқий кайта қуриш қиладиган тақдир бор! Демак, тақдирим шундай: ҳаммага маълумки, бизда плон бор.

Биз ишни шундан — плонни ўзгартиришдан бошлашимиз зарур. Етар-да, плонбозлик! Менимча, энг аввал ойдаги топширадиган 6 минг сўмлик плонни 4 мингга туширишга эришимиз керак. Майли, ойлигининг 40—50 сўмидан воз кечсак-кечимиз-да! Бунинг ҳисобига мана, бош ошпазингиз Ҳалимжон ҳафталиқнинг нархини оширади. Қачонгача 30—40 сўм, деб юрасизлар, ана, 80—100 сўмдан олинглар-да! Ҳа, айтмоқчи, аввал кайта қуриш нима эканини тушунтириб қўйай. Кайта қуриш дегани бу — орасидан қил ўтмайдиган аҳил, оқибатли коллектив бўлиши керак дегани. Бунинг учун нима қилиш керак? Қалол ишлаш керак, ўртоқлар! Бир-биримиздан пул яширмасдан, топган-тутганимизни бир қозонга ташлашимиз керак. Тақсимлаб олиш осон! Шундагина биз ўз ишимизни кайта қурган бўламиз. Мана, Ботирхон ака паловдан, Шодивой сомсадан, Ғозивой қаббодан тушганларини, бошқалар ҳам шундай ўртага ташласа — ўх-хў, ўша «коммунизм» деганларини ўзимиз бошлаб юборган бўламиз, оғайнилар. Ҳа, ҳа, ҳалол ишлаш керак!..

Узоқ вақт давом этган қарсаклар акс-садо-си ошхона эшигининг очилишини кутиб турган хўрандаларга аллавақтгача эшитилиб турди...

Зоир ЗИЕ

• Тўққон • сўзмиш

Абстракт — маъхум
Абстракция — маъхумотлик, мужмаллик
Автоном — мухтор, ўзгарлик
Автономия — мухторият, ўзгарликлик
Агитатор — ташвиқотчи
Агитация — ташвиқот
Агроном — зироатшўнос
Агрономия — зироатшўнослик
Алгебра — алжабр
Аллергия — шаккеми, ёқмас
Алкогол — даражали ичимлик
Алкоголизм — ичкиликбозлик
Анархия — бошбошдоқлик
Анархист — бошбошдоқчи
Анатом — жона, жонашўнос
Анатомия — жонашўнослик
База — пой, асос, олбор
Баланс — мувозанат, шайингар, ҳисоб-китоб
Барак (турар-жой) — муваққатгоҳ, кўпчилик ётоқхонаси
Бензозолонка — бензинхона

Бензозаправщик — бензин қуювчи
Бизнес — даромаддор, қорчалонлик
Бизнесмен — даромадгир, қорчалон
Биржа — тижоратсарой, мардикор бозор
Бойкот — бойқут, аразлаш
Брак — никоҳ
Брак — сифатсиз маҳсулот
Бронза — биринж
Бутерброд — нонулар
Вазо — гулдон, кўра, какадон
Валюта — пул, тилла танга, чорақча (чет эл пуллари)
Валютачи — пулфуруш, тиллафуруш
Ваннахона — ювинтосхона, тошновхона
Вена — қўқтомир
Велосипед — шайтонарава, ғизғизон
Веранда — ойнавон, айвон
Вечер — оқшош, кечқурун, кеча
Виза — қайдлов
Галстук — бўйинбанд, ёқабанд
Генерал — саркарда

Геолог — қоншўнос
Геология — қончилик, еришўнослик
Гербицид — захриқотил
Герман — олмон
Германия — Олмония
Гид — сайрбон, сайёҳларни бошқарувчи
Глазок — кўзнай
Гуманизм — инсонпарварлик
Гуманист — инсонпарвар
Датчик — узаткич
Декада — йўқунлик
Декламация — сўхандонлик, ифодагирлик
Декламатор — ифодагир, сўхандон
Декларация — тантананомна
Доклад — маъруза
Докладчи — маърузачи
Догма — ақида, қотиб қолган фикр
Догматизм — ақидапарастлик
Душ — жиловарак

Э. МУҲАММАД тайёрлаган

● БОСИЛГАН МАТЕРИАЛЛАРИМИЗ ИЗИДАН

«ЧАРХИНДАГИ ФАЛОКАТ»

Журнализмизнинг ўтган йилги 8-сонида мазкур сарлавҳада берилган суд очеркига Самарқанд вилояти фирқа кўмитасидан жавоб олинди. Вилоят фирқа кўмитасининг қотибаси ўртоқ Ф. Шукурова имзо чеккан жавобда жумладан шундай дейилади: «1989 йил 1 сентябрдан эътиборан 52-мактаб ўқувчиларининг машғулоти лари Пастдәргом ноҳия ижроия кўмитасининг ваколати билан вилоят автотранспорт бирлашмасининг биносида бошланди. 420 ўринли мактаб биноси қуриш учун ер ажратилди. Уни лойиҳалаштириш

1990 йилга мўлжалланган. Янги мактаб биноси навбатдаги шаъналикда тушган маблағ ҳисобидан қурилади.

1989 йил 26 сентябрда ўша эски мактаб биноси текширишдан ўтказилганда унинг ичидagi заҳарли кимёвий моддаларнинг тўпланиши белгиланган меъёрдан юқори эканлиги аниқланди. Санитария назорати мутахассисларининг тавсияси билан эски мактабнинг тўшалма тахталари ва унинг тагидаги тупроғи алмаштирилмоқда».

РЕДАКЦИЯДАН: Мазкур жавобдаги бир ҳолат бизни анча ташвишлантиради: 52-мактабда эрталаб 175 нафар ўқувчининг оммавий заҳарланиши 1989 йил 16 май кунин юз берган. Жавобда айтилишича, эски мактабнинг ҳоналари орадан

● БОСИЛГАН МАТЕРИАЛЛАРИМИЗ ИЗИДАН ●

тўрт ой ўтган: яъни 26 сентябрда текширилганда ҳам унда заҳарли кимёвий моддаларнинг тўпланиши белгиланган меъёрдан юқори бўлган. Ахир, ўша заҳарли моддалар синфхоналарда қаердан пайдо бўлган, нега у яна кўпайиб қолди? Худди шу ташвишли ҳол ўша жойдаги тегишли ташкилотларни, маъсул шахсларни ҳануз безовта қилмаётганлиги таажжубли-ку. Ахир, ўқувчилар бошқа бинода ўқётган бўлсалар-да, тураржой бинолари, кишилар яшаб турган уйлар ўша мактабнинг шундоққина ёғинасида жойлашган-ку. Эски мактаб биносида заҳарли кимёвий моддаларнинг тўпланиши ўшалар учун ҳавфли эмасми!

Тошкент суд-медицина экспертизаси институти хулосасига кўра,

бу заҳарли модда фосфамид («БИ—58»)дир.

Суд очеркида ўша фалокат муносабати билан вилоят прокуратураси томонидан жиноий иш қўзғатилгани ҳам айтилган эди. Тергов жараёнида қандай хулосаларга келинганлиги ҳусусида ҳам расмий жавобда ҳеч нарсa дейилмаган. Мана шулар ҳақида редакция аниқроқ жавоб кутади.

Редакция Халқ таълими министри номига ҳам суд очерки босилган журнал нусхасидан юбориб, мазкур масалага муносабат билдиришни сўраган эди. Афсуски, ҳануз министрликдан акс-садо йўқ. Наҳотки, ўқувчиларнинг мактаб шароитида ёлпасига заҳарланишдек фавқуллоддаги ҳодисалар ҳам министрликини ташвишга солмаса!..

«Юсуф билан Аҳмад» немис тилида

Асрлар давомида оғиздан-оғизга, авлоддан-авлодга ўтиб келаётган ўзбек халқ достонларини ёзиб олиш ишларига анча кеч, асосан Улуг Октябр инкилобидан кейин киришди. Инкилобгача бундай ишлар нихоятда кам бўлиб, улар ҳам айрим шахсларнинг интилиш ва ташаббуси билан боғлиқдир. Туркий халқлар, жумладан, ўзбек халқининг тили, адабиёти ва фольклорини тўплаш ва ўрганишда ўтган асрдаёқ катта шухратта эришган олимлар қаторида Венгрия Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси Ҳарман Вамбери (1833—1913)нинг ҳам муносиби ўрни бор. Унинг 1861—1863 йилларда Марказий ва Ўрта Осиёга қилган саёҳати давомида бошқа манбалар қатори халқ оғзаки ижоди намуналари ҳам илк дафъа ёзиб олинди. Ўз юртига қайтгач, бу манбаларга муайян тартиб берди, уларнинг кўпчилигини аслида (ўзбек тилида) немисча ёки инглизча таржимаси билан нашр этди. Шундай асарлардан бири «Юсуф билан Аҳмад» достонидир.

«Юсуф билан Аҳмад» достони ўзбек ва туркманлар ўртасида жуда кенг тарқалган достондир. Асрлар давомида бахшлар уни севиб қуйлаб келганлар. «Юсуф билан Аҳмад» достонидан парчалар киритилган Вамберининг дастлабки асари «Чигатой тили дарслиги» дир (1867).

Вамбери дарсликни ўзи тўплаган манбаларни пухта ўрганиб, Лондон, Будапешт, Лейпциг қутубхоналаридаги барча қўлланмалардан фойдаланган ҳолда яратди. Натижада ўзбек тилининг фонетикаси, грамматикасида кичикача маълумот берувчи тадқиқот, ёзма адабиёт, ўзбек халқ оғзаки ижоди намуналаридан парчаларнинг асл нусхаси ва немисча таржимасини ўз ичига олган хрестоматия қисмларидан иборат ҳамда 10 минг сўзли чигатойча-немисча-французча луратга эга бўлган «Чигатой тили дарслиги» Лейпцигга чоп этилди.

Ҳ. Вамбери достон тўғрисида шундай дейди: «Юсуф билан Аҳмад» достони наср ва наъздаги сурурий эпос бўлиб, услуби ва баёни соф ўзбекчадир. Тили, сўзларининг маъноси деярли Хева хонлигига қаровчи халқлар тилига хос. Аммо унда... қозоқча ва қорақалпоқча сўзлар ҳам мавжуддир».

У «Юсуф билан Аҳмад», «Тоҳир ва Зухро» достонларини жуда кўп эшитганлигини, чўпонлар, деҳқонлар орасида халқ бахшларини катта ҳурмат билан тинглашларини ўзининг ҳамма китобларида алоҳида таъкидлайди.

Вамбери «Юсуф билан Аҳмад» достони кўлэзмаси устида узок йиллар иш олиб борди. Бу иш 1911 йилгача, яъни унинг тўла икки тили (ўзбекча ва немисча) наشريни амалга оширмагунча тўхтамади. У «Юсуф билан Аҳмад»дан олдинроқ «Шайбонийхон» достонини ҳам немисча таржимаси билан алоҳида китоб ҳолида нашр эттирган эди. Вамберининг буюк хизматлари туфайли ўзбек халқ оғзаки ижодининг қимматбаҳо дурдоналари ўзининг немис тилидаги янги ҳаётига мушарраф бўлди.

Вамбери у ёки бу ифодани таржима қилишда асл нусха мазмунига мос сўзларни танлайди, тушунилиши оғир бўлган қўшма сўзларни қавс ичида кенг изоҳлайди. Унинг таржимаси том маънодаги ҳозирги биз тушунадиган бадий таржима бўлмаганидан достоннинг шеърий қисмлари таржимасида кофия, вазн, бандлар бирлиги сақланмаган. Аммо у ёки бу мисра, яхлит банд ифодалаган мазмун ва маъно тўла берилган. Ҳатто

таржимон изоҳларида шеърий парчаларнинг бадийлигига доир муҳим қайдлар таъкидлаб ўтилган. Достондаги таржимаси нихоятда қийин мана бу мисраларга диққат қилинг:

*Қурбон бўлай мард йигитнинг бастига...
Қадди шамшод ҳусни тоза гулларни...
Вақтим етиб жон жасадин узилди...
Кўзим устига мижгоним...
Кесиб бағрим тузлашали...
Қошларинг мисли меҳробдир...*

Бу мисраларда халқимизнинг яшаш тарзи, урф-одати ва удумлари билан боғлиқ соф миллий хусусиятлари ифодаланган. Вамбери мана шундай ҳолатларни нозиклик билан пайқаган ва уни немис китобхонага етадиган даражада таржима қила олган. Таржимада асарнинг сюжети, турмуш воқеалари тасвири, табиат манзаралари, психологик тасвир воситалари, диалог ва монолог, фольклорга хос рамзий савол-жавоблар, мақол, матал, ҳикматли сўзлар, турғун бирикмалар ва бошқа бадий воситалар моҳирлик билан берилган:

*Қорақўз кимнинг гўзали,
Сўзлаган сўзи мазали,
Бизга қимматдир азали,
Шул бўлди ҳолим, Қорақўз.
Қошларинг мисли меҳробдир,
Кўранинг ҳоли харобдир,
Бандини сўрмоқ савобдир,
Қолади ҳолим, Қорақўз!*

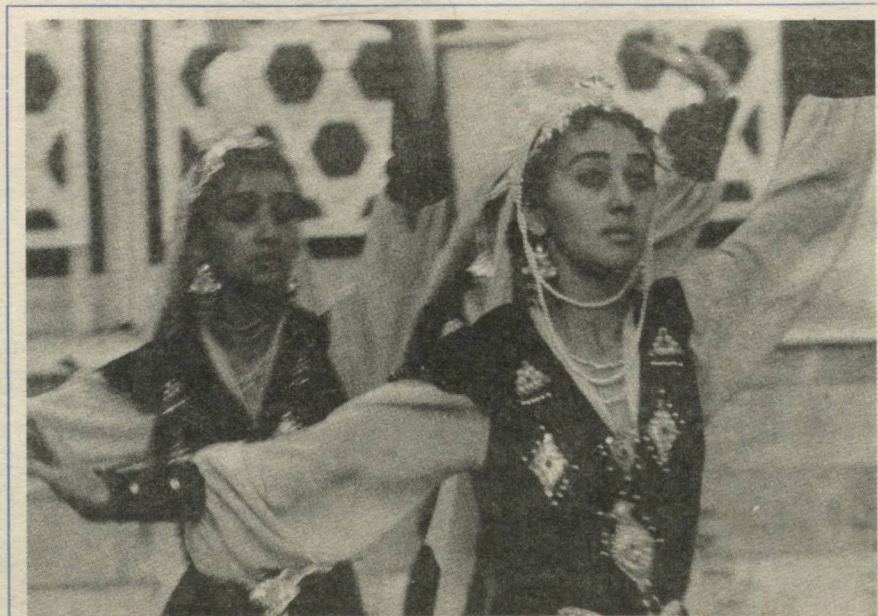
Бу парчадаги лирик майинлик, ошқининг маъшуқага муносабати, севги изтироблари таржимада аслидек жуда содда ва ҳаяжонли ифодаланган. Бу эса, ўз навбатида, бошқа тилда ўқувчи китобхон учун эпосда иштирақ этувчи ошқ-маъшуқларнинг руҳий оламига кириб боришига ва маънавий ҳаёти-

ни ҳис қилишига ёрдам беради. Ҳақиқий ижодкор бахши билан ёлма-ён тургандек, неча асрлардан буён халқлар тилида қуйланиб келган достонни немис тилига ўтирган Вамберининг маҳорати туркий тилларни пухта ўрганганлигида, Ўрта Осиё хонлиқларидаги ўзбек шевадарини чуқур билганлигида ва ўғираётган асарининг ҳар бир деталига муқобил эквивалент топа олганида-дир.

XIX асрнинг 60—70-йилларида гайри миллат киши — Вамберининг бевосита ўзбек тилидан оғзаки ижод намунасини ёзиб олиб, уни иккинчи — тарихий шароити, миллий колорити, этнографияси бутунлай бошқача бўлган халқ тилига ўгириши давр учун катта ишдир. Пойтахтимиз меҳмони бўлиб кетган Бонн университети профессори, «Ўзбек халқ эртаклари»нинг таржимони Карл Райхл ҳам «Юсуф билан Аҳмад» достонининг асл нусхаси ва немисча таржимасини ўқиб, унда ўзбек халқ қаҳрамонлик эпосидан таржима қилиш ҳаваси ортганлигини, ҳозирги кунда «Равшанхон», «Возиргон» достонларининг таржимаси устида иш олиб бораётганлигини айтибди. Сидқидилдан айтилган бу холис мулоҳазанинг ўзиёқ Вамбери нашри ва таржимасининг бугунги кундаги аҳамиятини яққол кўрсатиб турибди. Ҳақиқатан ҳам туркий халқлар тилини ва дилини пухта ўрганган, ҳар бир шевага хос ўзгариш ва фарқларни фаҳмлаган Вамбери таржималари юксак бадий савияда бажарилганлиги, немис адабиётининг бойиши ва ривожланишига салмоқли ҳисса қўшганлиги билан алоҳида диққатга сазовордир.

«Юсуф билан Аҳмад» хорижий тилларга биринчи марта таржима қилинган асаргина эмас, балки муайян илмий принциплар асосида нашр этилган биринчи ўзбек халқ достони ҳамдир.

Иўлдош НУРМУРОДОВ

«Тановар» ансамбли раққосалари ҳамisha муҳлислар олқишига сазовор.

А. Кошкин сурати [ЎзТАГ]

Мен кўлтиқтаёқли бу йигитни го-хо бекатларда, го-хо кимлар билан-дир куйиб-пишиб гаплашаётган пайтларидан кўп кўрардим. Бечора йигит, дунёи боумид деганларидай, кун кўриш, тирикчилигини ўт-казиш кўида ўзини ўққа-чўққа уриб юргандир, деган ўйга борган вақтларим ҳам бўлган. Кейинроқ эса, инсонни меҳнат яратди, меҳнат ўтдан иссиқ деган ҳикматли гаплар-нинг қанчалик тўғри эканлигини шу йигит тимсолида кўрдим. Биринчи группа инвалиди экан у. Бу йигит-нинг ўрнида бошқа одам бўлгани-да тўшак тортиб ётиб олармиди? Оладиган 115 сўмга ё қаноат қил-май, ҳар ҳафта ёки ҳар ойда иж-тимой таъминот бўлимининг қоп-қасини қарсиллатиб уриб, оиласига моддий ёрдам сўраб юрармиди? Бу йигит эса, ўзининг ишга яроқсиз эканлигини пеш қилиб, бирор жой-га боришни ўзининг иззат-нафси учун ор деб билди.

Шундай қилиб бу йигит билан суҳбатлашсангиз, қилаётган ишлар-ини ўз кўзингиз билан кўрсангиз, унинг тоғдай сабр-тоқатига, мус-тақкам иродасига, метин қалбига, тинимсиз ҳаракатига, танлаган хайрли йўлига тан берган бўлар эдингиз. Тўрт мучамиз бут бўлату-ри, унинг қилган ишларини биз ҳам қила олсак кошки эди, деб юборганингизни ўзингиз ҳам бил-май қолардингиз. Яхшиси, бу йигитнинг қилаётган ишларини кў-риш, ўзи билан ҳамсуҳбат бўлиш учун бир келиб кетинг. Адреси: Гулистон шаҳри, 3-микрорайон, Марказий савдо бекати. «Галаба» номли қариялар чойхонаси.

...Худди шу жойда бундан икки-уч йил олдин озиқ-овқат дўкони бўларди. Яроқсиз, деворлари ну-раб кетган бино. Шаҳарнинг тоза-лиги, озодаллиги билан шуғуллана-диган шифокорларнинг, бу ерда яшовчи аҳолининг ҳақли эътироз-лари туфайли бу дўкон ёпиб қўйил-ди. Дўконнинг ўрни шундоқ катта йўлнинг бўйида бўлатуриб бир-бир ярим йилгача қутсиз, қўнимсиз бў-либ ётди. Кўпнинг кўз ўнгига ха-роб бўлиб ётган бу жойни обод қилиш Каттабекнинг кўнглидан кечди. Дўписини ерга қўйиб ўй-лаб кўрди, уddасидан чиқармикан-ман, деб ҳаёлга толди.

Уйчининг ўйи битгунча, тавак-калчининг иши битибди. Худо ҳам, таваккалчи бандадан кўрқаман, деган экан.

Шаҳар ижроия кўмитасининг раиси ҳам, кооператив ҳамда ко-операция муассасаларининг мута-саддилари ҳам бошда хайрон бў-лишди. Узаро маслаҳатлашиб ҳам олишди:

— Ўзи югуриб-еладиган киши бўлганда бошқа гап эди, ногир-он бўлса. Кўлтиқтаёқда юриб иш битиришини ўзи бўладими?

— Лекин мен у одамни яхши би-ламан,— деди ўтирганлардан би-ри.— Ишламаса турулмайди. Тўрт мучаси соппа-соғ, тўқим табиатли, худбин, пулпараст, манфаатпараст

айрим кимсаларнинг боши бу одамнинг оёғи етган ерга етолмай-ди. Ута ориятли. Бошлаган ишининг охирига етказмай қўймайди.

— У кишини мен кўпдан бери биламан. Борган ерини обод қи-лади. Касби — технолог-моделер. Маълумоти ҳам ўзига яраша. Ян-гирдаги иқтисод техникумини та-момлаган,— дейишди Каттабекни таниганлар.

— Шундай бўлса ҳам, ўзи билан юзма-юз ўтириб суҳбатлашсак. Бу гап ҳаммага маъқул тушди. Суҳбатлашдилар. Каттабек ҳам кў-лидан нима иш келиш-келмаслиги-ни, шарт-шароитларини, шаҳар раҳбарлари томонидан қилинади-ган имдоқ, имтиёзларни бирма-бир айтиб ўтди. Ниҳоят, саксон сак-кизинчи йилнинг феврал ойида Кат-табекнинг кўлига шаҳар ижроия кў-митасининг буйруғи тегди.

Энди Каттабек Сотибоддиев бел боғлаб майдонга тушиши, ижро-қўмдаги ўртоқларнинг ишончини оқлаши, «Зўри беҳуда миён меши-канад» бўлмаслиги, ерга қараб қол-маслиги керак. У шу ўтган умри мо-байнида нима ишлар қилмади; ўғай онанинг не бир тазйиқларига дуч келиб, таъналарини эшитмади, не хорликларни бошидан кечирмади дейсиз. Она табиат уни она меҳри-дан жуда эрта жудо қилди. Тун бўйи кўрак чувиб, кундуз кунлари аравада уйма-уй юриб кўрак тарқа-тиш, ғўзага сув қуйиб култивация ҳайдаш... Биргина қорин тўйдириш қайғусида кимларнинг юзига тер-мулиб қарамади у. Энди қадди-қо-матини тиклаб учоворага қўшил-дим, деганида қайси бир бемехр, бешафқат, бесавод шифокорнинг кўлига тушиб, бир умр ногирон бў-либ қолди. Тош қаттиқми, бош қат-тиқ, дея берилган савол олдида, пешонам ҳам шўр экан, деб ўки-ниб, ўксинди...

Ҳаммаси орқада қолиб кетди. Лекин бу кўлтиқтаёқ бир умр ун-дан ажралмайди, шекилли. Майли, нима бўлса ҳам борлиқ имкония-тини ишга солади. Жисмонан қи-сиб қўйган табиатнинг тоғдай бар-дош, сабр-тоқат, кенгбағир, тоза юрак, баланд назар бериб қўйгани-га шукроналар келтиради. Ахир, биргина оиласини бошқара олмай кўпнинг назаридан қолган кишилар орамизда озми?

Бир тажрибали шифокорнинг, Сиз муттасил ҳаракат қилиб тури-шингиз керак, деб берган масла-ҳати унинг қўлига кўрғошиндай куюлиб қолган. Ҳар соат, ҳар со-ниёда ўша шифокордан миннатдор бўлиб қўяди. Унинг эндиги қўл ура-ётган иши эса фақат югуриб-елиш-ни, йўқни йўниб, борни ундиришни тақозо этади. Қурилажак муҳташам бино учун қурилиш ва жиҳозлаш хомашёлари, қувурлари, электр тармоқлари, чорпоя, поёндоз, кўр-пача, гилам, қўйинг-чи, чойхона-ошхона учун нимаики керак бўлса бари ҳақидаги ҳужжатлар расмий-лаштирилди. Тонгни шомга, тунни тонгга улаш онлари бошланди.

Кооператив саксон саккизинчи йил-нинг айни боғлар болга тўлган пай-тида росмана ишга тушди. Шу му-носабат билан биз ширкатчини саволга тутдик:

— Чойхона-ошхонага кетган ха-ражат кўп бўлдимиз?

— Жами бир юз етмиш олти минг сўм. Биз ана шу пулни давлат-дан қарз олдик. Маълум муддатда бу қарздан қўтулишимиз керак.

— Ниманинг ҳисобига?

— Топган даромадимиз ҳисоби-га.

— Ширкатчилик ташкилотлари ҳақида эл орасида яхши гапдан кў-ра ёмон гап кўпроқ. Бунинг боиси?

— Бунинг боиси — қаллоблик. Кўпчилик ҳамкасбларимиз ширкат-чилик баҳонасида туяни туки билан ҳазм қилиш йўлларини топиб ол-дилар.

— Қандай қилиб?

— Ширкатчилик йўл билан ош-хона очган киши ҳамма маҳсулот-ларни ўз қўли билан етиштириши

керак. Масалан, сабзи-пиёзни ўз томорқасида. Сўйиладиган қўй ёки мол ҳам ўзидан чиқиши лозим. Ё бўлмаса аҳолидан бозор нархида сотиб олишлари керак. Бироқ пул турган ерда керак бўлса ўз имони, ўз жонини, танини сотишдан қайт-майдиган ҳамкасбларимиз, била-сизми, нима қилишади?

— Нима қилишади?

— Улар гўштни омбор ё музхо-налардан сотиб олишади-ю, унга бозор нарҳини қўйиб, қора қозонни ишга солади. Айтганингиздай, бу-лар бир йил ичида йиғадиганини йиғиб олишади. Бундан омбор би-лан музхонада ишлаётганлар ҳам манфаатдор. Бошқача айтганда, 1,80 тийинлик қўй гўшти бир думалаб 7 сўмга, 2 сўмлик мол гўшти бир думалаб 5 сўмга айланиб ту-рибди. Икки ўртада ошхоналар би-лан ресторон, шунингдек, гўшт би-лан таъминланиб туриладиган муассасаларга бериладиган гўшт-нинг таноби тортилади. Қанчадан-

Ч. АҲМАРОВ. НАВОИЙ ШОГИРДЛАРИ ДАВРАСИДА.

Ёзув маданияти — халқ мадания-
тининг ривожланиш даражасини
белгилувчи муҳим омиллардан би-
ри. Мабодо, тарихий тараққиёт жа-
раёнида бирор халқнинг ёзуви тез-
тез ўзгаришга учрадимиз, ўша халқ-

нинг маданий тараққиётида узи-
лишлар ва беқарорлик ҳолатлари
вужудга келди, деяверинг. Ўзбек
ёзувининг ҳам жуда қисқа вақт ичи-
да қадимий ёзувдан дастлаб латин
алифбосига, сўнгра эса, рус алиф-
босига зўрма-зўраки ўтказилиши
маданиятимизда жуда оғир асорат
қолдирди. Халқимиз ўзининг кўп
минглик ёзма маданий меросидан
тўла баҳраманд бўлолмай қолди.
Мутахассс манбашуносларнинг
фикрича, биргина ЎзССР Фанлар
академияси Шарқшунослик инсти-
тутининг китоб хазиналарида сақ-
ланаётган нодир қўлёзмаларни ҳо-
зирги мавжуд куч билан ўқиб-ўр-
ганиш учун тўрт минг йил керак
бўларкан. Жумҳурият қўлёзмалар
институтини ҳамда Самарқанд давлат
университетини кутубхонаси каби ўн-
лаб маданий муассасаларда сақла-
наётган дурдона қўлёзмаларни
айтмайсизми...

Шу жиҳатдан ўзбек тилига дав-
лат тили мақомининг берилиши ва
мазкур қонунга кўра эски ўзбек
ёзувини ўрганиш бўйича тузилган
имконият халқимиз кўпдан бери
кутган муддао бўлди.

Жумҳурият ҳукуматининг ўзбек
тилига давлат тили мақомини бе-
риш тўғрисидаги қонунда жумла-
дан шундай дейилади: «Араб
алифбосига асосланган эски ўзбек
ёзувини ўзбек умумий таълим мак-
табларида, ўрта махсус ва олий
ўқув юртлирида дарслар ўзбек ти-
лида олиб бориладиган бўлимлар-
да ўқув режасидаги фанлардан би-
ри сифатида ўқитиш таъминланади.
Ўзбекистон ССРда бу ёзувини ўр-
ганишни истайдиганларга ҳар томон-
лама имкониятлар яратилади. Бу-
нинг учун тегишли илмий-педаго-
гик кадрлар ва дарслик ҳамда ус-
улий ўқув қўлланмалари тайёрлана-
ди, қадимий ўзбек ёзувида адабий

тарихий ёдгорликлар, китоблар ва
журналлар нашр этилади».

Кейинги вақтларда эски ўзбек
ёзувини ўрганишга доир қўллан-
малар нашр этила бошланди. Шу-
лардан бири Раҳмат Бобоқуллов-
нинг 1989 йили «Фан» нашриётида
чоп этилган «Эски ўзбек ёзуви» ки-
тобидир. Қўлланма эски ўзбек ёзу-
вини мустақил ўрганувчиларга мўл-
жалланган. Кўпчиликнинг эҳтиёжи
ҳисобга олинган бу китобда араб
алифбоси асосида эски ўзбек ёзуви
харфлари, уларнинг талаффуз ҳу-
сусиятлари батафсил баён этилган.
Шунингдек, қўлланмада ҳарфлар
асосида сўз ҳосил қилиш усуллари
аниқ тушунтирилган. Рисоланинг
иккинчи қисмида қизилқари ҳи-
коятлар, ривоятлар эски имлодаги
матн тарзида берилган. Китобга
филология фанлари доктори, про-
фессор Алибек Рустамов масъул
муҳаррирлик қилган.

МЕХНАТКАШ МИКРОБЛАР

Швейцария мамлакатиди
да ўтган йили тупроқни
нефть қолдиқларидан то-
залаш лозим бўлган мах-
сус микробларни ишга ту-

ширишга қарор қилинди.
Бу тадбирчи чора умумий
кентлиги 5 минг квадрат
метрга тенг бўлган май-
донда амалга оширилади.
Тахмин қилишларича, маз-
кур микроблар 1990 йил-
нинг ёз ойларида тупроқ-
ни тозалаб бўладилар.

8 МИЛЛИОНГА ТУШИРГАН ТАНГА

Нью-Йорк шахри яқини-
даги «Индиан пойнт» атом

электр станцияси генера-
торига қандайдир номъ-
лум сабаб билан 25 цент
қимматга эга бўлган танга
тушиб қолди. Буни қаранг-
ки, Югославияда чиқади-
ган «Политикан забавник»
журналининг хабарига кў-
ра, ўша тангача электр
станция генератори ишини
бузди ва натижада уни ту-
затиш учун... саккиз мил-
лион доллар миқдорида
маблағ сарфланди.

ХАВФЛИ ЖАМОА ОРАСИДА

Ўтган йили баҳорда ма-
лайзиялик Дастигир Ху-
сайнинг бир рекорди ҳа-
қида айрим газеталар ха-
бар берган эдилар. Чунон-
чи, ўша одамнинг юзта
кўзойнакли илон сақла-
наётган ихчамгина хонада
16 кун яшагани баён этил-
ган эди. Мана эндиги кун-
да индонезиялик Томми
Полиман Сухарто малай-

зиялик морбоз Дастигир
Хусайнинг рекордини
чиппакка чиқарди. Яъни, у
худди ўшандай илонлар
жамоаси орасида тўрт та-
рафи икки метрдан бўл-
ган кичик хонада роппа-
роса 44 кун ўтирди.

Бу воқеанинг кўз кўрма-
ган, қўлоқ эшитмаган да-
ражадаги ғайритабиий жи-
ҳати шундаки, ўтган 44 кун
давомида Томмини 40
марта илон қақиб олибди!
Бироқ у ҳар гал фақат ўзи-
га маълум бўлган усул би-
лан муваффақиятли ра-
вишда даволанаверибди.

қанча кишиларнинг ризқи қийила-
ди. Буларни ОБХСС ходимлари
билмайди, деб ўйлайсизми? Били-
шади. Билишади-ю... Энди додчи-
ни кимга айтасиз? Кўраясизми,
жиноят ҳам, хиёнат ҳам қаердан
бошланиб, қаерда тугаяпти? Биз-
нинг корхонамизда жами ўн беш
киши ишлайди. Бири ошпаз бўлса,
бири новвой, бири кабобчи бўлса,
бири эшмачи, Одилжон Эманов
лағмоннинг пири. Бироқ унга таз-
дан бермаган экан. Бир неча мар-
та сузган лағмонидан пашша чиқ-
ди. Сўнг ёпирилиб келаётган хў-
рандаларнинг сони кунба-кун ка-
мая борди. Кейин унинг ўрнига
бошқа кишини олишга мажбур
бўлди. Сомса қилишни Абдулла-
жон Ножиевга чиқарган. Лекин
унинг нафис сал унақароқ экан.
Корхонамиз энди ишга тушган ке-
злари сомсаси кўлма-қўл бўлиб ке-
тди. Кўпчилик буюртма ҳам бера
бошлади. Яхшилаб тилга тушиб
бўлганидан сўнг «хунарни» кўр-
сатишга ўтди. Кўйингиз карт думба-
си ўрнига қорамол чарвисини иш-
лата бошлади. Буни харидорлар-
нинг сийраклаша бошлаганидан
билиб қолдик. Дарҳол олдинки ол-
дик. Сазойи қилдик. Тавбасига
таянди. Гуноҳини бўйинига олди. Ҳо-
зир аввалги мақомига тушиб олди.
Раҳим Муллажонов, Юсуф Қоди-
ров, Мирза Турсунов сингари хо-
димларимизнинг ҳалол хизматла-
ридан жамоамиз ҳам, миҳозларим-
из ҳам миннатдор. Бизда ош,

шўрва, манти, кабоб сингари МИЛ-
ЛИЙ таомлар ҳам тайёрланади.
Кейин шўрва билан шўрванинг
фарқи бор. Мол гўшти ишлатилган
шўрванинг бир косаси бир сўм.
Кўй гўшtidан бўлса 1 сўм 32 тийин.
Мен кўрган-билган ширкат ош-
хоналарида эса ҳар иккала шўрва
ҳам бир нархда — бир ярим сўм-
дан. Халқимиз — андишали халқ.
Сўраб-суриштирмай оқватланб
кетаверишди. Сўраб-суриштирган
кишиларни эса назари пастликда
айблайдилар.

— Айтгандай, бир ойлик хара-
жатларингиз? Даромадларингиз?
Ишчи-хизматчиларингизнинг иш
ҳақлари қанчадан?

— Бу саволингизга жавоб бе-
ришга қийналаман. Сабаби, иши-
мизнинг ўнгидан келиш-келмасли-
ги, юзимиининг ёруғ ёҳуд шувит
бўлиши — ҳамма-ҳаммаси миҳоз-
ларимизга боғлиқ. Умуман, ўрта
хисобда, бир ойлик харажати-
миз — саккиз минг сўм. Агар ке-
либ-кетувчилар сони кун сайин кў-
пайиб борса, бу белгиланган пул
камлик қилади. Камайиб боргудай
бўлса, кўплик қилади. Ишчи-хизмат-
чиларимизнинг ойлик маошлари
ҳам шунга қараб ўзгариб туради.
Ҳозирча ҳар бир киши ўрта хисоб-
да 180—200 сўм атрофида яош
олмоқда. Ҳар қим меҳнатига раош,
ҳар қим қобилиятига яраша,
деган гап бизнинг корхона ишчи-
хизматчиларига жуда мос тушади.
Ойликлари кам бўлса ўзларидан

хафа бўлишади. Кўп бўлса ўз меҳ-
натлари, ўз дилкашликларидан
шодмон бўлишади.

— Ҳали кўп кишилар (асосан
деҳқонлар) кооперация ҳамда
ширкат деган сўзларнинг маъно-
сига унчалик тушунмайди. Шунинг
шарҳлаб берсангиз.

— Пайчидларнинг оммавий сав-
до-сотик бирлашмаси деярлик
ҳамма махсулотни (сабзи, пивё,
картошка, нўхат, олма, анор, гўшт
ва ҳоказоларни) одамлардан ё боз-
зордан сотиб олиб муомалага ки-
ритади. Сўнг транспорт ҳамда иш-
чи кучларига кетган харажатларни
устига қўйиб бозор баҳосида аҳо-
лига сотади. Ширкат эса юқорида
қайд қилинган махсулотларни ўзи
етиштириб дўконга олиб чиқади.
Масалан, дуррадгор дараза ромла-
ри, эшик ясади. Истаган одам
уйидан олиб кетади. Ё ўша ясаган
нарсаларини бозорга олиб чиқади.
Дуррадгорнинг иши пишиқ, пухта,
мустаҳкам бўлса харидори кўпай-
гандан кўпаяди. Кўл учиди қилса,
бозори касодга учрайди. Ҳам меҳ-
натига, ҳам ясаган хомашёсига қў-
йиб қолаверади. Ширкатчиларнинг
иши ҳам худди шунинг ўзи. Ҳақиқа-
тан ҳам харидор-миҳозини бир
марта лақиллатиш мумкин, унга
икки марта панд бериш мумкин.
Бора-бора ўзига қийин бўлиб қола-
ди. Биргина бу эмас — биринчи
мингга, мингинчи туманга, деганга
ўхшаб ширкатчилар устидан ҳам
жиддий бир назорат ўрнатилмас

экан, бу корхоналардан ҳадемай
эл-улуснинг юз ўгириб, ҳафсаласи
пир бўлиши аниқ.

Биз Каттабекни ногирон дедик.
Буни у кўнглига олмайди. Унинг
иши билан гапи бир. У минбар те-
гиб қолгудай бўлса, сип-сиплиқ қа-
пириб, минбардан тушиши билан
қингир ишларга қўл урмайди, ай-
рим кишилар учун айрим кимсалар
қўлтиқтаёкли вазифасини бажара-
ди. Каттабекнинг ўз қўлтиқтаёги
бор. Унинг ўзи ногирон бўлгани
билан қалби ногирон эмас. У ана шу
билан фахрланади. Эл-улуснинг
хизматига тутинганига шуқрона
келтиради. У бу ишга мол-дунё
ортириш учун, шуҳрат учун қўл
ургани йўқ. У хайрли ишга қўл ур-
ди. Шунинг учун ҳам у бошқариб
бораётган кооператив чойхона-ош-
хона ҳаммаша одамлар билан га-
вжум. У ана шу билан фахрланади.
Естиқдоши Табассумбегим иккала-
си бирдан олдин, бирдан кейин бў-
либ яшаётганларига, эрта-индин
тоғдай таяни бўлиб, оғирларни ен-
гил қилидиган фарзандлари эл қа-
торига қўшилиб, дадажон, энди
нават бизга, деб қўлларидан-қўл-
тиқларидан суяб чинакам қўлти-
қтаёқ бўлишларини кўз ўнгиларига
келтириб кўнгиллари тўқ, қайғула-
ри йўқ.

Тўра СУЛАЙМОН

Сирдарё

«Қизнинг бўрилдоққина лаблари табасум сари югуриб кетди».

(Хаваскор қаламқашнинг ҳикоясидан).

«Мактабнинг спорт майдонини буздириб, тарвуз, ковок, жўхори эқдирганим рост. Болалар копток тегиб, бекорга вақт ўтказганидан

кўра, тарвуз, ковок кўтарса, жисмоний томондан чиниқади-ку!»
(Қолхоз раисининг важи).

«Бор кучимни йиғиб, Тешанинг бошини икита қилдим, энди навбат Болтага».

(Бир қариянинг қўшинисига деганлари).

Фарғона

М. ТОШБОВ

ЛАТИФАЛАР

— Насридин почта, эшитдин-гизми, Пошшоҳон яллаганининг қизи «учар ликопча»даги келгинди билан қочиб кетибди.

— Зарари йўқ, ўзи ҳам учар қизлардан эди,— деди Афанди бепарво.

* * *

Олифта йигит кўчада кетаётган қизга шилқимлик қилди:

— Яхши қиз, отингиз Юлдузхон экан, атрофингизда Ер Йўлдошидек айлансам майлими?

— Юлдузхоннинг умр йўлдоши бор, тўқнашиб, портлаб кетманг яна,— деб хитоб қилди Афанди.

ЛОФ

Қўлга тушган олибсотар лофчи ҳасрат қилиб қолди:

— Орол ёнидаги Мўйноқ шаҳрига олти қоп туз олиб борган эдим, одамлар: «Дененг совма, шўр пешона!» деб роса калака қилишди.

Узоқ шаҳарларга мева олиб бориб сотиб, мазаҳўрак бўлиб қолган «қожақбарор» лофчи ҳўнграб йиғлаб юборди:

— Во дариг, мен манглайи қора ҳам Антарктидага сотиш учун икки вагон қор олиб борган эдим, оқ айқилар нақ Сирдарёгача қувиб келишди!

Мухтор ХУДОИҚУЛОВ

ИТФЕЪЛ

(Шунақаси ҳам бўлади)

Шундай қилиб, мўъжазгина хонада биз беш кишимиз, нафасларимиз бир-биримизга теккудай бўлиб ётамыз. Шерикларимдан бири инжонер, бири тиш доктори, бири шифёр, бири эса ишчи эди. Ҳар биттаси ўзича бемор, ўзига хос бир дунё. Бир хонада ёганимиздан кейин, табиийки, бир-биримиз билан танишиб олдик, муолажалардан бўш пайтларимизда у-бу тўғрисида гаплашиб турамыз.

Фақат бир бурчакда ётган йигит эса бутунлай бошқача олам. Унинг ҳамма нарсасига ҳукми-қарши бирдай: врачларнинг ҳаммаси юлғич, «бунақаларни отиш керак», одамларнинг ҳаммаси ўғри — битта қўймай «тиқиш» керак. Кимки зиёли бўлса — текинхўр, ҳаммасини «хайдаш» керак ва ҳоказо. Унинг касали анча оғир, кечалари билан алаҳлаб чиқади, игна санчаётган ҳамшира сал ҳаяллеса бўралаб сўкади, у дори — ундай, бу дори — бундай, докторлар ҳеч нарсани

билмайди, деб гулдиллагани-гулдиллаган. Ҳамма нарсасига бурнини тикади, ҳаммаёққа хўжайин. Яна адабиёт, санъат тўғрисида ҳам гап сотиб қўяди, унга ёқмаган нарсаларнинг ҳаммаси «ерунда». Унинг қилиқларини кўриб туриб, Михаил Вулгаковнинг «Ит юраги» асаридаги Шариков эсга тушади. Едингизда бўлса керак, бир жарроҳ тажриба учун итнинг миясини очиб, одамнинг ўстирувчи безини солиб қўяди, натижада турки одаму, аслида ит бир маҳлуқ пайдо бўлади, кейин у жарроҳнинг бошига итнинг кунини солади. Уша Шариков ҳам фақат ўз манфаати кўзи етган жойгача кўради ҳолос, уёғи бекор. Фақат ўзининг ақли етган нарсасига фойдалади, уёғи зарарли. Худди шунақалар йигирманчи йилларда чарм камзул кийиб олиб, ёнбошига тўлпонча осиб, уйма-уй юриб сал бошқача фикрловчи кишиларни «сен контрасан», деб қийратган, ўттизинчи йилларда битта ҳўкизико беш-ўн таноб ери бор одамларни бола-чақасининг кўз ёшини оқизиб «қулоқ» қилган, ўттиз еттинчи йилларда шунақалардан учтаси йиғилиб, учраган бегуноҳни ўлимга буюраверган... Ана шунақалар қанчадан-қанча ноёб китобларга, қўлёзмаларга ўт қўйган, олим у фузалоларнинг бошига етган. Ана шунақалар амал курсисига ўти-

риб олиб одамлар тақдирини ҳал қилган, денгизларни қуритган, еру самони заҳарлаган, минбарлардан туриб гап сотган, қарсақ-бозлик билан ҳар бир бўлар-бўлмас гапни «яқдиллик билан» маъқуллаган... Ана шунақаларнинг касридан шундай бой, улут мамлакатимиз хароб, халқ чала тўқ, ўтмишимиздаги кўз кўриб-қулоқ эшитмаган даҳшатли воқеалардан олам-жаҳон ҳангу-манг. Бундай жоҳил, бурнининг учидан нарини кўрмайдиган, ўз халқининг тарихи тугул туққан онасини ҳам танимайдиганлар ҳамма халқда ҳам бемалол топилади. Бундақалар ҳалиям отдан тушсаям эгардан тушмайди, ҳалиям фақат ўз бўйига қараб тўн бичади, бошқанинг яланғоч қолгани билан зигирча иши йўқ. Унга халқ дардидан сўз очсангиз, шу заҳотиёқ оғзингизга уришга тайёр... Тўғри, ҳаётда виждонли, олижаноб, билимдонлари кўп, лекин минг афсуски, бунақа итфеъл одамлар ҳам етарлича топилади.

Хўш, кейин нима бўлди, деб сўрасиз. Нима бўларди, «юлғич» шифокорлар «халол» йигитни даволаб, оёққа турғизишди, у яна ўз ишларини давом эттиргани кетди.

Ҳа, унақаларнинг жони қаттиқ бўлади сабил.

ҒУРБАТИЛЛО

Интермедия

СОЛИЖОН. Ассалому алайкум, Ғурбатилло ака, тан-жонингиз соғми? Чарчамай ишлаб юрибсизми? Бола-чақалар омонми?

ҒУРБАТИЛЛО (Истар-истамас қўл узатади). Соғлигим билан нима ишинг бор? Касал бўлсам тузатарминдиг? Мана (оғзини очиб), манови жағ тишим ўн кундан бери оғрийдим, даволай оласанми? Бикининг кечалари санчиб азоб беради, тузата оласанми?

СОЛИЖОН. Кечирасиз, мен... Мен одамгарчилик юзасидан сўраяпман.

ҒУРБАТИЛЛО. Йўқ, сенлар менинг соғ-омон, тинч юришимни кўролмайсанлар! Агар касал бўлсам, хурсанд бўласанлар. Жўртата ўсмоқчилаб сўраётганингни биламан.

СОЛИЖОН. Йўғ-е, нималар депсиз, ака, нахотки шундай деб ўйласангиз? Анов куни прокуратура олдига кўрдим сизни, ўшанга сўровдим.

ҒУРБАТИЛЛО. Ана айтмадимки, сенлар менинг бошимга ташвиш тушса, хурсанд бўласанлар, деб. Ўлимнинг иши жойида эмас. Бўлдим? Кўнглинг тўлдими?

СОЛИЖОН. Мен сиздан ҳолаҳвол сўрадим, тинчликмикан, деб.

ҒУРБАТИЛЛО. Сенларнинг ниятинг бузуқлигини биламан. Ёрдам берасанми? Мана, мана, ўлдим. Қани, ёрдам бер-чи. (Ҳуши-сиз йиқилади. Йигит уни ушлаб қолади).

СОЛИЖОН. Тавба, одамгарчилик юзасидан салом-алик қилиб

балога қолдим-ку. Энди нима қилсам экан-а? Яқин орада телефон бормикан...

ҒУРБАТИЛЛО (Ўзини ўнглаб олади). Ана, айтмадимми, ўлинг устида ивго бошладиган-у, сендан яхшилик чиқадики?

СОЛИЖОН (хайрон бўлиб). Хайрият-ей, сизга бирор нима бўлди шекилли, деб кўрқиб кетибман. Э, қўйинг-ей... (Чиқиб кетади).

Орадан бир ҳафта ўтади. Солижон юзини тескари буриб, салом ҳам бермай ўта бошлайди.

ҒУРБАТИЛЛО. Ҳой, йигитчи! Катталарга ҳўрат шуми? Қани салом? Қани ҳол-аҳвол сўраш?

СОЛИЖОН (ноилож тўхтаб кўришади). Аввалги гал салом бериб, балога қолгандим. Сизга учрашишга ҳам кўрқиб қолдим.

ҒУРБАТИЛЛО. Бир ҳафта касалхонада шамоллаб ётдим. Бир инсон хабар олай демади-я. Мен айтувдим, бошим ёстиқча тегса, одамлар хурсанд бўлади, деб. Мана, энди соппа-соғман.

СОЛИЖОН. Сизни яхши даволашмаган кўринади. Одамларнинг кўнглини қачонгача хира қиласиз? Маҳалладошларингиз билиб отингизни Ғурбатилло қўйишган экан (чиқиб кетади).

ҒУРБАТИЛЛО. Нима? Ғурбатилло дедими? Шошма, бу гапнинг учун сени шу касалга йўлқитирмасам, отимни бошқа қўяман. Тўхта! Тўхта, дейман!..

Ҳасан АБДУВОҲИДОВ

Ленинобод вилояти

Алишер Навоий Ҳикматларидан

АЛИШЕР НАВОИЙ
ҲИҚМАТЛАРИДАН

باشنى فدا قىلغىل انا باشىغه
جسنى قبل صدقه انا قاشىغه
تون و كوننگه ايلگالى نور فاش
بيريسىن آى انگلا بيريشىن قوياش

Бошни фидо қилғил ато бошига,
Жисмни қил садқа ано қошига.
Тун-қунингга айлагали нур фош,
Бирисин ой англа, бирисин қуёш.

* * *

بى فايده سوزى كوپ ايتما
فايده ليق سوزى كوپ ايشيتوردىن قايتما

Бефойда сўзни кўп айтма,
Фойдали сўзни кўп эшутурдин қайтма.

* * *

چىىن سوزى يالغانغا چولغاما
چىىن ايتالور تىلتى يالغانغا بولغما

Чин сўзни ёлғонга чулғам,
Чин айта олур тилни ёлғонга булғам.

* * *

چىىن سوز معتبر يخشى سوز مختصر

Чин сўз мўътабар, яхши сўз мухтасар.

* * *

اير كيشىگا زيب و زىنت حكمت و دانشدور

Эр кишига зебу зийнат ҳикмат ва донишдур.

* * *

حق يولىندا كيم سىنگا بير حرف اوقوتى رنج اىلا
ايلامك آسان ايماس حقين اداء مينگ گنج اىلا

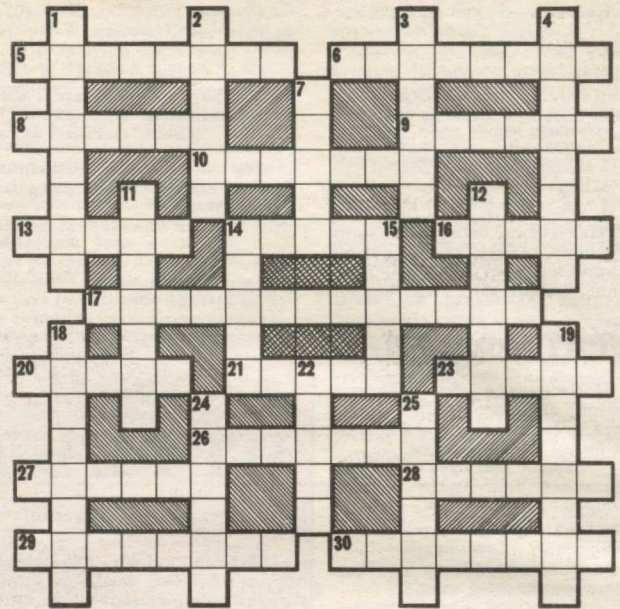
Ҳақ йўлинда ким сенга ҳарф ўқитди ранж
ила,
Айламак осон эмас ҳаққин адо минг ганж
ила.

* * *

اگر قىلمادى ايل حمايت سنگا
اوزىنگدىن كىراكدور شكاييت سنگا

Агар қилмади эл ҳимоят санга,
Ўзингдан керакдир шикоят санга.

Машқ муаллифи:
Ҳамид АБДУЛЛАЖОНОВ

ЭНИГА: 5. Хоразм вилоятидаги ноҳия. 6. Марказий Америкадаги давлат. 8. Приморе ва Хабаровск ўлкаларидаги дарё. 9. Ҳажвий кино журнал. 10. Миллий таом. 13. Шаҳар электр темир йўли. 14. Халқ қўшиқларидан бири. 16. Бирор нарсанинг асосини ташкил этган омил, асос. 17. Ўрта аср Шарқдаги биринчи тарихчи аёл, «Хумоюннома» асари муаллифи. 20. Қўшиқ тури. 21. Бирор ишни бажариш учун белгиланган кўрол. 23. Умрбоқий дарахт. 26. Ем-хашак тайёрланадиган бир йиллик, шўрадошларга мансуб ўсимлик. 27. Яқин Шарқдаги мамлакат. 28. Баъзи ўсимлик донини ўраб турувчи қисми. 29. Нок меваси тури. 30. Ўзбек халқ достони.

БУЙИГА: 1. Амударё ва Сирдарёнинг қўйи оқимида яшаган қадимий қабилалардан бири. 2. Вақт ўлчови бирлиги. 3. Меваси хуштаъм, баргидан тола олинadиган жануб ўсимлиги. 4. Х асрда яшаган Ўрта Осиёлик тарихчи, «Бухоро тарихи» асари муаллифи. 7. Фикр, мулоҳазани исботловчи гувоҳ. 11. Егочи ўймакорликда ишлатиладиган дуққақли дарахт. 12. Отнинг бошқа гап бўлақларига муносабатини кўрсатувчи тил тушунчаси. 14. Нидерландиядаги шаҳар. 15. Миллий, торли мусиқа асбоби. 18. Хитойнинг шимоли-шарқий қисмининг қадимий номи. 19. Алишер Навоий ғазали билан айтиладиган қўшиқ. 22. Ўзбек классик шоири ва олими. 24. Таассурот, эсдалик. 25. Саудия Арабистонидаги шаҳар.

Тузувчи: **Фозилжон ОРИПОВ**

1-СОНДА БОСИЛГАН КРОССВОРДНИНГ ЖАВОБИ

ЭНИГА: 3. «Саёҳатнома». 6. Муболага. 7. Шакарпаз. 10. Расадохона. 14. Еронгул. 17. Бўтакўз. 18. Варахша. 19. Алмай. 20. Морхўр. 24. Коваток. 25. Қорақуя. 26. Карбало. 29. Жаррохлик. 30. Ҳазорасп. 31. Мухаббат. 32. Ўзбекистон.

БУЙИГА: 1. «Ҳапалак». 2. Вобкент. 4. Куйганёр. 5. Калахари. 8. Адолат. 9. Доруссалом. 11. Буқаламун. 12. Бўзтўрғай. 13. Кўлворилон. 15. Вавилов. 16. Ашхобод. 21. Олакўзан. 22. Тарлон. 23. Забаржад. 27. Татаббу. 28. Сиёҳдон.

МУҚОВАДА:

Биринчи бет:

«Навоий алломалар даврасида». 1494—1495 йил.
Ҳирот. Беҳзод мактаби.

Редакцияга келган бир босма тобоққача бўлган материаллар муаллифга қайтарилмайди.

Журналдан олинган материалга «Ғулистон»дан олинди, деб кўрсатилиши шарт.

Бу сондаги айрим материалларни тайёрлашда «Правда», «Известия», «Труд», «Сельская жизнь» газеталаридан фойдаланилди.

Босмахонага туширилди 19.12.89. Босишга рухсат этилди 19.01.90 й. Р-04038. Қороз формати 70×108¹/₈. Офсет усулида босилди. Қороз тури босма № 1. Шартли босма тобоқ 5,6. Нашр ҳисоб тобоғи 7,80. Шартли рангли намуналар 16,8. Тиражи 142459. Вукуртма № 2247. А-127. Баҳоси 35 т. Ўзбекистон Қомпартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. 700000, Тошкент — П, «Правда» кўчаси, 41.

Зомин заминидаги миллий боғ ўзининг такрорланмас гўзаллиги билан мафтункор.

А. Губенко олган сурат

Жониворларга шафқатли бўлинг!

В. Клепо олган сурат.

Баҳоси 35 тийин.
Индекс 75233.

Яҳоб суви бераётган сувчи.
Зомин миллий боғи.

А. Губенко суратлари

